

EKONOMİ, POLİTİKA & FİNANS

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF RESEARCH IN
ECONOMICS, POLITICS & FINANCE

Cilt : 4

Sayı : 2

Vol : 4

No : 2

2019

e-ISSN: 2587-151X

EKONOMİ, POLİTİKA & FİNANS ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Journal of Research in Economics, Politics & Finance
e-ISSN: 2587-151X

EDİTÖR

Doç. Dr. Ersan Ersoy
epfjournal@gmail.com

Ekonomi Alan Editörü	Doç. Dr. Mert Topcu	topcu.mert@yahoo.com
Politika Alan Editörü	Doç. Dr. İlhan Aras	ilhan.aras@yahoo.com
Finans Alan Editörü	Prof. Dr. Erhan Demireli	demireli.erhan@gmail.com

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Erdiñç ALTAY	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Nurhan AYDIN	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail AYDOĞUŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Anil K. BERA	University of Illinois at Urbana-Champaign, ABD
Prof. Dr. Veysel BOZKURT	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Levent ÇITAK	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Zulal DENAUX	Valdosta State University, ABD
Prof. Dr. Mehmet Hasan EKEN	Kırklareli Üniversitesi
Prof. Dr. Zeynel Abidin ÖZDEMİR	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. M. Başaran ÖZTÜRK	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan SAMUR	Batman Üniversitesi
Prof. Dr. Muhammad SHAHBAZ	Montpellier Business School, Fransa
Prof. Dr. Famil ŞAMİLOĞLU	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Erinç YELDAN	Bilkent Üniversitesi
Doç. Dr. Ali AYATA	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Furkan EMİRMAHMUTOĞLU	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan KUM	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Engin KÜÇÜKKAYA	Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Oana Ramona LOBONT	West University of Timisoara, Romania
Doç. Dr. Ulaş ÜNLÜ	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer AKDOĞAN	Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bülent ALTAY	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Seçkin Barış GÜLMEZ	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Uğur DOLGUN	İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi M. İnanç ÖZEKMEKÇİ	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erdost TORUN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Włodzimierz KEDZIOREK	The State University of Applied Sciences in Plock, Polonya

Sekreteryaya:	Arş. Gör. Abdullah Dirikoç	e-mail: serkangulal@yahoo.com
	Arş. Gör. Ömer Serkan Gülal	e-mail: adirikoc@yahoo.com
	Arş. Gör. Alper Aykut Ekinci	e-mail: alperekinci@nevsehir.edu.tr

Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi uluslararası indeksli hakemli bir dergidir.
Yayınlanan yazıların tüm sorumluluğu yazarlara aittir. Dergide yayınlanan makaleler kaynak
gösterilmek suretiyle kullanılabilir.

Tarandığımız İndeksler ve Veri Tabanları:

YAYIN POLİTİKASI

---

1. Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi, ekonomi, politika ve finans alanlarında çalışmalar yayınlamayı ve bu alanlarda çalışma yapan akademisyenleri, araştırmacıları bir araya getirmeyi amaçlayan uluslararası hakemli bilimsel bir dergidir.
2. Dergiye, ekonomi, politika (siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler) ve finans alanlarındaki özgün ve bilimsel çalışmalar gönderilebilir.
3. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.
4. Dergi, Nisan, Ağustos ve Aralık ayları olmak üzere yılda üç defa yayımlanmaktadır.
5. Dergiye gönderilecek makaleler daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ve yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Bu durumun tespitinde makale değerlendirme süreci iptal edilir. Sempozyum, kongre vb. bildiri kitaplarında yayımlanan çalışmaların revize edilmiş hali, bu durumun makalede belirtilmesi şartıyla yayımlanabilir.
6. Derginin editör değerlendirmesi en fazla 7 gündür. Hakemlerin değerlendirme süresi 30 gün olarak planlanmıştır.
7. Gönderilen makaleler dergimizin yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmalıdır.
8. Gönderilen makalelerin, intihal programı iThenticate kullanılarak benzerlik raporu alınacaktır. Benzerlik oranı % 20'den yüksek olan makaleler hakem değerlendirme sürecine alınmamaktadır.
9. Gönderilen makaleler öncelikle amaç, kapsam, şekil ve içerik şartları açısından editör(ler) tarafından değerlendirilir.
10. Makalelerin değerlendirme süreci, hakemlerin kimlikleri hakkında yazar(lar)a, yazar(lar)ın kimlikleri hakkında da hakemlere bilgi verilmeyen kör hakemlik sistemine göre yapılmaktadır.
11. Yayın politikasına ve yazım kurallarına uygun olan makaleler, kör hakemlik sistemi kullanılarak değerlendirilmek üzere iki hakeme gönderilir.
12. Hakemlerden gelen raporlar çerçevesinde makalenin yayımlanıp yayımlanmayacağına karar verilir.
13. Bir hakemin olumlu, diğer hakemin olumsuz görüş bildirmesi halinde makale üçüncü bir hakeme gönderilir. Üçüncü hakemin kararına göre makalenin yayımlanıp yayımlanmayacağına karar verilir.
14. Hakemler tarafından düzeltme istenmesi durumunda, yazar(lar) tarafından istenen düzeltmelerin yapılması gerekir. Talep edilmesi halinde, yapılan düzeltmeler hakemler tarafından yeniden incelenir.
15. Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi, gönderilen makaleleri yayımlama, yayımlamama ve düzeltme yapma hakkına sahiptir.
16. Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan makaleler ile ilgili her türlü yasal sorumluluk yazar(lar)a aittir.
17. Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan makaleler için yazar(lar)dan ücret alınmaz, yazar(lar)a telif ücreti ödenmez.
18. Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi, DergiPark sistemi üzerinden makale kabul etmektedir (<http://dergipark.gov.tr/epfad>). DergiPark sistemi, orjinal ve revize edilmiş makalelerin hızlı bir şekilde yüklenebildiği; yazarlar, editörler ve hakemler arasında içsel iletişime imkan tanıyan web tabanlı bir platformdur.

Dergi hakkında detaylı bilgi için: www.epfjournal.com veya <http://www.dergipark.gov.tr/epfad>

Tüm sorularınız için mail adresinden (epfjournal@gmail.com) irtibata geçebilirsiniz.

Telif Hakkı: Dergide yayımlanan makalelerin tüm yayın hakları Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi'ne aittir. Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi'nin yazılı izni olmaksızın dergide yayımlanan bir makale herhangi bir şekilde başka bir yayında tekrar basılamaz.

PUBLICATION POLICY

---

1. Journal of Research in Economics, Politics & Finance is an international scientific peer-reviewed journal which aims to provide a platform where scholars and researchers share their experience and publish high quality studies in the field of economics, politics and finance.
2. Authors can publish their original scientific studies in the field of economics, politics (international relations and political science) and finance in Journal of Research in Economics, Politics & Finance.
3. Authors can submit their articles in Turkish and English.
4. Journal of Research in Economics, Politics & Finance is published three times a year (April, August, December).
5. Articles submitted to the journal should not be published and have not been sent for publication elsewhere. When this situation is ascertained, the article evaluation process will be canceled. The revised version of the studies published in the proceeding books of the symposiums, congress etc. may be published if addressed in the article.
6. The journal's editorial review is up to 7 days. The evaluation of the referees is expected to take about 30 days.
7. Submitted articles must be prepared in accordance with the writing rules of journal.
8. Submitted articles are reviewed through iThenticate plagiarism prevention program before publishing. The articles exceeded 20% similarity will not proceed to the evaluation process.
9. Submitted articles are primarily evaluated by the editor(s) in terms of purpose, scope, form and content.
10. The evaluation process of the articles is based on a double-blind review which uses that both the reviewer and author(s) identities are concealed from the reviewers, and vice versa, throughout the review process.
11. The articles that comply with the publication policy and the writing rules of the journal are subject to blind reviewing process with two referees to be evaluated.
12. It is decided whether or not the article will be published within the framework of the reports from the referees.
13. If a referee has a positive view and the other has a negative, the article will be sent to a third referee. According to the decision of the third referee, it is decided whether or not the article will be published.
14. If proofreading or editing is requested by the referees, the corrections required must be made by the author(s). If requested, the corrections made are reviewed by the referees.
15. The Journal of Research in Economics, Politics & Finance has right to publish or not and correct the submitted articles.
16. The legal responsibility related to articles published in Journal of Research in Economics, Politics & Finance belongs to relevant author(s).
17. Journal of Economics, Politics & Finance Research does not charge a publication fee. Journal of Research in Economics, Politics & Finance will not ask royalty, payment, or other compensation fee.
18. Journal of Research in Economics, Politics & Finance receives all manuscript submissions electronically via DergiPark website (<http://dergipark.gov.tr/epfad>). Dergi Park allows for rapid submission of original and revised manuscripts, as well as facilitating the review process and internal communication between authors, editors and reviewers via a web-based platform.

Please do not hesitate to contact to epfjournal@gmail.com for any questions.

Web page: <http://dergipark.gov.tr/epfad> <http://www.epfjournal.com>

Copyright: All articles published in Journal of Research in Economics, Politics & Finance are copyrighted by the journal. Journals published in Journal of Research in Economics, Politics & Finance cannot be used without written permission.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

China's Strategies towards Institutional Reform: Creation of the AIIB and its Development Success

Çin'in Kurumsal Reforma Yönelik Stratejileri: AAYB'nin Kuruluşu ve Gelişimindeki Başarı
(Araştırma Makalesi/Research Paper)

Mustafa Tüter..... 151-171

Türkiye'de Suriyeli Mülteci Entegrasyonu: Zorlukları ve Olanakları

Integration of Syrian Refugees in Turkey: Challenges and Opportunities
(Araştırma Makalesi/Research Paper)

Doğuş Şimşek..... 172-187

Yemek, Ulusal Kimlik ve Milliyetçilik İlişkisi Üzerine: "Çiya" Markası ve "Turquality" Programı Örnekleri Üzerinden Bir Yaklaşım Denemesi

On the Relation between Food, National Identity and Nationalism: An Approach within the Examples of 'Çiya' Brand and 'Turquality' Program
(Araştırma Makalesi/Research Paper)

Emre Yıldırım..... 188-203

Volatilite Endeksleri: Gelişimi, Türleri, Uygulamaları ve TRVIX Önerisi

Volatility Indices: History, Types, Applications and a TRVIX Proposal
(Research Paper/Araştırma Makalesi)

Niyazi Telçeken, Murat Kıyılar, Eyüp Kadioğlu..... 204-228

Yalın Bir Bakış Açısıyla Kurumsal Hazine Operasyonlarının Optimizasyonu

The Optimization of Corporate Treasury Operations from a Lean Perspective
(Araştırma Makalesi/Research Paper)

Hasan Kuas, Gökтуğ Cenk Akkaya..... 229-248

CRITIC VE EDAS Yöntemleri İle İş Bankası'nın 2009-2018 Yılları Arasındaki Performansının Analizi

Analyzing the Performance of İşbank between 2009-2018 Years by CRITIC and EDAS Methods
(Araştırma Makalesi/Research Paper)

Osman Yavuz Akbulut..... 249-263

ABD İşgücü Piyasasında Ücretler ve Göç İlişkisi: Neoklasik Göç Teorisi

Wages and Migration Relation in the US Labor Market: Neoclassical Migration Theory
(Araştırma Makalesi/Research Paper)

Sevda Özdil 264-276

İmalat Sanayinde İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Geçerliliğinin Test Edilmesi: Türkiye Örneği

Testing the Validity of the Export-Led Growth Hypothesis in Manufacturing Industry: The Case of Turkey
(Araştırma Makalesi/Research Paper)

Rümeysa Tekkeli..... 277-288

BU SAYIDA KATKISI OLAN HAKEMLER*

Prof. Dr. Göktuğ Cenk Akkaya	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Erdiñç Altay	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Munise Tuba Aktaş	Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Eşref Savaş Başçı	Hitit Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Duruel	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Onur Gözbaşı	Nuh Naci Yazgan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer Akdoğan	Sağlık Bilimler Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hüsniye Akıllı	Nuh Naci Yazgan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ejder Ayçin	Kocaeli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Çınar	Bitlis Eren Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Uğur Dolgun	İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Seven Erdoğan	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kerem Gökten	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erhan İşcan	Çukurova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Çağatay Orçun	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem Öztürk Çetenak	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi M. İnanç Özekmekçi	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülay Uğur Göksel	İstanbul Bilgi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Berk Yıldız	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

*Unvan ve soyadına göre sıralama yapılmıştır.

CHINA'S STRATEGIES TOWARDS INSTITUTIONAL REFORM: CREATION OF THE AIIB AND ITS DEVELOPMENT SUCCESS

Çin'in Kurumsal Reforma Yönelik Stratejileri: AAYB'nin Kuruluşu ve
Gelişimindeki Başarı

Mustafa TÜTER*

Abstract

While existing studies largely focus on the implications of China-led new multilateral institutions to international order, the question of underlying reasons for the establishment of those institutions and their future development success have received less attention. China's strategies towards institutional reform are mainly based on its dissatisfaction with asymmetrical distributional gains within existing multilateral institutions such as World Bank and International Monetary Fund (IMF). By using bargaining theory in international relations, this article contributes to explain the main conditions and mechanisms of the creation of Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB). In creating AIIB, China aims to increase its bargaining leverage which provides itself direct and indirect benefits vis-a-vis the costs emanating from intensified strategic competition with the US. Thus, it is argued that China's expectation of success reinforced by direct and indirect benefits for the development of AIIB reflects both the significant motivations underpinning its creation and also the possibility of extended institutional reform into other multilateral regimes. Within the context of power transition, the political bargaining process in reforming existing multilateral regimes is likely to be shaped by the tension between unilateralist strategies of rising powers and truly multilateral operations within newly emerging financial regime.

Key words:

China, Asian
Infrastructure
Investment Bank (AIIB),
Distributional Conflict,
Institutional Reform,
Bargaining

JEL Codes:

C78, F51, F55,
G24, O18, O19

Özet

Mevcut çalışmaların pek çoğu Çin'in liderlik ettiği yeni çok taraflı kurumların uluslararası düzen üzerinde yaratacağı etkilere odaklanırken, bu kurumların kuruluşunun altında yatan nedenler ve gelişimlerinde gösterdikleri başarı konusu yeterince dikkate alınmamaktadır. Çin'in kurumsal reforma yönelik stratejileri en temelde Dünya Bankası ve İMF gibi mevcut çok taraflı kurumlarda var olan asimetrik dağılımsal kazanımlardan duyduğu hoşnutsuzluğa dayanmaktadır. Bu makale uluslararası ilişkilerde pazarlık teorisinden faydalanarak Asya Altyapı ve Yatırım Bankası (AAYB)'nin kurulmasında etkili olan ana koşulların ve mekanizmaların açıklanmasına katkı sunmaktadır. Çin, AAYB'nin kurulmasına öncülük ederek ABD ile yoğunlaşan stratejik rekabetinden kaynaklanan maliyetler karşısında kendisine doğrudan ve dolaylı faydalar sağlayarak pazarlık gücünü artırmayı amaçlamaktadır. Çin'in edindiği doğrudan ve dolaylı faydalarla pekişen başarı beklentisi, AAYB'nin kuruluşunun altında yatan ana motivasyonları yansıttığı gibi diğer çok taraflı rejimleri de içine alan daha kapsamlı bir kurumsal reform ihtimalini de gündeme getirmektedir. Ancak, güç geçişi bağlamında mevcut çok taraflı kurumların reforme edilmesinde yaşanan politik pazarlık sürecinin, yükselen güçlerin mini taraflı stratejileri ile hakiki çok taraflı uygulamalar arasında var olan gerilime dayalı olarak şekillenmesi kuvvetle muhtemeldir.

Anahtar Kelimeler:

Çin, Asya Altyapı ve
Yatırım Bankası (AAYB),
Dağılımsal çatışma,
Kurumsal Reform,
Pazarlık

JEL Kodları:

C78, F51, F55,
G24, O18, O19

* PhD, Shandong University, China, mstuter@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7074-4668.

1. Introduction

The institutional configuration of multilateral financial regime has demonstrated an interesting presence after the developments of global financial crisis in 2008. While Beijing is competing with existing multilateral framework by establishing "parallel institutions", it also remains an active member in the Bretton Woods system (Heilmann, 2014). The China-led new institutions do not only imply the possibility of an alternative regime creation, but they also represent the growing participation in global economic governance, which are closely cooperate with their established counterparts. Their interactions between each other can be considered as cooperative and complementary or competitive in nature.

Although the creation of AIIB has caused some debates about Chinese underlying motivations, it is clearly the most important symbol of Beijing's activism in an attempt for establishing new multilateral financial regime. Regarding economic motivations, some analyses focus on Asia's paramount demand for infrastructure investment and China's domestic needs to transform its economic model with respect to the problem of industrial overcapacity. Some others, however, argue that the AIIB is an institutional balancing effort against the US 'pivot to Asia' strategy by stressing the geopolitical motivations (Etzioni, 2016; Ren, 2016; Yu, 2017). Making a linkage between China's main interests and ongoing competition over regional order, the creation of the AIIB's contribution to its institutional influence is emphasized (He, 2015). The AIIB is also considered as an instrument of bargaining for promoting reform in global financial governance. It signals Beijing's dissatisfaction with the existing regime and also warns that China has both capacity and resolve to bypass the system if necessary (Reisen, 2015). By contrast, there is another view that the AIIB is mostly used as an instrument of strategic reassurance by China to ease the commitment problems associated with power transition process (Chen and Liu, 2018).

All of those factors mentioned above have some explanatory force in China's creation of the AIIB. However, there are still some important questions to be raised not just by focusing on China's motivations but also its practices in establishing the AIIB. First, it is important to ask whether China is enough powerful to pose a credible challenge to the existing international order or not. If it is so, China would have been able to achieve its desired outcomes for reform in a different way rather than creating new multilateral institutions. Second, why did China choose to establish a multilateral framework instead of creating bilateral basis of interactions as a means of reforming the existing financial regime? In creating the AIIB, as a new multilateral bank, how does China gain benefits while venturing the costs resulting from it? Third, if the AIIB is created merely to challenge the existing US-led liberal institutions, how is it possible to explain its cooperation with them, such as the World Bank and the Asian Development Bank (ADB)? Finally, if China creates the AIIB not just for posing credible threat but also for demonstrating its increased commitments for future cooperation, then to what extent this dual strategic considerations can help to successfully develop the AIIB?

It is reasonable to assume that China is not enough capable of changing the existing multilateral financial regime defined by US-led liberal order. But rather by creating the AIIB it aims to increase its bargaining leverage which provides direct and indirect benefits vis-a-vis the costs emanating from intensified strategic competition. In this context, it is critical for China to adopt a more balanced approach on the implementation of threat credibility and reassurance simultaneously for resolving emerging commitment problems. Thus, it is argued that China's

expectation of success reinforced by direct and indirect benefits for the development of the AIIB reflects both the significant motivations underlying its creation and also the possibility of extended institutional reform in multilateral regimes, from financial to monetary and ultimately to trade regimes.

By applying the bargaining theory in international relations for explaining the creation and development of the AIIB, some theoretical propositions, which are responsive to the empirical questions above, are formulated for constructing a new analytical framework.

- 1) When a dissatisfied rising power is unable to change the status quo financial regime, it might create a new multilateral institution in order to increase its bargaining leverage in institutional reform.
- 2) In creating a new multilateral institution, a reform-oriented rising power expect to gain direct and indirect benefits, while venturing the costs of being labeled as revisionist state by established power.
- 3) In institutional reform bargaining, posing credible threat capabilities has to be combined with reassurance strategies by a reform-oriented power for resolving commitment problems.
- 4) Even if a reform-oriented rising power's expectation of success for the development of a new multilateral institution rely on rational calculations, it would not be sufficient for changing regime. Multilateral regime change is only possible through the establishment of a dissatisfied coalition against existing regime.

2. Theoretical Framework

2.1. Power Transition and Political Influence in Institutional Reform Bargaining

Focusing on institutional reform within the context of power transition, bargaining process between the rising powers and the established powers can be considered as "extraordinary bargaining" different than "routine bargaining" (Schneider, 2011). In extraordinary bargaining, the rising powers that anticipate distributional conflict from rapid power shift can threaten the established powers to block negotiations and increase their bargaining leverage even if they are not enough powerful politically. From this perspective, the dissatisfied rising powers tend to bargain with the established powers to gain more institutional benefits and privileges, which are appropriate to their increasing political influence. The dissatisfied rising powers face two options of promoting reforms or withdrawing from existing institutions. The established powers, in turn, can either accommodate or contain rising powers' reformist attempts.

Recent studies mostly consider the creation of new multilateral institutions as an 'exit' move, or outside option, in turn, their creation can be prevented by some modifications within the established institutions. Those views are based on the ideas suggested by Albert Hirschman in his classic book, *Exit, Voice and Loyalty* (1970). Although 'voice', which means "to promote reforms within the established institutions, is similarly costly", it enables an opportunity of "sharing surplus from avoiding 'exit' for each side" (Gehlbach, 2006). Having credible outside options, however, provides states to increase their bargaining leverage within the existing institutions. The rising power can gain favourable position in the negotiations for better terms, if it makes a credible threat of 'exit' to undermine the effectiveness of existing institutions. In the case of China's initiative to create the AIIB, however, institutional reform bargaining can be

either partially explained by credible threat of outside option or a trigger for readjustment of temporary phase in starting future renegotiations. The credibility of such a threat, generally, reflects the main condition and mechanism of institutional adaptations (Zangl, Heubner, Kruck and Lanzendörfer, 2016, p. 171).

Bargaining approach explains why states establish new institutions instead of engaging to the old ones that already exist and probably carrying out similar functions. The explanation is based on the idea that the creation of a new institution is resulted from bargaining failure. But, in bargaining logic, a dissatisfied rising power tends to make its threat much more credible by creating a new institution, and subsequently an established power, as expected, corresponds to it by reforming the existing institution so as to prevent rising power from creating a new institution. For Hirschman, the outside or exit options of a rising power are understood as they are not necessarily to be implemented for promoting reform. The possibility of bargaining failure leads two sides to come into compromise in the bargaining range in avoiding utility loss for at least one side. The established power gives more 'voice', as a concession, to the rising power to avert its 'exit'.

Nevertheless, states sometimes can create new institutions even if a compromise is favourable in terms of both sides' interests. The question of "why states engage in costly conflicts when a bargaining range exists" is often explained by two factors: "information asymmetries and commitment problems" (Fearon, 1995; Powell, 2002). Another explanation, which is also based on threat credibility, comes from the contested multilateralism argument (Morse and Keohane, 2014). It suggests that even if a state has no willingness to replace existing institutions, it may initiate its 'exit' option to demonstrate its capabilities and decisiveness when receiving a perception of underestimation about its own strength and resolve from the other states. Contested multilateralism occurs when dissatisfied actors are not capable of changing the status quo. "When a dissatisfied coalition seeks to change a blocked institution, the coalition's ability to pursue outside options is a necessary condition for successful contested multilateralism" (p. 390).

Moreover, this article argues that there are some other significant factors that affect the creation of new multilateral institutions. It is not enough to argue that states create new multilateral institutions merely because of bargaining failure. It is also reasonable to expect that bargaining failure does not always result in establishing new multilateral institutions. So, what is important to make a theoretically and empirically relevant account of when and how bargaining can be expected to produce new multilateral institutions.

2.2. Direct and Indirect Benefits From the Creation of New Multilateral Institutions

The creation of new multilateral institutions is likely when rising power insists on reform but established power's cost of conceding this reform is high. Creating new multilateral institutions are used as a bargaining leverage by the rising power for gaining direct and indirect benefits at the expense of the established power's imposed costs. This outcome can be expected when the estimated benefits exceed the estimated costs for a rising power and its expectation of success is high. There is a potential of increasing rising power's payoff by the creation of new institution.

Historically in American experience, the US leadership owes many decisions favouring ‘exit’ option over ‘voice’ in its new institutionalization efforts with regard to existing ones (Hirschman, 1970, p. 106). When looking at two contrasting historical cases, the 1933 World Monetary and Economic Conference in London which was ended in bargaining failure and the 1944 the Bretton Woods agreement that established successful new multilateral institutions, it can be clearly understood that the most important reason for the different bargaining outcomes was the changed behavior of the US. As Odell argues, the 1933 US behavior exemplifies what could be called an “exploitative” or competitive bargaining strategy which aims to have bigger piece of the common pie in accordance with the change in underlying distribution of power (1988, pp. 290-291). On the other side, Britain’s main concern was war debt payments to the Americans and make the US agreed on European terms with financial issues, especially stabilizing the currencies in terms of gold. The 1944 US behavior, however, illustrates what could be called a partly “expansive” bargaining strategy which does not only benefit itself in particular at the expense of other states but also agree to measures that will benefit both or many parties. In this context, it is very helpful to trace back to the debates between John Maynard Keynes and Harry Dexter White in New Hampshire during 1944 the Bretton Woods agreement in order to understand the ongoing bargaining process between Britain and the US for building new institutions (Steil, 2013).

The London-Bretton Woods contrast illuminates why the US bargaining strategies shift from exploitative to expansive moves. In 1933, while the US had a willingness to gain more additional benefits by reforming the existing system, it mainly refrained to take a responsibility for the repercussions of the Great Depression in Europe. The Roosevelt administration was convinced that focusing on domestic economy would be more beneficial to the American interests than creating a new multilateral institution in the medium run. In 1944, however, with the help of optimistic view on recovery from the depression and the increasing confidence in itself, the US obviously decided to take international leadership and realized that an actor limited to the exploitative strategy is likely to obtain only limited gain, especially considering the estimated future benefits over time. In creating the Bretton Woods institutions, the US was aware of the fact that the more itself becomes a hub of an integrated global economy, the more influence it would gain in global stage. Furthermore, institutionalizing this influence within the Bretton Woods system provided a level of stability and legitimacy to the increasing US global power. As John Ikenberry explains, the US pursued a path of multilateralism after victory in World War II, because institutionalization of power creates durability in submission to a particular political order (Ikenberry, 2001).

Although the US experience after the second World War demonstrates how new multilateral institutions, namely the Bretton Woods system, were created under the leadership of a rising power in the past, it is important to note that the current power transition, characterized by increasing power distribution as well as power diffusion away from the Western actors to non-Western actors, makes the nature of institutional change and the strategies of rising powers slightly different from the past experiences. Because of this significant difference, any multilateral regime change today cannot be accomplished without the consensus of other dissatisfied members of a newly created multilateral institution.

Generally speaking, multilateral institutions are used by states in order to minimize the transaction costs of cooperation. Their functions to facilitate cooperation include enforcing behaviour, collecting resources, supplying information, and accelerating bargaining. Besides,

some scholars have argued that creation of multilateral institutions is costly (Abbott and Snidal, 1998). It is difficult to establish and implement effective rules for governing state behaviour. Moreover, creating an alternative institution is much more costly, because there is no guarantee of success in terms of other states' participation to it. It is important to recognize that new multilateral institutionalization is different from regime shifting, because it includes both transaction and bargaining costs and implies higher risks (Jupille and Snidal, 2006). If this is correct, why do the rising powers willing to pay all those high costs and risks?

The answer is directly related to the nature and degree of dissatisfaction of the rising power. It has been already known that states make strategic choices among existing multilateral institutions and strong states tend to use alternative institutions for advancing their strategic goals (Busch, 2007; Drezner, 2009). The dissatisfaction of rising power arises in a situation that the established power has a dominance on agenda setting within the existing institution and much influence on distributional outcomes to such an extent that the status quo carries a high cost to the rising power. In this situation, established power and rising power with diverging preferences are in distributional conflict (Krasner, 1991). The asymmetry of influence, which refers to the established power's material capabilities are disproportional to its influence in the existing institution, is the main source of distributional conflict between the two powers. Since existing institutions are largely controlled by the interests that hold a distributive bias opposed to the rising power, rising power expect to compensate the costs resulting from the unequal distribution of gains by creating new institutions (Mansfield, 1995). And, the losing legitimacy of the existing institutions may also help to the creation of new institutions by the rising power (Cottrell, 2009).

Without distributional conflict and asymmetry of influence, established power and rising power resolve their policy disagreements easily. However, when existing institution is "captured" by established power, a bargaining analysis has to be made. In the absence of the dissatisfaction associated with distributional conflict, "bargaining within the confines of an existing institution is efficient". Yet, if distributional conflict is occurred, established power's willingness to reform require deeper changes in institutional rules and structures (Urpelainen and Graaf, 2015).

The expectation that the new institution would acquire support among third parties is also relevant for the equilibrium likelihood of a new multilateral institution's creation (Urpelainen, 2011). This support allows new institution to be effective on governance structure in some relevant issue areas. If expectation of political support high, rising power's impute to establish a new institution is also high.

The domestic demands pushing for changes in the existing order also affect the creation of new institutions. Basically, they increase rising power's incentive to pay for changing the status quo. Both in autocratic and democratic systems, governments depend on "internal support for political survival" (Bueno de Mesquita, 2003). It is also relevant in China case that domestic politics matters in shaping policy making process. China's urgent domestic needs create considerable pressure on government for making new linkages with global economy. Besides, in non-democratic governments, like China, the indirect benefits from the learning process and increasing legitimacy through the new multilateral institutions are specifically important for meeting the domestic political needs. Those institutions provide some extra opportunities in multilateral frameworks than bilateral initiatives could possibly offer for the rising powers. Domestic demands induce the government to struggle for the distributive bias in the existing

institution. Domestic political demands to break away from the status quo alters government's calculations towards the creation of a new institution.

If domestic demands are low, the rising power's incentive to create a new institution is mostly shaped by government's foreign policy and ideological choices. With high domestic demands, however, rising power has a strong incentive to create a new institution. In both cases, domestic economic and political needs reflect the indirect material benefits from the creation of a new institution.

Multilateral institutions help governments by offering "an extra mechanism" in their commitments to provide "public goods" and ease "worries about cheating" (Koremenos, 2005; Roserhoff and Milner, 2001). Delegating one's authority to international institutions in a certain degree also helps rising power "to mitigate other states' fear of power abuse", and subsequently "induce them to accommodate its increasing influence" (Abbott and Snidal, 1998, p. 11). Especially when the lack of universal suffrage and free media in non-democratic societies are concerned, international mechanisms at multilateral level play a significant role for setting self-limitations and signalling good intentions to reassure other actors.

2.3. Trade-off Between Threat Credibility and Reassurance for Resolving Commitment Problems

Another factor that specifically affects the bargaining process is commitment problems. It refers to a situation where at least one side expects the other to break the terms of a settlement. An obstacle can be occurred when the credibility of their promises diminishes. Power transition make commitments to maintain much more difficult by creating uncertainty among the parties alongside the long-term contracts (Powell, 2012). Since gaining institutional privileges are regarded as strategic assets, redistributive gains imply the change in relative strength and asymmetrical benefits for the negotiating parties. While considering the 'exit' option as a way of enhancing the power of 'voice', there would be another possibility of making "the 'voice' option relatively less attractive" (Gehlbach, 2006, p. 397). Even if the rising power's 'exit' option credible, the established power may prefer not to make reform in the existing arrangements (Powell, 2004). The suspicions emanated from the possible revisionist demands of rising powers in the future, after receiving important concessions, may lead the established powers to take some precautions.

In the literature of bargaining theory, whereas inside option of a player is considered as the obtained payoff in the bargaining process when the relevant parties temporarily come to a disagreement, the development of new institutions gives rising powers additional leverage by providing "alternative tools such as coordination, monitoring and enforcement" in the ongoing negotiations (Muthoo, 1999). It means that rising powers are able to manage to establish "alternative regimes to escape from the deadlocks in institutional reforms" (Kastner, Pearson and Rector, 2016).

Investing in a new regime, however, brings another risk of negotiation shutdown in the power transition process. The possibility of creating an alternative regime predominated by the rising power may wary other states about its assertiveness. Rising powers, therefore, face a dual task of posing threat and granting reassurance in a more balanced way within the context of institutional reform bargaining. Any successful coercive diplomacy consists of both using clear

threats combined with credible reassurance to force other countries to do something or prevent them from undesirable behaviour (Schelling, 1960).

The outcome of bargaining depends on the structure of the bargaining situation. Rationally calculated equilibrium solution is necessary for exercising both threat credibility and strategic reassurance. Otherwise, it is possible to expect a risk aversion situation on behalf of the other states. The established powers, sincerely believe or not, become suspicious about rising powers' attitudes for undermining their leadership role in the future. Even they charge to label the rising powers as dangerous for the maintenance of existing order. Small states and middle powers also become anxious of being dominated by the new rising power. In order to provide successful and sustainable development of the new institution, the rising powers should strengthen their reassurance strategies towards other states in a way that their future intentions are limited and predictable. It is important to persuade others that the exercise of their influence is restrained by cooperative commitments.

As a consequence, bargaining in institutional reform between rising and established powers come up with some serious commitment problems with regard to rapid and uncertain shifts in distributional power. Actors may come to an agreement on today's redistributions, but it is not easy to make commitments to sustain it in the long term. If the distribution of power shifts rapidly, "few settlements would be time-consistent" (Powell, 2012, p. 52). It is not easy to build mutual trust when each side has an incentive to renege. Thus, even when rising powers signal some credible threats, negotiations for reform still might be suffered by negative perceptions due to the mutual distrust among actors (Chen and Liu, 2018, p. 4). If the attempts for institutional reform becomes more difficult or impossible, the rising powers lean to establish alternative regimes.

2.4. Expectation of Success for the Development of New Multilateral Institutions

However, rising powers would be mindful of the risks to create alternative regimes when they are not enough powerful for changing existing regimes. Instead, they would prefer to establish competitive regimes due to their expectation of success for further bargaining stage in institutional reform process. According to conventional cooperation theory, the uncertainty of future development of a new institution has to be an enough deterrent against its foundation. But, if the new institution is established, there should be a high expectation of success for this institution's ability to survive in the shadow of uncertainty. So, expectation of success is mainly understood as the probability of garnering support from other states through the creation of a new institution.

Inadequacies of existing institutions to meet increasing needs enhance the expectation of success for the establishment of new institutions. The growing demands for certain issue areas can be a reasonable support for the creation of competing regimes. The domestic political demands of the rising power are also an important factor. If the linkage between the domestic needs and the creation of new multilateral institution has been strong, the expectation of success becomes high. Additionally, increasing self-confidence of the rising powers reinforce their desires to create new multilateral institutions. Moreover, the past experiences of rising powers in the existing international institutions play an important role for the expectation of success. Gained political support from other countries in some existing international institutions create

hope for extending it in other specific issue areas. Especially China's successful diplomatic efforts in the UN in the last decades have to be noticed in considering the significance of learning through experience.

However, there is a risk of bumping against one another and becoming overlapping institutions as the international institutions proliferate (Young, 2002, p. 129). Multilateral institutions may be easier to create than to successfully maintain. The political bargaining process associated with power transition has to be completed peacefully. Successfully developed multilateral institutions does not only imply a large number of membership and well-functioning governance structure. More importantly, it also requires to become operative truly in multilateral character.

3. China's Creation of The AIIB and Its Development Success

3.1. Distributional Conflict, the Reform Gridlock and the AIIB's Creation

It is clear that the creation of the AIIB was a response to the slowing down of reform process in the existing financial regime. Although it has been participating in the Bretton Woods institutions, Beijing has never concealed its dissatisfaction with their operations. The changing distribution of power has remained to be inadequately represented in those institutions. For example, just before the 2010 reform plan, "China had a low share of only 3.81% of voting right in the IMF quota system". European countries, however, were allocated 27.5% in aggregate and the US had 16.74% (International Monetary Fund, 2017). "As the world's second largest economy, China had a voting share of 4.42% in the World Bank, compared to 16.4% for the US and 7.9% for Japan. Similarly, Japan and the US play a dominant role within the ADB" (Lim and Vreeland, 2013, p. 48). According to December 2017 data, "China's total holding in the ADB was only 6.4%, whereas Japan and the US each held 15.6% respectively" (Asian Development Bank, 2017).

Despite China has strongly advocated the reform in the global financial order, the developed countries have been largely impeded the progress towards the restructuring process of new economic governance. Even when G20 leaders had come to an agreement upon the need for reforming the IMF and the World Bank, the decision made by executive boards of both institutions for modifying voting power distributions in 2010 was failed (International Monetary Fund, 2010). The positive prospect for more balanced representation still seems to be not close.

Even though the main reason behind the dissatisfaction of China much more deeper, it would not be wrong to suggest that China's initiation of the New Development Bank and the AIIB was directly affected by the reform deadlock. The main theme in the political discourse by Chinese officials and correspondants at that time was to use multilateral institutions as an instrument to increase China's "right to speak" at global institutions (Wang, 2014, p. 2). The IMF reform plan, for instance, was hindered primarily by the US, although the European countries not the US would directly face the problem of losing voting share. The reform plan has been blocked by the US Congress for a long time to come (Lesage, 2013; Vestergaard and Wade, 2013). If proposed reform is implemented, the US financial commitments to the IMF would not be increased. Or, the share of US voting power at the IMF would fall inconsequentially so that it would allow to keep the exceptional right to veto over most of the critical decisions. However, the real concern can be seen when looking at the increasing

scepticism raised by American legislators on developing countries' commitment to the existing norms and values of financial institutions. They are suspiciously hesitate to implement the reform, because there is a possibility that "these countries may prefer financial and trade strategies that are less aligned with those of the US" (Frankel, 2014).

Washington has long been insisting on the idea of 'responsible stakeholder', which prescribes China to make more contributions to global governance (Christensen, 2015; Zoellick, 2005). While some American strategists, like Zbigniew Brzezinski offered G2 strategic arrangement of comprehensive cooperation between the two countries, China demanded a new-type of great power relations with the US. However, neither China nor the US was able to show their willingness for coming to a final agreement to reframe their relations. Especially since 2008, the US has tended to suspect Beijing's attitudes that would disrupt established rules after obtaining more institutional influence. There has been widespread perception in the Western world that China has gained a momentum of economic leverage to be much more influential at global level. The increasing sensitivity of China's comparative advantage for transforming crisis situation into its own opportunities has become dominant among US elites (Lieberthal and Jisi, 2012). The growing anxiety of eroding US hegemony has been combined with the fear of "China threat" thesis (Allison, 2015). So, the stagnation of the IMF reform process has been largely affected by Washington's concerns about the redistributive gains and suspicions on China's increasing institutional influence.

China's creation of the AIIB can be partly explained as the "price" paid for the US' unwillingness to accommodation. The pessimistic standpoint in the US Congress for approving the IMF reform package led China to believe that "the US cannot credibly promise to accommodate China's demands" (Xinhua News Net, 2013). So, the creation of the AIIB and other new financial institutions reflect both Beijing's dissatisfaction with its uneven representation in the existing institutions and its disappointment with the moodily slowing prospect of reform process.

3.2. China's Direct and Indirect Benefits from the AIIB As an Outside Option

While the adaptation of existing financial institutions to redistributive change remains stagnant, the AIIB provides a useful instrument for China in pursuing its economic goals effectively. It gives China an opportunity to offset its missings with regard to underrepresentation problem. China has already obtained the net benefits after the creation of the AIIB. Although any attempt to diversify China's foreign investment portfolio previously has been failed, China has recently become a net capital surplus exporter (The Economist, 2015).

China reached a huge capacity in terms of foreign exchange reserve and lending capabilities. By the end of 2013, China had 3.9 trillion dollar of foreign-exchange reserve, "with about 1.4 trillion invested in US treasury bonds" (Wang, 2014). China's purchase of the US Treasury bonds caused some criticisms, manipulation risk in the US and low cost-effectiveness consideration in China, for both sides. Moreover, "China has already become a global lender" (Woods, 2008). China's increasing lending capabilities are competing with existing institutions. Two important policy banks, the China Development Bank and the Export-Import Bank of China (C-EXIM), have demonstrated that they are capable of holding "more assets than the combined sum of the assets of the Western-backed MDBs" (Kamal and Gallagher, 2016).

Chinese funds have been already conceived as an alternative source by the borrowers, who seek to escape from the strictures of the Bretton Woods framework. With this remarkable financial power, it is necessary to recognize that China could pose credible threats to the US interests with its own policy tools, like offering loans with fewer strings attached sources (Koh, 2015).

The creation of the AIIB also contributes to meet some domestic political demands that are essential for China's future project of economic development. Since the sustainable domestic economic development is considered as a first priority for consolidating regime stability, the indirect benefits of the AIIB are also critical. For example, after China reoriented its economic diplomacy with new initiatives, like the AIIB, Beijing used its financial capital in a more effective for solving its industrial excess capacity and the piling-up of foreign exchange reserves. Because of their experiences, competitive advantages and available production capacities, Chinese companies have the edge over other companies in taking great amount of the project contracts from the infrastructure initiatives.

Gaining political support from developing countries for its legitimate actions through the AIIB is also an important strategic asset for China. This usage of the AIIB, which concentrates on political solidarity with developing countries while excluding some other great powers' influence within newly created institutions, is described as financial minilateralism by some scholars (Brummer, 2014; Naim, 2009). Besides, the AIIB is designed to provide financial public goods for its members in enhancing regional financial cooperation. The importance of strengthening common financial security and encouraging common economic development had been recognized by Chinese leaders after the Asian financial crisis in the late 1990s. It was appreciated that regional cooperation was needed both for economic growth and regional security in the long term (Jiang, 2010). The AIIB and other new financial institutions are helpful to ensure the financial stability of developing countries and in turn serve China's economic interests.

The AIIB is also linked to China's overall strategic calculations in a subtle way. The bank was created when China's strategic orientation was shifted in a way of seeking to increase the capacity of Chinese overseas economic activities. Particularly, the creation of AIIB is directly attributed to the Belt and Road Initiative (BRI). The main economic calculations behind the BRI lie on the needs of "exporting China's economic overcapacity, making efficient use of its abundant foreign exchange reserve" and pushing for the internationalization of the RMB (Ren, 2016, p. 441). In strategic realm, however, the BRI serves as a useful instrument within the context of shifting "China's geopolitical priority to Eurasia in response to the US 'pivot' to the Asia-Pacific" (Ross, 2012; Jisi, 2015). The BRI also plays a significant role in increasing Chinese influence at regional level through "the improvement of physical inter-regional connectivity" (Ramasamy, Yeung and Laforet, 2012). While the bank is not created merely for the BRI, it is understood that the AIIB's one of the primary functions is to promote the BRI-related projects (Callaghan and Hubbard, 2016). In this context, the AIIB provides China to expand its options to pursue the BRI objectives. This may probably be the most important indirect benefit that China expects to obtain through the establishment of the AIIB.

Another important aspect of the AIIB's creation is to provide an opportunity for learning from the experience. Beijing is likely to be determined to benefit from the lending experience and expertise of its partners in the AIIB in order to "share risks, reduce moral hazards and increase China's foreign investment efficiency" (Huotari and Heep, 2016). Given the fact that

Beijing's new initiatives are closely linked to its changing capitalist development path, new financial initiatives serve to manage the economic and political risks associated with financial internationalization. Whereas policy experimentation implemented by China is understood as "the layering and nesting of initiatives to allow for risk-minimizing", learning-oriented approach is the primary focus of China's financial internationalization. Most importantly, this learning process not only concerns the technical aspects of international arrangements and financial exchanges, but it also includes "how to turn its new economic weight into legitimate and effective leadership" (Wang, 2014, p. 5).

It is difficult to deny that China aims to translate its economic power into political influence. It obviously can pose a credible threat with its financial power that is getting increasingly influential in infrastructure development where existing financial mechanisms are relatively not satisfactory. Mostly because of the US Congress's suspicion of China's future attitudes, the reform process was interrupted. This situation of uncertainty facilitate China's decision to create the AIIB. In other words, the gridlock in reforming the existing regimes creates suitable conditions for China to justify its efforts in establishing the AIIB.

3.3. The AIIB's Inside Option for Resolving Commitment Problems

After the AIIB was created, Beijing has continued to demonstrate its aspiration for pushing reform in the Bretton Woods institutions. While being the third largest funder of the ADB, the AIIB's closest competitor, China still plays an active role both in the World Bank and the IMF. The Chinese officials insist on advocating for more balanced representation in those institutions and making pressure for fulfilling the promise that has already been made (Zhou, 2014). From this perspective, it can be argued that Beijing is not attempting to replace the existing regimes with new ones, but rather try to stimulate reforms in a competitive manner. China's position in supporting reforms of the existing governance structure is consolidated by creation of the AIIB, which also strengthens inside option of China in the ongoing process of bargaining.

The AIIB and other the MDBs provide some significant advantageous to the governments compared to bilateral modes of investment activities. First of all, the MDBs have capable of enabling their creditors a specialized expertise in economic and regional issues and monitoring of project spending for supporting more effective use of their dividends. They also obtain some sort of autonomy in their activities, which gives them a separation to a certain degree from participating governments, for enjoying profit-oriented transactions in the financial market globally (Rodrik, 1995). In the case of AIIB as a multilateral bank, it is more useful instrument than other tools used by China for its bilateral investment activities for suspending external suspicions about China's geopolitical ambitions resulted from its growing economic influence. Moreover, it also gives a discipline to China's behaviour in a multilateral framework that helps to minimize lost of credibility and reduce moral hazard of lending with its arrangements.

In the US side, however, the main suspicion has been articulated in a way that China will use the new bank as an instrument to project its economic capabilities for pursuing some geopolitical ambitions. The critics also put forward that the AIIB is used strategically by China to disrupt the US global leadership (Liao, 2015; Zakaria, 2014). More specifically, the critics are worried about China's future practices in financial regime that move to undermine the

Bretton Woods system and liberal international order. Even if those suspicions about China has been increased since the Trump administration, it had been also observed in some official statements of the Obama administration previously. When Obama refers to the importance of Trans-Pacific Partnership Agreement for the US and its citizens, he put it: “China wants to write the rules for the world’s fastest-growing region. That would put our workers and our businesses at a disadvantage. Why would we let that happen? We should write those rules” (Obama, 2015). Although Trump administration made an opposite decision on TPP by withdrawing from it, both Obama and Trump used similar public discourse concerning China that was “bring back jobs from China”.

Despite the existence of opposition campaign conducted by the US, the traditional US allies including Australia, the United Kingdom and Germany joined the bank together at the same date of 2015. France, Italy and Israel followed the first group to seek founding membership. Besides, the AIIB also includes some countries from different regions of the world. The diversity of membership is transforming it from a regional institution to a global development bank and brings to mind a possibility of ‘World Infrastructure Investment Bank’. If this possibility comes true in the future, it is more likely to claim that China seriously owns an intention to replace the US as the hegemon. But, for now, it is reasonable to suggest that when China’s capability of steering the AIIB is increased, its credible threat for rebalancing of influence away from the existing regimes will be effective.

However, using the AIIB as an instrument for coming into conflict with the US or colliding with the existing order at the expense of making other countries uneasy would not be neither China’s strategic interests nor it be realistic. The main reason is that China has still urgent need of improving domestic economic development in order to protect regime stability at home. In doing so, the continuing integration into the global economy is a vital precondition. Persuading its neighbours and other states as committed to be a responsible power is also necessary for Beijing to avoid strategic containment. It is clear that China has been enough careful not to challenge the US hegemony directly and prevent to be labeled as revisionist state. However, as the strategic competition between the US and China has been increased in many different fields over time, the struggle for institutional capture has been also affected in a negative way. In this context, China’s pursuit of inclusive and cooperative approach combined with a search for political support on its legitimate actions should be maintained.

As being mindful of the difficulties resulting from increasing strategic competition with the US, China has successfully managed to utilize the bank’s multilateral framework which provides more influential means to induce other powers. Beijing has taken some necessary adjustments in the institutional formation according to needs arisen throughout the negotiation process. Concerns for transparency and governance have always been the top issue for criticism of the AIIB.

3.4. China’s Expectation of Success for the AIIB’s Development

Within the bargaining approach, China’s threat credibility does not sufficiently explain the creation of the AIIB in an attempt to achieve the desired IMF reform. There are some other significant factors that effect the ongoing bargaining process for institutional reform. China’s expectation of success provides an explanation for the AIIB’s creation and development even

when China's threat is not enough credible for pushing reform in financial regime. China's growing economic strength for capitalizing new benefits in financial field has been already improved in a significant level. Instead of using different means, however, China preferred to focus on infrastructure investment, mainly because the existing multilateral institutions, such as the World Bank and the ADB, cannot fulfill the required demands (Steinbock, 2015). So, it is clear that the insufficiency of existing regimes to support infrastructure development gives Beijing a significant opportunity to bypass them.

China's increasing self-confidence at home and abroad facilitates the creation of the AIIB. As the Western countries lose their competitive advantages in many different fields, China embodies its own strategic choices much more resolutely (Hu, 2008, p. 27). The impact of 2008 financial crisis and the failure of existing financial mechanisms to cope with the negative implications of the crisis obviously have reinforced China's self-confidence in a way that it extended its scope of economic initiatives at global level. Besides, the ongoing discourse on China's national rejuvenation at domestic level demonstrates the internal source of growing China's confidence in itself and its role in the world.

China's increasing engagement with international institutions and the experiences drawn from it for the last decades have reinforced its aspiration for the AIIB's creation. The idea of creating political solidarity among the developing countries at international institutions has been an important part of China's selective engagement strategy (Matsuda, 2014). Especially with regard to the China's diplomatic influence in the UN platform, the political support from the developing countries has been increased over time (Struver, 2014). This diplomatic success of China combined with the increasing tendency of other emerging countries for collaboration outside of the existing financial institutions has been a sign of their existent autonomy and intent to set up their role (Huotari and Hanemann, 2014). Thus, the achieved political support from the developing countries in the past and their continuing willingness to the creation of new institutions encourages China to take a lead on the efforts for reforming financial regime.

Nevertheless, given that the major concerns of the US and some other countries concentrating on the AIIB were about governance standards at the bank, it is important to investigate whether the AIIB will become a genuine multilateral institution, or an instrument that serves mostly for Chinese interests. In this sense, how the formation of the AIIB will take a direction is critically important not just for the bank's legitimacy, but also for the influence of Chinese initiatives in the future. China's attempts to appease other countries in the negotiation process of the AIIB's Articles of Agreement can be given as an example. China successfully satisfied other countries' concerns by addressing that "the AIIB would be modelled on the style and function of existing multilateral development banks" (Callaghan and Hubbard, 2016, p. 128).

From the beginning of the establishment process of the AIIB, Beijing has taken seriously to mobilize its diplomatic resources for the successful development of the institution. It added some new features to the AIIB for promoting its attraction to the partners. For example, the founding member privilege, which promises more power to founding members than to latecomers in bank's voting system, was one of the most important strategic approach against the US campaign that aimed to turn the AIIB into the battlefield for global influence. Moreover, similar to the ADB, the AIIB demonstrated its first priority to the regional development finance by making a distinction between regional members and non-regional members. And, then in an

effort to make a more balanced approach it was recognized an openness for both members and non-members in terms of proposing new projects and hiring staff within the institution. The AIIB Articles, representing a different approach than other MDBs have, also allow non-sovereign members for joining to the institution. This opens a possibility for Taiwan's participation to the bank. Even if its application for joining was not accepted in the first place, the mainland leave the door open to Taiwan with the precondition of acceptable name (Xinhua, 2015).

Even though Beijing has been very attentive for making institutional arrangements in the foundation and development of the AIIB, the bank still lies under some suspicions and faces serious obstructions. For example, Japan's non-participation to the AIIB attracts much attention with regard to the inclusiveness of the AIIB. Beijing attempted to involve Japan to the bank by offering vice president position, but Tokyo never gave a positive response (Hamanaka, 2016, p. 290). Unlike in the case of Chiang Mai Initiative Multilateralization and ASEAN+3 mechanism where the two countries shared joint leadership, it can be understood that Japan's involvement to the AIIB was considered at that time as a junior partner by China. Moreover, simultaneous existence of the AIIB and ADB in the same region with similar objectives and functions raised some questions about the future development of regional cooperation. By showing their reluctance to join the AIIB, Japanese commentators largely consider the bank as camouflaged by multilateral dress, which essentially serves Chinese interests.

China is the largest shareholder in the AIIB with the largest right of voting at around 26%. India (7.5%); Russia (6%) and Germany (4%) follows at a distance from China (Asian Infrastructure Investment Bank, 2019). China's voting power in the AIIB is currently larger than their counterparts in the World Bank and the ADB. China does not formally acquire a veto power over project-level decisions. However, when major decisions are concerned, which require a super majority of 75%, its 26% voting share makes its position effective. This situation is similar to the US veto over World Bank decisions, which require an 85% super majority (Callaghan and Hubbard, 2016, p. 129).

Particularly, "China has more control over the appointment of the President of the AIIB than the US has in the World Bank and Japan in the ADB" (Callaghan and Hubbard, 2016, p. 130). Whereas China insists on the importance of veto mechanism over the designation of the AIIB President, the US in the World Bank and Japan in the ADB have some influence in terms of informal arrangements. It refers to the conventional practice that the President of the World Bank can always be elected from American citizens and the head of the IMF can always be a European. Given the increasing dissatisfaction by developing countries upon this tradition, China pioneered to make a decision that designation of the AIIB President should be elected according to his/her merits. Although the main principle was embraced as regardless of nationality, China also advocated that the President must be a citizen among bank's members, which follows same arrangement in the ADB.

The biggest risk with regard to the governance structure of the bank is related to Beijing's sensitivity to keep control over China-led institutions. In comparison to the ADB and the World Bank, China has a more effective *de facto* veto power in the AIIB than the major shareholders currently have in those other multilateral banks. It can be suggested that relying on persuasion and consensus is more reasonable for future multilateral development of the institution rather than seeking control through vote power privilege. China's exercise of persuasion based on the

idea that major shareholder can have informal influence over decisions, as it has been recognized in the World Bank and the ADB, may be more effective than the implementation of its veto power within the institution. Otherwise, some decisions that are supported by a vast number of members may collide with China's veto power, which may lead to some political disagreements in the future.

Regarding to make the AIIB operative, one of the most important dimensions that the AIIB needs to concentrate is its future interactions with other existing institutions. The ongoing ambiguity of the precise role of the AIIB with its relations to other MDBs as well as some Chinese institutions has to be clarified. During the early stage of the creation of the AIIB, Chinese officials did not hesitate to make some endorsements of financial support for the BRI through the bank's fund. Over time, however, the emphasis on the linkage with the BRI has been decreased due to the growing concerns over Chinese domination in the AIIB. The AIIB President Jin Liqun frequently made a statement that it "would finance infrastructure projects in all emerging market economies even though they don't belong to the Belt and Road initiative" (Zhong and Cai, 2016). With this official recognition of displacement, Beijing facilitate its efforts to make institutional links with other MDBs. For instance, "the AIIB and ADB signed a memorandum of understanding to strengthen cooperation through co-financing, knowledge sharing and joint policy dialogues and consultations" (Asian Development Bank, 2016).

Although the most distinctive feature that feeds the expectation of the AIIB's development success is the prospect that it could contribute to fill the 8 trillion dollar infrastructure gap in Asia (Bhattacharyay, 2010), the direct funding by the AIIB will only match a small amount of needs. But, the real challenge is to catalyze available private investment into infrastructure rather than the belief that there is no enough saving for financing Asia's infrastructure needs. Even though the significance of infrastructure development is recognized by many for the future economic growth, most of the private investors prefers to pay attention to small projects with lower risks and higher returns. This growing need of private financing is much more important for other developing countries, because they do not have enough public accumulations to support infrastructure development as China does have.

In order to overcome this significant challenge, in addition to the intermediary role between the countries and private investment, the AIIB also has to help other countries to learn how to manage their effective project selection processes. Those processes include "cost-benefit procedures in order to select and prioritize projects, maintaining the rule of law along with stable regulatory and taxation environments, developing skills to manage public-private partnership projects and ensuring a sound and stable economic environment" (Callaghan and Hubbard, 2016, p. 135). Actually, many of those concerns are standing for China itself to be resolved, but there is an opportunity to gain another indirect benefit from the AIIB's learning mechanism if it makes bank's this role operative. However, for achieving this goal, China should make a strategic decision first whether it will help to facilitate the capacity of other countries to access private financing through the AIIB or not.

4. Conclusion

Theoretically, it is not enough to assume that bargaining failure is always the foundational rationale in explaining the establishment of new multilateral institutions. When

and how bargaining process can be expected to generate new multilateral institutions depends on the intensity of direct and indirect benefits that a rising power can gain through the creation of new multilateral institutions and its expectation of success for their development. The creation of new multilateral institutions is likely when rising power insists on reform but established power's cost of granting this reform is high. Creating new multilateral institutions are used as a bargaining leverage by the rising power in expecting to gain direct and indirect benefits at the expense of the established power's imposed costs. In this context, the degree of dissatisfaction based on the unequal distributional gains lead rising power to show its willingness to pay high costs and risks by creating new multilateral institutions.

Empirically, the creation of the AIIB is the outcome of distributional conflict between the US and China and emanates after from the reform gridlock occurred in the IMF. The direct and indirect benefits resulted from the AIIB as an outside option combined with the high expectation of development success led China to champion the establishment of the AIIB despite the uncertainty raised by power transition process. Due to the linkage between the domestic economic and political demands and the creation of the AIIB had been strong, China's expectation for its development success became high. This perspective explains why China appeal for the costly and difficult strategy of new multilateral institutional creation. Moreover, the AIIB as an inside option is also a useful instrument for overcoming the bargaining difficulties by supporting threat credibility with reassurance strategies in persuading other states through making increased commitments for future cooperation. China's ongoing participation with other multilateral institutions and the AIIB's cooperation with other MDBs helps to appease the suspicions related to the intensified US-China strategic competition.

However, the expected outcome as a new institution would be attractive for gaining support successfully from other states is a necessary but not a sufficient condition for reforming the existing multilateral financial regime. Even when a greater autonomy for collaboration among rising powers exists within the competitive multilateral regime, their own limitations and differences are more likely to preclude the formation of a dissatisfied coalition. Thus, the AIIB's future development success does not only depend on the factors that affect the China's expectation of success, but it also depends on the consistent responses of both developed and developing countries. The political bargaining process associated with power transition has to be completed peacefully. The future development prospect of new multilateral institutions is likely to be shaped by the tension between unilateralist strategies of the rising powers and truly multilateral operations within newly emerging financial regime.

Bibliography

- Abbott, Kenneth W., & Snidal, D. (1998). Why states act through formal international organizations. *Journal of Conflict Resolution*, 42(1), 3-32. Retrieved from www.jstor.org
- Allison, G. (2015, 24 September). The thucydides trap: Are the US and China headed for war?. *The Atlantic*. Retrieved from <https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/09/united-states-china-war-thucydides-trap/406756/>
- Asian Development Bank. (2016, 2 March). *ADB, AIIB sign MOU to strengthen cooperation for sustainable growth*. Retrieved from: <https://www.adb.org/news/adb-aiib-sign-mou-strengthen-cooperation-sustainable-growth>
- Asian Development Bank. (2017, 31 December). *Shareholders*. Retrieved from <https://www.adb.org/site/investors/credit-fundamentals/shareholders>
- Asian Infrastructure Investment Bank. (2019, 24 April). *Members and prospective members of the bank*. Retrieved from <https://www.aiib.org/en/about-aiib/governance/members-of-bank/index.html>
- Bhattacharyay, B. (2010). *Estimating demand for infrastructure in energy, transport, telecommunications, water and sanitation in Asia and the Pacific: 2010-2020 (ADBI Working Paper Series No. 248)*. Retrieved from <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/156103/abdi-wp248.pdf>
- Brummer, C. (2014). *Minilateralism: How trade alliances, soft law and financial engineering are redefining economic statecraft*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bueno deMesquita, B., Smith, A., Siverson, Randolph M., & Morrow James D. (2003). *The logic of political survival*. Cambridge: MIT Press.
- Busch, Marc L. (2007). Overlapping institutions, forum shopping, and dispute settlement in international trade. *International Organization*, 61(4), 735-761. <https://doi.org/10.1017/S0020818307070257>
- Callaghan, M., & Hubbard P. (2016). The Asian infrastructure investment bank: Multilateralism on the Silk Road. *China Economic Journal*, 9(2), 116-139. <https://doi.org/10.1080/17538963.2016.1162970>
- Chen, Z., & Liu, Y. (2018). Strategic reassurance in institutional contests: Explaining China's creation of the Asian Infrastructure Investment Bank. *Journal of Contemporary China*, 27(114), 1-16. <https://doi.org/10.1080/10670564.2018.1488098>
- China's Financial Diplomacy: Rich but Rash. (2015, 29 January). *The Economist*. Retrieved from <https://www.economist.com/finance-and-economics/2015/01/29/rich-but-rash>
- China Urges IMF Reform Implementation. (2013, 14 March). *Xinhua News Net*. Retrieved from <http://tr.china-embassy.org/eng/xwdt/t1021494.htm>
- Christensen, Thomas J. (2015). *The China challenge: Shaping the choices of a rising power*. New York: WW Norton&Company.
- Cottrell, M. P. (2009). Legitimacy and institutional replacement: The convention on certain conventional weapons and the emergence of the mine ban treaty. *International Organization*, 63(2), 217-248. <https://doi.org/10.1017/S0020818309090079>
- Drezner, Daniel W. (2009). The power and peril of international regime complexity. *Perspectives on Politics*, 7(1), 65-70. doi: 10.1017/S1537592709090100
- Etzioni, A. (2016). The Asian infrastructure investment bank: A case study of multifaceted containment. *Asian Perspective*, 40(2), 173-196. doi: 10.1353/apr.2016.0008
- Fearon, James D. (1995). Rationalist explanations for war. *International Organization*, 49(3), 379-414. Retrieved from www.jstor.org
- Frankel J. (2014, 29 January). IMF reform and isolationism in the US Congress. *East Asia Forum*. Retrieved from <https://www.eastasiaforum.org/2014/01/29/imf-reform-and-isolationism-in-the-us-congress/>

- Gehlbach, S. (2006). A formal model of exit and voice. *Rationality and Society*, 18(4), 395-418. <https://doi.org/10.1177/1043463106070280>
- Hamanaka, S. (2016). Insights to great powers' desire to establish institutions: Comparison of ADB, AMF, AMRO and AIIB. *Global Policy*, 7(2), 288-292. <https://doi.org/10.1111/1758-5899.12304>
- He, K. (2015). Contested regional orders and institutional balancing in the Asia Pacific. *International Politics*, 52(2), 208-222. <https://doi.org/10.1057/ip.2014.46>
- Heilmann S., Rudolf, M., Huotari, M., & Buckow, J. (2014). China's shadow foreign policy: Parallel structure challenge the established international order. *MERICCS China Monitor*, 18. Retrieved from https://www.merics.org/sites/default/files/2018-01/China_Monitor_18_Shadow_Foreign_Policy_EN.pdf
- Hirschman, Albert O. (1970). *Exit, voice and loyalty: Responses to decline in firms, organizations, and states*. Harvard: Harvard University Press.
- Hu, X. (2008). A competitive edge. *China Security*, 4(3), 26-27.
- Huotari, M., & Hanemann, T. (2014). Emerging powers and change in the global financial order. *Global Policy*, 5(3), 298-310. <https://doi.org/10.1111/1758-5899.12133>
- Huotari, M., & Heep S. (2016). Learning geoeconomics: China's experimental financial and monetary initiatives. *Asia Europe Journal*, 14(2), 153-171. doi: 10.1007/s10308-015-0444-8
- Ikenberry, J. (2001). *After victory: Institutions, strategic restraint, and the rebuilding of order after major wars*. Princeton: Princeton University Press.
- International Monetary Fund. (2010, 31 October). *IMF quota and governance reform elements of an agreement*. Retrieved from <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2010/103110.pdf>
- International Monetary Fund. (2017, 24 April). *Acceptances of the proposed amendment of the articles of agreement on reform of the executive board and consents to 2010 quota increase*. Retrieved from <https://www.imf.org/external/np/sec/misc/consents.htm>
- Jiang, Y. (2010). Response and responsibility: China in East Asian financial cooperation. *The Pacific Review*, 23(5), 603-623. <https://doi.org/10.1080/09512748.2010.521850>
- Jisi, W. (2015, 2 February). China in the middle. *The American Interest*, 10(4). Retrieved from <https://www.the-american-interest.com/2015/02/02/china-in-the-middle/>
- Jupille, J., & Snidal, D. (2006). *The choice of international institutions: Cooperation, alternatives and strategies* (Working Paper). Washington: University of Chicago.
- Kamal, R., & Gallagher K. (2016, 5 April). China goes global with development banks. *Bretton Woods Project*. Retrieved from <https://www.brettonwoodsproject.org/wp-content/uploads/2016/04/At-Issue-China-goes-global-with-development-banks.pdf>
- Kastner, Scott L., Pearson, Margaret M., & Rector, C. (2016). Invest, hold up, or accept? China in multilateral governance. *Security Studies*, 25(1), 142-179. <https://doi.org/10.1080/09636412.2016.1134193>
- Koh, G. (2015, 1 September). Exclusive: China's AIIB to offer with fewer strings attached-sources. *Reuters*. Retrieved from <https://www.reuters.com/article/us-aiib-china-loans/exclusive-chinas-aiib-to-offer-loans-with-fewer-strings-attached-sources-idUSKCNOR14UB20150901>
- Koremenos, B. (2005). Contracting around international uncertainty. *The American Political Science Review*, 99(4), 549-565. Retrieved from www.jstor.org
- Krasner Stephen D. (1991). Global communications and national power: Life on the pareto frontier. *World Politics*, 43(3), 336-366. doi: 10.2307/2010398
- Liao, R. (2015, 27 July). Out of the Bretton Woods: How the AIIB is different. *Foreign Affairs*. Retrieved from <https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/2015-07-27/out-bretton-woods>

- Lieberthal, Kenneth G., & Jisi W. (2012, 30 March). Addressing US-China strategic distrust. *Brookings Institute*. Retrieved from https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/03_30_china_lieberthal.pdf
- Lim, Daniel Yew M., & Vreeland, James R. (2013). Regional organizations and international politics: Japanese influence over the Asian Development Bank and the UN Security Council. *World Politics*, 65(1), 34-72. <https://doi.org/10.1017/S004388711200024X>
- Mainland Welcomes Taiwan Joining AIIB with Proper Identity. (2015, 13 April). *Chinadaily*. Retrieved from http://www.chinadaily.com.cn/business/2015-04/13/content_20421371.htm
- Mansfield, E.D. (1995). International institutions and economic sanctions. *World Politics*, 47(4), 575-605. <https://doi.org/10.1017/S0043887100015227>
- Matsuda, Y. (2014, April). How to understand China's assertiveness since 2009: Hypotheses and policy implications. Washington: Center for Strategic and International Studies.
- Morse, Julia C., & Keohane, Robert O. (2014). Contested multilateralism. *The Review of International Organizations*, 9(4), 385-412. doi: 10.1007/s11558-014-9188-2
- Muthoo, A. (1999). *Bargaining theory with applications*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Naim, M. (2009, 21 June). Minilateralism: The magic number to get real international action. *Foreign Policy*, 173, 135-136. Retrieved from <https://foreignpolicy.com/2009/06/21/minilateralism/>
- Obama, B. (2015, 20 January). Remarks by the president in state of the union address. Retrieved from <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/01/20/remarks-president-state-union-address-january-20-2015>
- Odell, J. (1988). From London to Bretton Woods: Sources of change in bargaining strategies and outcomes. *Journal of Public Policy*, 8(3/4), 287-315. <https://doi.org/10.1017/S0143814X00008631>
- Powell, R. (2002). Bargaining theory and international conflict. *Annual Review of Political Science*, 5(1), 1-30. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.5.092601.141138>
- Powell, R. (2004). Bargaining and learning while fighting. *American Journal of Political Science*, 48(2), 344-361. doi: 10.2307/1519887
- Powell, R. (2012). Commitment problems and shifting power as a cause of conflict. In M. R. Garfinkel & S. Skaperdas. (Eds.), *The Oxford Handbook of the Economics of Peace and Conflict* (pp. 43-58). Oxford: Oxford University Press.
- Ramasamy, B., Yeung M., & Laforet S. (2012). China's outward foreign direct investment: Location choice and firm ownership. *Journal of World Business*, 47(1), 17-25. <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2010.10.016>
- Reisen, H. (2015). Will the AIIB and the NDB help reform multilateral development banking?. *Global Policy*, 6(3), 297-304. <https://doi.org/10.1111/1758-5899.12250>
- Ren, X. (2016). China as an institution-builder: The case of the AIIB. *The Pacific Review*, 29(3), 435-442. <https://doi.org/10.1080/09512748.2016.1154678>
- Rodrik, D. (1995, June). *Why is there multilateral lending?* (NBER Working Paper No. 5160). Cambridge: National Bureau of Economic Research. Retrieved from <https://www.nber.org/papers/w5160>
- Rosendorff, P., & Milner, Helen V. (2001). The optimal design of international trade institutions: Uncertainty and escape. *International Organization*, 55(4), 829-857. Retrieved from www.jstor.org
- Ross, Robert S. (2012). Problem with the pivot: Obama's new Asia policy is unnecessary and counterproductive. *Foreign Affairs*, 91(6), 70-82. Retrieved from https://www.jstor.org/stable/41720935?seq=1#metadata_info_tab_contents
- Schelling, Thomas C. (1960). *The strategy of conflict*. Oxford: Oxford University Press.
- Schneider, Christina J. (2011). Weak states and institutionalized bargaining power in international organizations. *International Studies Quarterly*, 55(2), 331-355. Retrieved from www.jstor.org

- Steil, B. (2013). *The battle of Bretton Woods: John Maynard Keynes, Herry Dexter White, and the making of a new world order*. Princeton: Princeton University Press.
- Steinbock, D. (2015, 13 April). American exceptionalism and the AIIB debacle. *China-US Focus*. Retrieved from <https://www.chinausfocus.com/finance-economy/american-exceptionalism-and-the-aiib-debacle>
- Struver, G. (2014). What friends are made of: bilateral linkages and domestic drivers of foreign policy. *Foreign Policy Analysis*, 12(2), 1-22. <https://doi.org/10.1111/fpa.12050>
- Urpelainen, J. (2011). Domestic reform as a rationale for gradualism in international cooperation. *Journal of Theoretical Politics*, 23(3), 400-427. <https://doi.org/10.1177/0951629811411749>
- Urpelainen J., & deGraaf T. (2015). Your place or mine? Institutional capture and the creation of overlapping international institutions. *British Journal of Political Science*, 45(4), 799-827. <https://doi.org/10.1017/S0007123413000537>
- Vestergaard, J., & Wade Robert H. (2013). Protecting power: How Western states retain the dominant voice in the World Bank's governance. *World Development*, 46, 153-164. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2013.01.031>
- Wang, Y. (2014). China's economic challenges: Grappling with a 'New Normal'. *Global Asia*, 3(4), 12-17. Retrieved from www.ebscohost.com
- Wang, H. (2014, December). From 'Taoguang Yanghui' to 'Yousuo Zuowei': China's engagement in financial minilateralism. *CIGI Papers*, 52, 1-20. Retrieved from https://www.cigionline.org/sites/default/files/cigi_paper_no52.pdf
- Woods, N. (2008). Whose Aid? Whose influence? China, emerging donors and the silent revolution in development assistance. *International Affairs*, 84(6), 1205-1221. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2008.00765.x>
- Young, Oran R. (2002). *The institutional dimensions of environmental change: Fit, interplay and scale*. Cambridge: MIT Press.
- Yu, H. (2017). Motivation behind China's 'One Belt, One Road' initiatives and establishment of the Asian Infrastructure Investment Bank. *Journal of Contemporary China*, 26(105), 353-368. <https://doi.org/10.1080/10670564.2016.1245894>
- Zakaria, F. (2014, 13 November). China's growing clout. *The Washington Post*. Retrieved from https://www.washingtonpost.com/opinions/fareed-zakaria-chinas-growing-clout/2014/11/13/fe0481f6-6b74-11e4-a31c-77759fc1eacc_story.html?noredirect=on&utm_term=.b390269e4050
- Zangl, B., Heubner, F., Kruck A., & Lanzendörfer, X. (2016). Imperfect adaptation: How the WTO and the IMF adjust to shifting power distributions among their members. *The Review of International Organization*, 11(2), 171-196. <https://doi.org/10.1007/s11558-016-9246-z>
- Zhong, N., & Cai, X. (2016, 8 June). AIIB leads support for Belt and Road infrastructure projects. *China Daily*. Retrieved from http://www.chinadaily.com.cn/business/2016-06/08/content_25645165.htm
- Zhou, X. (2014, 11 October). IMFC statement by the honorable Zhou Xiaochuan, governor, People's Bank of China. *International Monetary Fund*. Retrieved from <https://www.imf.org/External/AM/2014/imfc/statement/eng/chn.pdf>
- Zoellick, Robert B. (2005, 21 September). Whither China: From Membership to Responsibility. *US Department of States*. Retrieved from <https://2001-2009.state.gov/s/d/former/zoellick/rem/53682.htm>

TÜRKİYE’DE SURİYELİ MÜLTECİ ENTEGRASYONU: ZORLUKLARI VE OLANAKLARI

Integration of Syrian Refugees in Turkey: Challenges and Opportunities

Doğuş ŞİMŞEK*

Özet

Bu makale, Türkiye'deki mülteci entegrasyon süreçlerini incelemekte ve Türkiye'deki bütüncül bir mülteci entegrasyon projesine yönelik zorlukların ve olanakların kapsamlı bir değerlendirmesini yapmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, Suriyeli mültecilerin entegrasyonu için politika önerileri ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu makalede, Suriyeli mültecilerin entegrasyon süreçlerinin başarılı olması için hak temelli politikalara ihtiyaç olduğu savunulmaktadır. Literatür taraması ve İstanbul’da bulunan 50 Suriyeli mülteci (25 kadın, 25 erkek) ile yüz yüze yapılan derinlemesine görüşmelere dayanan bu çalışma kapsamında İstanbul’da görüşülen Suriyeli mültecilere entegrasyonun onlar için ne ifade ettiği çalışma ve eğitim başta olmak üzere haklara erişim sürecindeki deneyimleri gibi konularda sorular sorulmuştur. Bu çalışma, Türkiye’de mülteci entegrasyonu alanına katkı sağlamayı, bu alandaki boşluğunu doldurmayı hedeflemiştir. Bu makalede, Türkiye'nin göç politikalarının Suriyeli mültecilerin entegrasyon süreçlerine etkisi, saha çalışması sonucunda elde edilen bulgular kapsamında incelemekte ve Türkiye'nin bütüncül bir mülteci entegrasyon politikasına sahip olması için öneriler sunulmaktadır. Araştırma bulguları, Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin temel haklara erişimde önemli zorluklar yaşadıklarını göstermiştir

Anahtar Kelimeler:

Mülteci Entegrasyonu,
Türkiye, Suriyeli
Mülteciler,
Uluslararası
Standartlar

JEL Kodları:

H83, N45, N95

Abstract

This article examines the processes of refugee integration in Turkey and aims to provide a comprehensive assessment of the challenges and opportunities to a holistic refugee integration scheme in Turkey. It also tries to put forward policy recommendations for better harmonization of Syrians in Turkish communities. The data presented in this article consists of 50 (25 female, 25 male) semi-structured in-depth interviews conducted with Syrian refugees in Istanbul. The questions were asked to Syrian refugees include what integration means to them, their experience in the process of access to rights, particularly in work and education. In line with a comprehensive literature review and a qualitative research, this article aims to fill the gaps in the literature on refugee integration in Turkey and offers policy recommendations. In this article, the effects of Turkey's immigration policy on the integration processes of Syrian refugees are examined in line with the research findings and policy recommendations are presented in order for Turkey to have a holistic integration policy. It is argued that rights-based approach is needed for a successful integration processes Syrian refugees. Findings suggest that Syrian refugees experience difficulties in accessing the fundamental rights.

Keywords:

Refugee Integration,
Turkey, Syrian
Refugees, International
Standards

JEL Codes:

H83, N45, N95

* Dr., Koç Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, dsimsek@ku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8025-5390

1. Giriş

1950’de Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), mültecileri korumak ve mülteci sorunlarını dünya çapında çözmek için uluslararası eylemleri yöneterek ve koordine ederek mültecilerin haklarını ve refahlarını korumak için görevlendirilmiştir. BMMYK, herkesin sığınma isteme ve başka ülkelere güvenli bir sığınak bulma hakkını kullanabilmesini sağlamak için gönüllü olarak ülkelere dönme, yerel olarak entegrasyon veya üçüncü bir ülkeye yerleştirme seçeneği sunmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte, II. Dünya Savaşı’ndan sonra mültecilerin statüsüne ilişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi günümüzün çok daha karmaşık kitlesel mülteci hareketlerine dayanıklı çözümleri sağlayamamıştır. Bugün, mültecilerin sayısı dünya çapında daha önce görülmemiş bir oranda artmış ve çatışmaların süresi uzadıkça geçici mülteci kampları yetersiz kalmıştır. Aynı zamanda, bir mültecinin yeniden yerleştirilme şansı, ülkeler göçmenlere sınırlarını kapattığından, kitlesel göç hareketleri ulusal güvenlik ve istikrar için bir tehdit olarak algıladığından, küresel olarak çok daha düşük bir ihtimal haline gelmektedir. Ayrıca, yabancı düşmanlığı da giderek artmaktadır. Bu durum, yalnızca göç alan toplum bireyleri tarafından sığınmacılara, mültecilere ve göçmenlere yönelik endişe verici şiddetin yükselişinde değil, aynı zamanda yabancı düşmanlığını alevlendiren kısıtlayıcı politikaların uygulanmasıyla ve hükümet yetkililerinin açıklamalarında da görülmektedir.

Suriye’deki savaş sonucu Avrupa Birliği (AB) ülkeleri mültecilerin girişini engellemek için sınırlarını kapatmaya başvurduklarından Lübnan, Türkiye ve Ürdün’deki Suriyeli mültecilerin¹ göç ettikleri ülkelerde kalıcı olma olasılıkları artmıştır. Batı ülkeleri mültecileri almak yerine çok sayıda mülteci barındıran komşu ülkelere finansal destek sağlamayı tercih etmişlerdir. Bu durum, mülteciler için yeniden yerleştirilmeyi geçmişten daha karmaşık hale getirmektedir. Bu sorunlar ışığında, mültecilerin yerleşim süreçlerinin iyileştirilmesinde kritik olan süreçlerin güçlendirilmesine acilen ihtiyaç vardır. Mültecilerin yeni göç ettikleri toplumla entegrasyonu veya üçüncü bir ülkede yeniden yerleştirilmesi için eşitsizliklerin giderilmesi, temel hizmetlere erişim, eğitim ve ekonomik yaşam alanlarında yeterliliklerin kazanılması esastır. Bu hizmetlere ve sermaye çerçevelerine güçlü erişim, mültecilerin geçim kaynaklarını geliştirmelerini, geri dönüş, entegrasyon ve yeniden yerleştirme ile birlikte gelen zorlu geçişlerde gereken doğru becerileri edinmelerini sağlayacaktır. Bu tür işlemlerin başarılı olabilmesi için politikaların, hem mültecilerin hem de göç ettikleri toplumun kaygılarını dengeleyen uzun vadeli bir çerçeveye dayandırılması gerekmektedir. Bu nedenle, mülteci yerleşimi için, uygulanabilir, kapsayıcı ve açık politikalara yer veren sağlam bir plan sunulmalıdır. Bu planda aynı zamanda mültecilerin cinsiyet ve yaş perspektifleri de dikkate alınmalıdır.

Mültecilere göç ettikleri ülkelerde kendilerini güvende hissetmeleri, sınır dışı edilmeyeceklerini bilmeleri, haklara erişimlerinin sağlanması entegrasyon süreçlerinin başarılı bir şekilde devam etmesi için önemlidir. Bu politikalar, uzun süredir yerlerinden edilmiş olan mültecilerin geçiş zamanlarında ihtiyaç duydukları esnekliği sağlamak için göç ettikleri ülkeye aktif olarak katkıda bulunmalarını sağlamaktadır. Uluslararası yardım kuruluşları ve göç ettikleri komşu ülkeler de bunu başarmak için kısa vadeli insani müdahalelerin yetersiz

---

¹ Bu makalede ‘mülteci’ kelimesi hukuki değil sosyolojik bağlamda kullanılmıştır ve kendi ülkesinde yurtdışında sığınma talebinde bulunan ve uluslararası korumaya ihtiyaç duyan zorunlu göçmenleri ifade etmektedir.

kaldığını fark etmişlerdir. Politikalar, temel olarak insancıl bir yaklaşıma doğru gelişmelidir. Mültecilerin istihdam, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişebilmelerini sağlamak ve aynı zamanda göç alan toplum bireyleri ile mülteciler arasında sosyal köprülerin kurulmasını sağlamak için önemlidir. Bu makalede, Türkiye'nin göç politikalarının Suriyeli mültecilerin entegrasyon süreçlerine etkisi, Suriyeli mültecilerle yüz yüze yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular kapsamında incelemekte ve Türkiye'nin bütüncül bir mülteci entegrasyon politikasına sahip olması için politika önerileri sunulmaktadır. Literatür taraması ise iki ana alana odaklanmıştır. Birinci alanda, uluslararası mülteci hukuku belgeleri ve uluslararası insan hakları hukuku incelenmiştir. İkinci alanda ise Türkiye mülteci politikaları uygulamalarına ilişkin literatür taranmıştır.

2. Türkiye'nin Sığınma Sisteminde Entegrasyon Kavramı

Türkiye, uluslararası mülteci hukukunun ana hukuki araçlarını, yani mültecilerin statüsüne ilişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolünü coğrafi sınırlama ile imzalamıştır. Pratik açıdan bu, (a) ülkesine gelen herkese koruma sağlama konusundaki yükümlülüklerini sınırladığı anlamına gelir; çünkü özgürlükleri ve yaşamlarının tehlikeye gireceği bir yere geri gönderilmeyeceklerinin garantisinin verildiği uluslararası korumaya ihtiyaçları vardır; (b) Türkiye, yalnızca Avrupa ülkesi vatandaşı olan kişilere mülteci statüsü sağlamaktadır. Avrupa dışındaki bir ülkeden gelen kişiler, yalnızca geçici olarak Türkiye tarafından korunmakta olup, yerleşecekleri üçüncü bir ülke bulana kadar Türkiye'de kalabilirler. Avrupalı olmayan mülteciler için tam bir mülteci statüsünden ve bu statü ile sağlanan haklardan yararlanamamak Türkiye'de hayatlarını inşa etmenin önünde bir engeldir. Avrupa ülkelerinden gelen mülteci sayısı nispeten az olduğu için ve çoğu, kalıcı bir çözüm olarak yeniden yerleştirilme veya gönüllü geri dönüş istediği için Türkiye, mülteci entegrasyonu deneyimini yaşamamıştır. Entegrasyon, Türkiye'de koruma ve usule ilişkin meselelere ve sorunlara odaklanan bir iltica söyleminin dışında boş bir kavram olarak kalmıştır. Ancak, "entegrasyon", mevcut kitlesel mülteci hareketini yönetme sorununun üstesinden gelmek için Türkiye toplumu tarafından anlaşılması gereken acil bir konu haline gelmiştir.

2.1. Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler

Suriyeli mültecilerin göç hareketi, dünya tarihindeki en büyük kitlesel nüfus hareketlerindenidir. Suriye savaşının sekizinci yılında, 11.7 milyon kişi ülke içinde insani yardıma ihtiyaç duymaktadır (Syrianrefugees.eu, 2016). BMMYK'nın en son verilerine göre Türkiye'ye, Lübnan'a, Ürdün'e, Mısır'a ve Irak'a yaklaşık 5.6 milyon kişi göç etmiş ve 6.2 milyon kişi Suriye içinde yer değiştirmiştir. Yaklaşık bir buçuk milyon Suriyeli Avrupa'ya sığınma talebinde bulunmuştur (Eurostat, 2018). Birçok sığınmacı ve mülteci belirsizlik içinde yaşamaktadır. Avrupa'da mültecilere, sığınmacılara ve göçmenlere karşı kampanya sayısının hızla artması, mülteci ve sığınmacı girişlerini engellemeye yönelik devlet politikaları, göçmen karşıtlığının artmasına neden olmaktadır. Mülteciler çözülmesi gereken bir sorun olarak görülmekte ve Avrupa ülkeleri göç akışını kontrol etmek ve yönetmek için yeni düzenlemeler getirmektedir. Avrupa ülkeleri mülteci sayısını azaltmaya çalışırken, Suriye sınırındaki ve yakındaki ülkeler Suriye'deki iç savaş başladığından beri birçok Suriyeli mülteci kabul etmiştir. BMMYK'nın Mayıs 2019 verilerine göre, Türkiye'de 3.614,108 Lübnan'da 929.624, Ürdün'de

662.010, Irak’da 252.983 ve Mısır’da 131.433 kayıtlı Suriyeli mülteci bulunmaktadır (Syrianrefugees.eu, 2016). Suriyeli mülteciler, İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana dünyanın en büyük mülteci hareketi olmuş ve Türkiye diğer komşu ülkelere göre Suriye’den en fazla mülteci kabul eden ülke olmuştur. Suriyeli mülteciler, 29 Nisan 2011’de Türkiye’ye gelmeye başlamıştır ve 2011’den bu yana Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin sayısı 3.6 milyonu geçmiştir. Türkiye, çok sayıda Suriyeli mültecinin yanı sıra, 4.4.2014 tarih ve 6854 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nda açıklanan çeşitli göçmen statüleri altında 4 milyondan fazla mülteciye ev sahipliği yapmaktadır.

2.2. Türkiye’nin Mülteci Politikası

Suriye ve diğer ülkelere gelen yaklaşık dört milyon mülteciyi barındıran Türkiye, 2014 yılında yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma kanunu ile mültecilerin haklara erişimi ile ilgili bazı düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemeler arasında ilk sığınma mevzuatının kabul edilmesinin yanı sıra Suriyeli mülteciler için özel politikalar da yer almaktadır. Türkiye’nin yeni iltica yasasının genel hükümleri, geri göndermeme garantisi, temel insani yardım hizmetlerine erişim, eğitim ve sağlık hizmetleri ile çalışma hakkına erişimi içermektedir. Son yıllarda, hükümetin Suriyeli mülteciler ile ilgili politik konumu yavaş yavaş “misafirperverlik” ten “isimsiz entegrasyon”a doğru yönelmeye başlamıştır. Uluslararası destekle başlatılan bazı başarılı hükümet programlarına rağmen, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, mültecilerin entegrasyonunu kolaylaştırmak için devletin genel yükümlülüğünü belirten herhangi bir hüküm içermemektedir. Uluslararası mülteci hukuku, bir kişinin göç ettikleri ülkede yeni, onurlu bir hayata başlamasını sağlamak için mülteci statüsü ile birlikte asgari standartları kabul etmektedir. Başka bir deyişle, bu haklar mültecilerin buldukları toplumlara entegrasyon için asgari koşullar olarak görülmektedir.

“Entegrasyon” terimi, Türkiye sığınma sisteminde resmen kullanılmamaktadır. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nda “entegrasyon” yerine “uyum (harmonization)” kelimesi kullanılmaktadır. Ancak “uyum” terimi, uluslararası mülteci hukuku tarafından verilen tanımdan farklı ve çok daha sınırlı bir anlamda kullanılmaktadır. Bununla birlikte, şu anda Türkiye’de 4 milyon civarında mültecinin olması, Türkiye hükümetini mültecilerin entegrasyonu için çalışmaya başlamasına teşvik etmiştir.

3. Mülteci Entegrasyonu

Entegrasyon, ülkeden ülkeye değişiklik gösteren bir kavramdır. Castles ve diğerlerine göre (2002, s. 12), göçmen ve mülteci entegrasyonunun genel kabul görmüş bir tanımı, teorisi veya modeli yoktur. Entegrasyon, göçmenler, politika yapımcıları ve akademisyenler tarafından farklı şekilde tanımlanmaktadır (Robinson, 1998). Genel olarak entegrasyon, (zorunlu) göçmenlerin haklarını, yerleşim süreçlerini ve hukuksal düzenlemeleri içeren bir kavramdır (Bidea, 2016; Gineste, 2016; Kern, 2016; Li, 2003; Saggat ve Somerville, 2012; Strang ve Ager, 2010).

Entegrasyonla ilgili artan akademik literatür, entegrasyon süreçlerini açıklamak için bir çerçeve geliştiren Ager ve Strang’ın (2004) modelinden etkilenmiştir. Bu bağlamda, ana “haklar” (istihdam, barınma, eğitim, sağlık), “sosyal bağlantılar” (sosyal köprüler, sosyal bağlar, sosyal bağlantılar), “kolaylaştırıcılar” (dil ve kültürel bilgi, güvenlik ve istikrar) ve

“belirleyiciler” (haklar ve vatandaşlık) olarak dört başlık altında toplanan on alan etrafında yapılandırılmıştır. Ager ve Strang (2008) göçmen ve mültecilerin erişimine ve ulaşılmasına odaklanarak entegrasyona kapsamlı bir şema önermektedir. Bu şemada, Ager ve Strang (2008) istihdam, sağlık, barınma ve eğitim, haklar ve vatandaşlık, sosyal bağlantılar ve bu tür bağlantıların sosyal ve kültürel engelleri ile ilişkilendirilen anahtar etki alanlarını tanımlamışlardır. Bu yaklaşım, entegrasyonun birleşenlerini, alanlarını anlamak için bir yol sunmaktadır ve entegrasyon süreçlerinin anlaşılmasına katkıda bulunmakta, ancak, göçmen alan toplumların dinamiklerini, mültecilerin durumunu ve durumlarını dikkate almamaktadır.

Avrupa Mülteciler ve Sürgünler Konseyi (ECRE), mülteci entegrasyonunu, alıcı toplumdaki (zorunlu) göçmenleri ve yerleşik nüfusun ve diğer toplulukları içeren çok boyutlu ve iki yönlü bir süreç olarak tanımlamaktadır (ECRE, 1999, s. 2002). Stubbs'a göre (1996, s. 36) entegrasyon, kaynakların ekonomik ve sosyal, hakların eşitlenmesi- siyasal ve bölgesel eşitliği- ve mülteciler ve diğerleri arasında kültürel değişimlerin ve yeni kültürel formların gelişimini kolaylaştırma girişimini ifade etmektedir. Phillimore (2012, s. 3) ise göçmenler ve göç ettikleri toplumların arasındaki sosyal ilişkilerin gelişimini, göç ettikleri topluluğa ait olma hissini ve “eğitim, iş ve barınma gibi haklar ve kaynaklara erişimin önemini vurgulamaktadır.

Avrupa dışındaki ülkelerdeki mültecilerin entegrasyon süreçleri, Batı ülkelerindeki entegrasyon süreçlerinden yasal statü ve temel haklara erişim ile ilgili olarak farklılaştırılabilir (Dorais, 2002; Hyndman ve Hynie, 2016; Kallick ve Mathema, 2016). Sonuç olarak, göç alan toplumdaki mültecilerin deneyimleri, içinde buldukları koşullar entegrasyon süreçlerini anlamak için önemlidir. Bu nedenle entegrasyonun, yeni bir ülkeye ilk varış anından itibaren başlayan çok yönlü bir süreç olarak anlaşılması gerekmektedir. Bu tanım, yasal bir statü ile mülteci entegrasyonu arasındaki kesişimi vurgulamaktadır. Mülteci entegrasyonu araştırmaları, yasal statüsü belirlenmemiş ve temel haklara erişimi olmayan mültecilerin entegrasyon süreçlerine dikkat çekmemiştir. Yasal statüsü güvenli olmayan ve hakları sınırlı olan mültecilerin entegrasyon süreçleri, bu temel konuyu gündeme getirmektedir.

2003 yılında Avrupa Komisyonu, Göçmenlik, Entegrasyon ve İstihdam İletişiminde (EC, 2003) entegrasyon politikalarına daha kapsamlı bir bakış açısı getirmiştir ve entegrasyonu “üçüncü ülke vatandaşlarının ve göç ettikleri toplulukların haklarının ve yükümlülüklerinin karşılıklılığına dayanan iki yönlü bir süreç olarak tanımlamıştır. Entegrasyon, haklar ve yükümlülükler dengesi olarak düşünülmüş ve politikalar, entegrasyonun tüm boyutlarını (ekonomik, sosyal ve politik haklar, kültürel ve dini çeşitlilik; vatandaşlık ve katılım dahil) hedefleyen bütünsel bir yaklaşım benimsemiştir.

2010 yılında, Stockholm Programı olarak adlandırılan Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanındaki (AFSJ) çok yıllık üçüncü program, entegrasyonun yalnızca ulusal, bölgesel ve yerel yetkililer tarafından değil, göç ettikleri toplum ve göçmenlerin taahhüdünü de içine alan bir süreç olduğunu vurgulamıştır. 2011'de Avrupa Komisyonu, entegrasyonu “göçmenler ve alıcı toplum arasında” iki yönlü bir süreç olarak değil, “menşe ülkelerinin entegrasyon sürecini desteklemekte rol oynayabileceklerini” belirterek üç yönlü bir süreç olarak tanımlamıştır (EC, 2011, s. 10).

4. Uluslararası Standartlar

Mülteci Sözleşmesinin tam adı “Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme” dir. Mülteci Sözleşmesinde listelenen haklar, I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana çağdaş mülteci rejiminin değerlendirilmesinin ve Mülteciler Yüksek Komiserliği Ofisinin 1920 yılında oluşturulmasının sonucudur. İkinci Dünya Savaşının ardından on milyonlarca mülteciyi etkileyen mülteci hareketini yönetme konusundaki uluslararası çabalar, devletlerin mülteci statüsünü tanımalarına ikna etmeye odaklanmıştır.

Bu tür erken çabalardan doğan çağdaş Mülteci Yasası, mültecilerin entegrasyonunu kolaylaştırma, haklarını tanıma konusunda devletlerin birtakım yükümlülükleri hakkında hükümler içermektedir. Bu haklar, uluslararası mülteci hukuku ile bir kişinin göç ettiği ülkede yeni bir hayata başlamasını sağlamak için mülteci statüsüne eşlik eden asgari standartlar olarak kabul edilmektedir. Uluslararası mülteci rejiminin evrimi sırasında, bu haklar yavaş yavaş geliştirilmiş ve sonraki uluslararası düzenlemelere ve sözleşmelere aşamalı olarak eklenmiştir. Öte yandan, 1951 Mülteci Sözleşmesinin 33. Maddesi uluslararası koruma için temel haklarla ilgilidir:

Madde 33: Tahliye veya İadenin Yasağı (“geri gönderme”)

Hiçbir Akit Devlet, bir mülteciyi, ırkları, dinleri, uyuğu, belirli bir sosyal grubun üyeliği veya siyasi görüşü nedeniyle tehdit ettiği bölge sınırlarına hiçbir şekilde, hiçbir mülteciyi ihraç etmeyecek veya geri göndermeyecektir.

1951 Mülteci Sözleşmesi, göç alan ülkelerin devletlerinin mültecilerin yeni bir hayata başlamak için belirli hakları tanımalarını zorunlu kılarken, 34. Madde de, devletlere mültecilere vatandaşlık vermelerini şiddetle tavsiye etmektedir. Mültecilere kalıcı ikamet izni verilmesi, 1951 Mülteci Sözleşmesinin 34. Maddesi gereğince, devletlerin entegrasyonu kolaylaştırmak için alabileceği en etkili önlemlerden biridir. Böyle bir statü, mültecilere yalnızca uzun vadeli güvenliğinden dolayı entegrasyona elverişli bir yasal ikamet biçimi sunmakla kalmaz, aynı zamanda bu statüye atfedilen ve genellikle vatandaşlara verilenlerle aynı hakları verir. Ayrıca, mültecilerin statülerini ve haklarını daha yaygın ve daha iyi bilinen bir yasal ikametgâh formu ile ilişkilendirerek haklarının uygulanmasını kolaylaştırmaktadır.

Çoğu durumda, mülteci entegrasyonu, göç ettikleri ülkelerde belirsiz bir süre kalmaya karar verdikleri andan itibaren gelişen bir durumdur. Bu nedenle haklarının tanınması çok önemlidir. Bununla birlikte, başarılı entegrasyon politikalarının iltica başvurusunda bulunanlar, ikincil korumadan faydalananlar ve insani koruma gibi diğer kategorileri de kapsamaması gerekmektedir.

Yasal İkametgâhın Tanınması ve İlgili Haklar

Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Mülteci Sözleşmesinin 34. Maddesi uyarınca, Akit Devletler, tanınmış mültecilerin hem vatandaşlığa kabul edilmesini hem de özümsemesini (yani entegrasyonunu) kolaylaştırmak için çifte yükümlülüğe sahiptir. Mültecilere uzun vadeli bir ikamet statüsü verilmesi, entegrasyonu kolaylaştıran somut bir önlem olarak yorumlanabilir. 1951 Sözleşmesi uyarınca ilgili haklara sahip, kendi ülkelerindeki mültecilerin basitçe tanınmasının yanı sıra, çoğu ülkede mülteciler, dayanıklı bir yasal ikamet statüsünden ve bununla birlikte daha cömert haklar rejiminden yararlanmaktadır. Dolayısıyla bu yasal ikamet durumu, daha genel haklarının ve göç ettikleri ülkedeki yasal statülerinin temelini oluşturur.

5. Türkiye’de Uluslararası Koruma Faydaları İçin Dayanıklı özüm Seçenekleri

Mülteciler için uluslararası olarak kabul edilebilir çözümlerden, üçüncü bir ülkeye yeniden yerleştirme ve gönüllü geri dönüş Türkiye’de Avrupalı olmayanlar için yasal olarak mümkün olan çözümler arasındadır. Vatandaşlığa kabul / entegrasyon ise, açıkça belirtmese de, Avrupa’dan gelen tanınmış küçük bir grup mülteci için mantıklı bir sonuçtur.

5.1. 1951 Sözleşmesi ve Mültecilerin Statüsüne İlişkin Protokol İlişkisi

Türkiye, Mültecilerin Statüsüne ve 1967 Protokolüne İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesine Taraf Devlettir. Türkiye, mültecilerle ilgili bu iki kilit belgeyi sırasıyla 30 Mart 1962 ve 31 Temmuz 1968’de onaylamıştır. Temel haklar ve uluslararası haklar alanındaki uluslararası anlaşmalar arasında usulüne uygun olarak yürürlüğe girmesi durumunda ve aynı konudaki hükümlerdeki farklılıklar nedeniyle yerel yasalar arasında uluslararası anlaşmanın hükümleri geçerli olacaktır. Bu nedenle, Türkiye’de bir sığınma sisteminden bahsedildiği zaman, mülteci sözleşmesinin ve 1967 protokolünün ana bağlayıcı yasal araçlar olarak belirtilmesi gerektiği unutulmamalıdır. Buna göre, iltica konusundaki ulusal mevzuatın diğer parçaları Mülteci Sözleşmesine ve 1967 Protokolüne uygun olmalıdır.

Uluslararası hukukun öngördüğü ikinci kalıcı çözüm, gönüllü geri dönüştür. İnsanları ülkelerinden kaçmaya zorlayan koşullar artık mevcut değilse, mülteciler gönüllü olarak menşee ülkelerine geri dönebilir ve bu ülkelerin korunmasından yararlanabilirler. Yerel entegrasyon ve gönüllü geri dönüşün iki kalıcı çözüm olarak mevcut olmaması durumunda, öngörülen üçüncü dayanıklı seçenek mültecinin üçüncü ülkeye yeniden yerleştirilmesidir. Coğrafi sınırlama uygulayan ülkeler, statü ile ilgili hakların uluslararası koruma istemekle birlikte, o devletin topraklarında bulunan ve uluslararası korumaya açık olmayan insanlara tanınması zorunluluğuna bağlanmaz.

Türkiye, 1951 Mülteci Sözleşmesini, (a) paragrafında belirtilen “1 Ocak 1951’den önce meydana gelen olaylar”, A maddesinin 1. bölümünde, “1 Ocak 1951’den önce Avrupa’da meydana gelen olaylar” olarak anlayacağıını beyan ederek imzalamıştır. Böylece, Türkiye 1951 Mülteci Sözleşmesi ve 1967 Protokolünü coğrafi sınırlama ile imzalamış ve onaylamıştır; bu durumda Türkiye yalnızca Avrupa’dan gelen kişilere mülteci statüsü vermektedir. Avrupa dışındaki bir ülkeden gelen kişilere mültecilere “statü” tanınmamakta ve sözleşmede listelenen haklar Türkiye’de yeni bir hayat kurmaları için sağlanmamaktadır.

5.2. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

1951 Mülteci Sözleşmesine ve 1967 Protokolüne Taraf Devlet olmanın yanı sıra, Türkiye’nin başlıca iç iltica mevzuatı, Nisan 2014’te tam olarak yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’dur (4.4.2013’te kabul edilen 6459 sayılı kanun). Kanun, Türkiye’nin AB’ye katılım sürecinde Türkiye iltica yasasını AB iltica sistemine uygun hale getirme çabasıydı. Kanunla yürürlükten kaldırılmış olan önceki Türkiye ulusal mevzuatı (1994 Yönetmeliği), 2013 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 1994 Yönetmeliği, esas olarak 1980’lerin ve 1990’ların kitlesel akınlarına bir tepki niteliğindedir ve kitlesel akınlar durumunda, sınırdaki mültecilerin Türkiye topraklarına ulaşmadan önce durdurulması gerektiği varsayılmıştır. Ancak 1994 Kasım ayından bu yana, yalnızca Kosova krizi Türkiye’ye yaklaşık 20 bin kişinin göç

etmesine neden olmuştur (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, t.y.). O sırada Türkiye, 1994 Tüzüğü uyarınca öngörüldüğü gibi sınırlarını kapatmamıştır. Türkiye, kendi ülkelerinden kaçan insanları “korumak” ve Türkiye’ye olası bir kitle girişini engellemek için Irak topraklarında ülke içinde yerinden edilmiş kişiler için kamp kurma fikrini savunmaktaydı fakat Irak’ın 2003’te koalisyon güçleri tarafından işgal edilmesi, 1991’de olduğu gibi Irak’tan Türkiye’ye geniş çapta bir nüfus hareketi yaratmamıştır.

Suriyeli mültecilerin Türkiye’ye göç hareketi 2011 yılının Nisan ayında başladığında, Türkiye, 1994 tarihli mültecilerin Türkiye’ye girmesine izin vermeme temel ilkesini uygulamamıştır. Bunun yerine, Türkiye, Suriyelilerin ilk girişleri anından itibaren sınırlarını açık tutacağını ve temel ihtiyaçlarını karşılayacağını ilan etmiştir. Bu anlamda, 1994 Tüzüğü Suriyeli mülteciler için pratikte uygulanmamıştır. Ancak, Kanun henüz parlamento tarafından kabul edilmediğinden ve yürürlüğe girdiğinden, Türkiye 2011-2014 yılları arasında Suriye mülteci krizini yasama kılavuzu olmadan yönetmeye çalışmıştır. Bu nedenle, Suriyeli mültecileri, onları tanımlamak için yasal bir terimin yokluğunda “misafır” olarak nitelendirmiştir. Aşağıdaki bölümde detaylı olarak anlatılan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu kapsamında İçişleri Bakanlığı altında uluslararası korumayı yönetmek için uzmanlaşmış bir sivil kurum olan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (DGMM), Türkiye’deki yabancıların haklara erişimlerinden, vatansız kişilerden ve uluslararası korumadan göç ile ilgili birçok konu ile ilgilenmekle görevlendirilmiştir. Kanun uyarınca, uluslararası koruma başvurularının il düzeyindeki İl Müdürlükleri tarafından işleme konması gerektiğini de belirtilmiştir.

5.3. Düzenlemeler ve İkincil Kanun

Yabancıların Korunması ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun 4 Nisan 2014 tarihinde yürürlüğe girmesinden bu yana, kanun hükümlerini, belirlenmiş makamları ve ilgili hükümlerin uygulanmasına ilişkin kuralları daha ayrıntılı olarak açıklamak için bir dizi yönetmelik ve genelge çıkartılmıştır. 2011 yılının Nisan ayında Suriye krizinin başlamasından bu yana, farklı bakanlıklar Suriyelilerle ilgili olarak yetkinliklerini azaltan konular için benzer ikincil düzenlemeler yayınlamışlardır. Kanun 2014 yılında yürürlüğe girdiğinde, Suriyelilerle ilgilenmek ve "Geçici Koruma" hakkındaki 91. Maddeyi uygulamak için ikincil bir kanuna ihtiyaç duyulmuştur. Türkiye, 17 Mart 2014 tarihinde, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun uygulanmasına ilişkin bir düzenleme yapmıştır.

O zamandan beri, Türkiye, düzenlemeler ve idari direktifler şeklinde birkaç ikincil kanun çıkarmıştır. İlk direktif 23 Eylül 2014 tarihinde Suriyeli mültecilerin eğitimi ile ilgilidir.² Bu Yönerge, geçici koruma altındaki Suriyeliler için 2016 yılına kadar süren ikili (Geçici Eğitim Merkezleri ve devlet okulları) bir üniversite öncesi eğitim sistemi oluşturmuştur. 2016 yılında Milli Eğitim Bakanlığı bu ikili sisteme aşamalı olarak son vermeye ve öğrencileri Türk okullarına yönlendirmeye başlamıştır.

² Yabancılarla Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri. Genelge. 2014/21.

6. Türkiye'nin Geçici Sığınma Sistemi ve Entegrasyon

Coğrafi sınırlamanın sürdürülmesi, uluslararası standartlara uygun kapsamlı bir entegrasyon programı için olanak sağlamamaktadır çünkü mülteci entegrasyonunun ana temellerinden birisi güvenli statüye sahip olmaktır. Suriyeli mülteciler örneğinde statülerinin kalıcı olmaması- 'geçici koruma altında' olmaları- entegrasyon süreçlerini olumsuz yönde etkilemektedir (Şimşek, 2018). Türkiye, sürdürülebilir bir yaşamı desteklemek için entegrasyon programlarına benzeyen, kabul edirliliği daha düşük olsa da bazı sistemler kurmaktadır. Örneğin, çalışma izinlerinden sağlık hizmetine ve eğitime erişim için eylem planı geliştirmiştir. Bu çabalar, BM ve AB yardımı ile desteklenmeye başlanmıştır.

Mart 2016'daki Türkiye-AB Anlaşması'nın ardından, Türkiye'deki AB Mülteciler Tesisi, AB bütçesinin finanse ettiği eylemler ile mültecilerin ve göç ettikleri toplulukların ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamak amacıyla üye devletler tarafından yapılan ulusal katkılar için ortak bir koordinasyon mekanizması sunmaktadır. Anlaşma kapsamında, AB bütçesinden ve AB Üye Devletlerinden Türkiye'ye toplam 6 milyar Euro finansal yardım yapılacaktır. Bütçenin mültecilerin entegrasyonu için harcanması yönünde çalışmalar yapılması önemlidir fakat entegrasyonun gerekliliğini kabul eden ulusal bir mevzuatın olması gerekmektedir.

6.1. Yasal İkametgâhın Tanınması ve İlgili Haklar

2014 tarihli Geçici Koruma Yönetmeliği, mültecilerin toplu akını durumunda uygulanacak kurallar hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Kanunun 91. maddesine dayanarak, Bakanlar Konseyi geçici koruma rejimini başlatma ve sona erdirme kararı almaya yetkilidir. Kanunun 69. maddesine göre, başvuranlara verilen ikamet, otuz gün boyunca geçerli olan kısa süreli bir "başvuru kaydı" belgesidir. Uygulama Yönetmeliğinin 71. Maddesine göre, bu başvuru kayıt kimlik kartının oturma izninin yerine geçeceği kabul edilmektedir. Bu belge, kişinin uluslararası bir koruma uygulaması altında olduğunu göstermektedir. Kayıt belgesi, başvuru sahiplerinin Türkiye'de kalmasını ve herhangi bir ücrete tabi olmaksızın verilmesini sağlamaktadır. Başvuru sahibi, adrese dayalı kayıt sistemine kayıt olur ve ikametgâh adresini valiliğe bildirir. Kanun, bu dönemde, ikamet kararlarının DGMM tarafından alınacağını varsaymaktadır. Ayrıca, Kanunun 78. (1) maddesi, [başvurunun] değerlendirmesinin, Genel Müdürlük tarafından tescil edildiği tarihten itibaren en geç altı ay içerisinde sonuçlandırılmasını teşvik etmektedir. Başvuru, kayıt kimlik kartında olduğu gibi Uygulama Yönetmeliğinin 90. Maddesi gereğince, ikamet mülakatının gerçekleştirilmesinden sonra yeni bir Uluslararası Koruma Kimlik Kartının düzenlenmesini öngörmektedir. Bu kart aynı zamanda oturma izninin yerine geçmektedir ve bu kartın sahibinin oturma iznine başvurması gerekmemektedir.

Uzun süreli oturma izni uluslararası mülteci hukukunda ve uluslararası koruma faydalanıcıları için bir fırsat olarak kabul edilirken, Türkiye'de bununla ilgili kısıtlamalar bulunmaktadır. Ayrıca, şartlı mültecilerin hareket özgürlüğü, ikincil korumadan yararlananlar ve geçici korumadan yararlananlar üzerindeki kısıtlama, herhangi bir geçici entegrasyon için engel olarak görülebilir. Bu kategorilerdeki mültecilere, daha iyi istihdam ve eğitim olanakları olan yerlerde yaşayacakları bir şehir seçme özgürlüğü vermemektedir.

6.1.1. Vatandaşlığa Kabul

Ulusal vatandaşlık verilmesi, uluslararası hukukta mülteci statüsünü sona erdirmek isteyen bir kişi için en dayanıklı ve çoğu zaman en çok istenen uzun vadeli bir çözüm olarak görülmektedir. Geçici Koruma Yönetmeliği, Geçici Koruma Kimlik Kartı sahiplerinin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına başvurmalarını açıkça red etmekte ve “Türkiye’de Geçici Koruma altında kalma süresi, vatandaşlık başvurusunda bulunmak için Türkiye’de ikamet etmek için gerekli toplam süreye eklenmeyeceğini” belirtmektedir (Madde 25). 2016’da Suriyeliler’in Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olma imkanı sağlanacağı açıklanarak entegrasyon süreçleri için önemli bir adım atılmıştır. Vatandaşlık verilmesi planlanan Suriyelilerin öncelikli olarak yüksek öğretim mezunu olması, Türkiye’ye sanayi, bilimsel, ekonomik, teknolojik alanda hizmeti geçen ya da geçeceği düşünülen kişiler olması, Türkiye’de çalışma izinlerinin bulunması kriterleri öne çıkmıştır (Şardan, 2017). Suriyeli mültecilerin entegrasyonlarına yönelik kalıcı çözümler içeren olumlu düzenlemeler yapılırsa da belirtilen vasıflara uymayan çoğu Suriyeli vatandaş olmanın getirdiği haklardan mahrum kalmaktadır (Şimşek, 2018).

6.1.2. Asimilasyon / Entegrasyon

Önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi, Türkiye hukukunda entegrasyon kelimesi yerine uyum sözcüğü kullanılmaktadır ve kanunun 96. maddesinde uluslararası korumanın faydalanıcıları ile göç ettikleri toplum arasındaki faaliyetler olarak tanımlanmaktadır. Aynı madde, mültecileri Türkiye’de, iskân ettikleri ülkede ya da kendi ülkelerinde üçüncü kişilerin yardımı olmadan sosyal yaşamın tüm alanlarında bağımsız olarak aktif olacak, bilgi ve becerilere sahip olmak için gerekli faaliyetleri de eklemiştir. Kanun ayrıca yabancılara siyasi yapı, dil, hukuk sistemi, Türkiye kültürü ve tarihinin yanı sıra hak ve yükümlülüklerinin açıklandığı kurslara katılmalarını önermektedir.

7. Metot

Bu çalışma, temel olarak literatür taraması ve İstanbul’da yaşayan 50 Suriyeli mülteci (25 kadın, 25 erkek) ile yapılan yarı yapılandırılmış yüz yüze derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır. Görüşülen kişilerin etnik ve mezhep çeşitliliklerinin yanı sıra sınıfsal çeşitlilikleri de dikkate alınmıştır.

Görüşme soruları Suriyeli mültecilerin ‘entegrasyon’ terimini nasıl tanımladıklarına, çalışma ve eğitim başta olmak üzere haklara erişim sürecindeki deneyimleri gibi konuları içermektedir. Görüşmelerin çoğu İngilizce ve Türkçe yapılmıştır. Arapça yapılan görüşmelerde tercüman kullanılmıştır. Görüşmeler, NVIVO nitel veri analizi programı ile tematik kodlara ayrılarak analiz edilmiştir.

8. Suriyeli Mülteciler İçin Entegrasyon Ne Demek?

Araştırma kapsamında görüşülen İstanbul’daki Suriyeli mültecilere entegrasyonun onlar için ne ifade ettiğini sorulmuştur ve görüşülen Suriyelilerin çoğu haklara erişimin entegrasyon süreçleri için öneminden bahsetmiştir. Örneğin, entegrasyonun iş piyasasına erişim olduğunu söyleyen bir Suriyeli çalışmadığı zaman toplumda var olmadığını şu sözlerle dile getirmiştir:

“Entegrasyon kelimesini politikacılardan çok duyuyoruz. Özellikle mültecilerin uyması gereken kurallar entegrasyon kelimesinin karşılığı olarak görülüyor. Ama biz çalışmazsak, hayatımızı idame ettiremezsek toplumda var olamayız. Benim için entegrasyon çalışmak demek. Kazancım olduğu sürece bu ülkede bir yaşam kurabilirim.” (Suriyeli erkek, 30 yaşında).

Başka bir Suriyeli mülteci de entegrasyonun oluşması için iş piyasasına erişimin önemli olduğunu şu sözlerle vurgulamıştır:

“Burada karnımızı doyurmak, kirayı, faturaları ve diğer masraflarımızı karşılamak için çalışmamız gerekiyor. Düzenli bir kazancımız olmadığı zaman, zor şartlar altında yaşadığımız zaman neden bu ülkede olduğumuzu düşünüyoruz. Bu yüzden birçok Suriyeli Avrupa’ya göç etmek istiyor. Bu ülkede yerleşik olmamız için çalışmamız lazım. Ancak çalışırsak, kazanırsak bu ülkede bir yaşam kurabiliriz ve entegre olabiliriz.” (Suriyeli erkek, 37 yaşında).

İş piyasasına erişimin entegrasyon için önemli olduğu İngiltere’de yaşayan mülteciler örneği üzerinden Bloch (2004) ve Phillimore (2012) tarafından da belirtilmiştir. İş piyasasına erişimin yanı sıra mültecilerin kendilerini güvende hissetmeleri de başarılı bir entegrasyon için önemlidir (Ager ve Strang, 2004). Geçici koruma altında bulunan Suriyeliler, güvencesiz yasal statülerinden dolayı kendilerini yerleşik hissedememekte ve bu da entegrasyon süreçlerini olumsuz olarak etkilemektedir (Şimşek, 2008). Görüşülen Suriyeli mültecilerin çoğu, geçici statülerinin kalıcı bir statüye dönüşmemesi konusunda endişe duyduklarını ve bu durumun da Türkiye’de yerleşik bir düzene geçmelerini zorlaştırdığını belirtmişlerdir. Örneğin, görüşülen Suriyeli kadın geçici statüsünden dolayı Türkiye’de yerleşik bir hayat kuramadığını ve kendisini güvende hissetmediğini şu sözlerle belirtmiştir:

“Türkiye’de mülteci olarak tanınmıyoruz. Kalıcı ve belirli bir statümüz yok. Geçici koruma altındayız ama hükümet isterse bunu kaldırabilir. Vatandaşlık veriliyor ama her Suriyeli’ye değil. Bir gün geri gönderilme korkusu ile yaşamak, bunu düşünerek burada bir hayat kurmaya çalışmak çok zor. Benim birçok arkadaşım, hatta akrabam mülteci statüsü alabilmek için Avrupa’ya gitti. Benim de imkânlarım olsaydı ben de giderdim çünkü belirsizlik içinde yaşadığımız için burası ile aidiyet kuramıyoruz. Burada yerleşik bir hayat kurabilmemiz için kendimizi güvende hissetmemiz gerekiyor.” (Suriyeli kadın, 45 yaşında).

Başka bir Suriyeli de benzer nedenlerden dolayı Türkiye’de yaşamını kuramadığını şu sözlerle vurgulamıştır:

“Bu ülkeye 2013 yılında göç ettik. Geleli 6 yıl oldu ama hala hayatımızı kuramadık. Ev kirasını ödemekte zorlanıyoruz, iş bulamıyoruz çünkü benim ve eşimin çalışma izni yok. Bir gün bizi geri gönderecekler korkusuyla yaşıyoruz. Bu şekilde burada yerleşik hayata geçemiyoruz.” (Suriyeli kadın, 32 yaşında).

Ager ve Strang’ın (2008) mülteci entegrasyonu şemasında belirttiği gibi entegrasyonun oluşması için mültecilerin kendilerini güvende hissetmeleri gerekmektedir. Geçici koruma altında bulunan Suriyeliler statülerinin kalıcı olmayacağını düşündüklerinden entegrasyonun yardımcı faktörlerinden biri olan dili de öğrenme ihtiyacı duymadıklarını şu sözlerle dile getirmiştir:

“Entegrasyonu sordunuz. Nasıl olabilir ki ben burada yerleşik olduğumu hissetmiyorum. Kalıcı bir statüm yok. O yüzden burada hayatımı kurmayı düşünmüyorum. Türkçe öğrenmek yerine Almanca öğrenmek istiyorum. Almanya’ya gitmek istiyorum. Orada mülteci statüsü aldıktan sonra kalıcı olabilirim. Almanya’ya giden arkadaşlarım çok memnunar. Çalışıyorlar, dil öğreniyorlar. Orada mülteciler. Belki bir süre sonra Alman vatandaşı olacaklar. Ben de orada üniversite eğitimimi tamamladıktan sonra çalışıp hayatımı kurmak istiyorum. Burada kendime bir gelecek görmüyorum.” (Suriyeli erkek, 22 yaşında).

“Benim için entegrasyonun olması için burada kendimi güvende hissetmem gerekiyor ama ben güvende hissedemiyorum. İşim bazen var, bazen yok. Ev kirasını ödeyemezsem evim de olmayacak. Burada Türkler bizi istemiyorlar. Çok kavga, saldırı oluyor. Kendimi güvende hissetmiyorum.” (Suriyeli kadın, 30 yaşında).

Görüşülen Suriyeli mültecilerin çoğu için entegrasyon, haklara erişim, güvenli yasal statü ve bununla birlikte Türkiye’de aidiyet kurmak ile ilişkilendirilmiştir. Kalıcı statünün eksikliği, haklara erişimde yaşanan sıkıntılar Suriyelilerin Türkiye’de yerleşik olmalarının önünde en önemli engellerden bazıları arasındadır. Bununla birlikte birçok Suriyeli kalıcı olmadıklarını düşündükleri ülkenin dilini de öğrenmek istememektedir. Ager ve Strang’ın (2004; 2008) da belirttiği gibi entegrasyonun ana etmenlerinden olan kalıcı statünün olmaması, güvende hissetmeme ve haklara erişimin eksikliği Suriyeli mültecilerin entegrasyon süreçlerini olumsuz olarak etkilemektedir. Suriyeli mülteciler için uzun vadede başarılı entegrasyonun sağlanmasına yönelik özellikle kalıcı statü için gerekli düzenlemelerin yapılması ve haklara erişimin pratikte de sağlanması gerekmektedir.

9. Sonuç

Yasal olarak, coğrafi sınırlamanın sürdürülmesinin doğal bir sonucu olan iltica sisteminin geçici karakteri, Türkiye’de mülteciler için dayanıklı ve güvenli bir ikamet statüsünün bulunmadığını göstermektedir. Tanınmış “Mülteciler” için bile, 1951 Sözleşmesinin asgari haklarına ek olarak, bunlara ilişkili haklar dizisini de sunan bir statü yoktur. Ayrıcalıklı uluslararası koruma / geçici koruma kategorileri kaldırılarak Kanun tadil edilmeli ve ulusal mülteci statüsü belirleme mekanizmaları güçlendirilmelidir. Geçici Koruma Yönetmeliği, süreyi en fazla 3 yıl ile sınırlandırarak değiştirilmelidir. Bu süre içinde kalanların bireysel koruma başvurusunda bulunmalarına izin verilmelidir. Coğrafi sınırlamanın kaldırılmasının ardından, farklı statülerde yıllarca yaşayan tüm mülteciler için bir defalık mülteci statüsü tanınmalıdır. Mültecilere, bir kereye mahsus daimi ikamet gibi güvenli ve dayanıklı bir yasal ikamet statüsü verilmelidir. Mültecilere daimi ikamet izni verilmesi, devletlerin 1951 Sözleşmesinin 34. maddesi gereği entegrasyonu kolaylaştırmak için alabileceği en etkili önlemlerden biridir. Böyle bir statü, mültecilere yalnızca uzun vadeli bir statüye sahip olmalarından dolayı entegrasyona elverişli bir yasal ikamet biçimi sunmakla kalmamakta, aynı zamanda bu statüye atfedilen hakları da sağlamaktadır.

Mültecilerin statülerini ve haklarını daha yaygın ve daha iyi bilinen bir yasal ikamet formu ile ilişkilendirmek haklarının uygulanmasını kolaylaştıracaktır. Daha yaygın bir ikamet durumu, daha az karışıklığa neden olur ve devlet kurumları, mültecilerle çalışan sivil toplum kuruluşları, işveren gibi özel sektör seviyesinde uygulama düzeyinde de kolaylık sağlar. Tanınan mülteciler bu nedenle mülteci statülerinden dolayı sadece özel koruma veya hak verilen

alanlarda hizmet gerektirecektir. Ayrıca, bürokratik sadeleştirmeye ek olarak, düzenli ve dayanıklı bir ikamet durumu, mültecilere uzun vadeli bir güvenlik hissi sağlayarak olumlu bir psikolojik etkiye sahip olabilecektir. Bunun yanı sıra, göç ettikleri ülkede dayanıklı bağların kurulmasını da teşvik edecektir. Entegrasyon yardımı alanında hükümet ve sivil toplum kuruluşlarının ortak çalışmalar yürütmelerinin de teşvik edilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin, mültecilerin, buldukları ülkede beş yıl, daha az veya daha fazla benzer ikamet süresi içinde vatandaşlığa kabul edilmeye uygun olmalarını sağlamak için devlet uygulamalarının yanı sıra mülteci ve vatandaşlık mevzuatının da gözden geçirilmesi gerekmektedir. Böylece, vatandaşlık hakkını elde etmek için belirtilen kriterlere sahip olmayan mültecilerin de bu hakka erişmeleri sağlanarak entegrasyonun temeli oluşturulmuş olacaktır.

Bunların yanı sıra ekonomik olarak kendi kendine yeterliliğın sağlanması, kuşkusuz, statüleri tanınmış mültecilerin göç ettikleri ülkeye başarılı entegrasyonun temel taşlarından biridir. Tamamen finansal faydaların ötesinde, istihdam, mültecilerin dil becerilerini geliştirerek, göç ettikleri toplum bireyleri ile arkadaşlık ve profesyonel temaslar oluşturmayı teşvik ederek ve genellikle yerel topluluklar tarafından kabul edilmelerine yardımcı olarak sosyal entegrasyon sürecini ilerletmede kilit bir rol oynamaktadır. Araştırma bulgularından da anlaşıldığı üzere Türkiye'de geçici koruma altında olan mülteciler iş piyasasına girerken önemli engellerle karşılaşmaktadır. Dolayısıyla, özellikle geçici koruma altında olan kişilerin istihdamı konusundaki tüm engeller ve kısıtlamalar kaldırılmalıdır. İşletme hibeleri veya krediler, bireysel girişimleri teşvik etmek için başlatılması gereken programlardır. Kayıt dışı ekonomiye katılımı engelleyen, önleyici tedbirler teşvik edilmelidir. Dil, mültecilerin olası istihdamının önündeki en büyük engellerden biridir. Mültecilere, günlük ihtiyaçlarını idame ettirmeleri konusunda yeterli derecede Türkçe öğrenmelerini sağlamak için mümkün olan her fırsat sunulmalıdır, aynı zamanda kişinin eğitim ve mesleki geçmişine bağlı olarak istihdam da sunulmalıdır.

Barınma ve istihdam, hem mülteciler hem de kendilerine yardım etmek için görevlendirilen kuruluşlar için Türkiye'de en acil sorunlara neden olan ve mültecilerin temel ihtiyaçlarından en önemlileri arasındadır. Konut ve istihdam programları mümkün olduğunca bütünleştirilmelidir. Bunu yapmamak, mültecileri yüksek işsizlik bölgelerine yerleştirmek onları damgalanmaya ve marjinalleşmeye karşı savunmasız kılmaktadır. Kamplar kısa vadeli çözümler sunmakta ve uzun vadede entegrasyonu engellemektedir. Türkiye'de şu anda kamplarda kalan mülteci sayısı 103.579 kişidir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019). Dolayısıyla, mültecilerin çoğu şehirlerde kendi imkânları ile kiraladıkları konutlarda zor koşullarda yaşamaktadır (Şimşek, 2018). Bu yüzden mülteciler için sürdürülebilir konut stratejileri konusunda kapsamlı bir çalışmaya ihtiyaç vardır.

Türkiye'deki mülteci ailelerinin çocuklarına yönelik ilk ve orta eğitime erişim, başvuru sahibi sığınmacılar dâhil olmak üzere geçici korumadan yararlananlar veya uluslararası korumadan yararlananlar olarak tüm göçmen gruplarına sağlanmalıdır. Bununla birlikte, Geçici Eğitim Merkezleri'nden (GEM) devlet okullarına geçişin daha iyi planlanması ve bu sürecin GEM'lere ve Suriyeli ailelere danışılarak sürdürülmesi gerekmektedir. Program düzeyinde, özellikle göç ettikleri ülkedeki ilk yıllarda okul çağındaki çocuklar için eğitim desteği faaliyetleri, başarının sağlanmasında ve yeni sosyal ortamlarına adaptasyonlarında önemli bir rol oynayabilir. Özellikle, dil sınıfları ve okul sonrası özel ders olanakları sağlanmalıdır. Dil engelleri ve kültürel adaptasyonla karşı karşıya kalabilecek olan mülteci çocuklarla ilgilenmek için genel bir politika kademeli olarak gelişmelidir. Okul malzemelerini satın almak, ulaşım veya okulla ilgili diğer masraflar için finansal yardımın yeni tanınan mültecilerin çocukları için

de gerekli olmaya devam etmesi muhtemeldir. Her Őeyden önce, başarılı bir entegrasyon politikası için düzenli bir veri tabanına ihtiyaç vardır. Devlet, bakanlıklar ve ilgili tüm kurumlar, mültecilerin yaşamının tüm yönleri hakkında mümkün olduğunca ayrıntılı bilgi üretmeli ve kamuoyuyla paylaşmalıdır. Sonuç olarak, Suriyeli mültecilerin entegrasyon süreçlerinin başarılı olması için hak temelli politikalara ihtiyaç vardır.

Kaynakça

- Ager, A., & Strang, A. (2004). *Indicators of integration: Final report* (Report No: 28). London: Home Office.
- Ager, A., & Strang, A. (2008). Understanding integration: A conceptual framework. *Journal of Refugee Studies*, 21(2), 166–191. <https://doi.org/10.1093/jrs/fen016>
- Bidea, G. (2016). France: The French Republican model of integration: A potential driver for extremism. *Conflict Studies Quarterly*, 16, 17-45, Retrieved from <http://www.csq.ro/wp-content/uploads/Georgiana-BIGEA.pdf>
- Bloch, A. (2004). Labour market participation and conditions of employment: A comparison of minority ethnic groups and refugees in Britain. *Sociological Research*, 9(2), 1-19. <https://doi.org/10.5153/sro.919>
- Castles, S., Korac, M., Vasta, E., & Vertovec, S. (2002). *Integration: Mapping the field* (Report No: 29/3). London: Home Office.
- Commission of the European Communities (2003). Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on Immigration, Integration and Employment (COM (2003) 336); Brussels.
- Dorais, M. (2002). Immigration and integration through a social cohesion perspective. *Horizons*, 5(2), 4-5.
- European Council (2011). EU framework for integration. Retrieved from <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2023%202011%20INIT>.
- European Commission (2016). Third report on the progress made in the implementation of the EU-Turkey statement (COM/2016/634). Retrieved from http://ec.europa.eu/enlargement/news_corner/migration/com_2016_634_f1_other_act_863309.pdf.
- European Council on Refugees and Exiles (1999). *Position on the integration of refugees in Europe*. Retrieved from: <http://www.refworld.org/docid/3df4d3874.html>.
- European Council on Refugees and Exiles (2002). *Position on the integration of refugees Europe*. London: ECRE. Retrieved from <http://www.ecre.org/topics/areas-of-work/integration/179.html>.
- Eurostat (2018). Asylum applications (non-EU) in the EU-28 Member States, 2008–2018. Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_statistics
- Gineste, S. (2016). Labour market integration of asylum seekers and refugees in France. European Commission. Retrieved from <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=15907&langId=en>.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (t.y). Türkiye ve Göç. Erişim adresi: http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_tasar%C4%B1m_icler.pdf
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2019). Yıllara göre geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler. Erişim adresi: http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713
- Hyndman, J., & Hynie, M. (2016). From newcomer to Canadian: Making refugee integration work. *Policy Options Politiques*. Retrieved from <http://policyoptions.irpp.org/magazines/may-2016/from-newcomer-to-canadian-making-refugee-integration-work/>
- Kallick, D. D., & Mathema, S. (2016). Refugee integration in the United States. Centre for American Progress. Retrieved from <https://cdn.americanprogress.org/wp-content/uploads/2016/06/15112912/refugeeintegration.pdf>
- Kern, S. (2016). Germany's new "Integration Law". Retrieved from <https://www.gatestoneinstitute.org/8145/germany-integration-law>
- Li, S. P. (2003). Deconstructing Canada's discourse of immigrant integration. *Journal of International Migration and Integration*, 4(3), 315-333. <https://doi.org/10.1007/s12134-003-1024-0>

- Phillimore, J. (2012). Implementing integration in the UK: Lessons for integration theory, policy and practice. *Policy and Politics*, 40(4), 525–545. doi: 10.1332/030557312X643795
- Robinson, V. (1998). Defining and measuring successful refugee integration. *Proceedings of ECRE International Conference on Integration of Refugees in Europe*. Brussels: ECRE.
- Saggar, S., & Somerville, W. (2012). Building a British Model of integration in an era of immigration: Policy lessons for Government. Migration Policy Institute. Retrieved from <http://www.migrationpolicy.org/sites/default/files/publications/UK-countrystudy.pdf>
- Strang, A., & Ager, A. (2010). Refugee integration: Emerging trends and remaining agendas. *Journal of Refugee Studies*, 23(4), 589- 607. <https://doi.org/10.1093/jrs/feq046>
- Stubbs, P. (1996). Creative negotiations: Concepts and practice of integration of refugees, displaced persons and local communities in Croatia. In R. Jambresic Kirin and M. Povrzanovic (Eds.), *War, Exile, Everyday Life, Zagreb* (pp.31–40). Zagreb: Institute for Ethnology and Folklore Research.
- Syrianrefugees.eu (2016). The Syrian refugee crisis and its repercussions for the EU. Retrieved from <http://syrianrefugees.eu/>
- Şardan, T. (2017). Suriyeliler’in Türk vatandaşlığında sona doğru. Erişim adresi: <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/tolga-sardan/suriyelilerin-turk-vatandasliginda-sona-dogru-2387076/>
- Şimşek, D. (2018). Mülteci entegrasyonu, göç politikaları ve sosyal sınıf: Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 40(2), 367- 392. www.dergipark.org.tr/spcd
- Yabancılara Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri. Genelge. 2014/21.

YEMEK, ULUSAL KİMLİK VE MİLLİYETÇİLİK İLİŞKİSİ ÜZERİNE: “ÇİYA” MARKASI VE “TURQUALITY” PROGRAMI ÖRNEKLERİ ÜZERİNDEN BİR YAKLAŞIM DENEMESİ*

On the Relation between Food, National Identity and Nationalism: An Approach
within the Examples of ‘Çiya’ Brand and ‘Turquality’ Program

Emre YILDIRIM**

Özet

Yakın dönem ulusal kimlik ve milliyetçilik çalışmaları, modernitenin/modernleşmenin eleştirisi bağlamında modern “makro” ölçekli okumaların yanı sıra kimlik ve milliyetçilik meselesini, “mikro” ölçekte ele almayı denemekte; milliyetçiliğın söylemsel üretim boyutlarına odaklanmaktadır. Bu çalışmaların temel yaklaşımı, milliyetçiliğın anlaşılabilmesi için, ulusal kimliğın kendisi aracılığıyla tahayyül ve inşa edildiğ; uygulanıp deneyimlendiğ kültür, gelenek, davranış kalıpları, yaşam tarzları gibi bir dizi toplumsal pratiğ “söylem” ve söylemsel oluşumlar perspektifinden bakılması gerektiğini önerir. Bu toplumsal pratiklerden biri olan “yemek”in (yeme-içme kültürü, mutfak çeşitliliğ, gıda politikaları vb.), ulusal kimliğ ve milliyetçiliğ açıklamaya yönelik temel kültürel bileşenlerden birini oluşturduğu bu makalenin temel tezidir. Bu bağlamda yemek, ulusal kimlik ve milliyetçilik ilişkisine iki farklı alandan hareketle yaklaşmayı önerir: gayri resmi/aşağıdan yukarıya ve resmi/yukarıdan aşağıya. Bu yaklaşımın anlaşılabilmesi için çalışmanın sorunsalı farklı boyutlardan açıklanmaya (bireyler, özel sektör ve devlet) ve örneklendirilmeye (yemek kültürü ve ulusal markalar) çalışılmıştır.

Anahtar

Kelimeler:

Ulusal Kimlik,
Milliyetçilik,
Yemek, Söylem,
Milliyetçi Söylem

JEL Kodları:

F50, F52, Z00

Abstract

Recently developed identity and nationalism studies argued the nationalist problematic in the context of modernity/modernization criticism. Without denying the “macro” scale, nationalist “discourse” have been focused to identity and nationalism on a “micro” scale. It suggests to determine the perspectives of a range of social practices such as culture, customs, behavioral patterns and lifestyles that are implemented and experienced where the national identity is imagined and built by itself. The basic thesis of this paper is one of these practices, “food” (eating and drinking culture, kitchen variety, food politics, etc.), constitutes one of the cultural components for explaining identity and nationalism. It proposes two different approaches in relation to food, national identity and nationalism: unofficial/from base to top and official/from top to base. In order to understand these approaches, this paper will explain the argument at the level of the subjects (individual, private sector and state) and exemplifications (food culture and national brands).

Keywords:

National Identity,
Nationalism,
Food, Discourse,
Nationalist
Discourse

JEL Codes:

F50, F52, Z00

* Bu çalışmanın ilham kaynağ, Atsuko Ichijo ve Ronald Ranta tarafından kaleme alınan ve 2016’da yayınlanan *Food, Nationality and Nationalism: From Everyday to Global Politics* (Türkçede Emrullah Ataseven çevirisiyle 2018 yılında Ayrıntı Yayınları tarafından yayınlanan *Yemek ve Ulusal Kimlik: Gündelik Yaşamdan Küresel Siyasete*) başlıklı çalışmadır. Uzun bir süredir aklımda olan fakat bir türlü yazma fırsatı bulamadığım yemek, ulusal kimlik ve milliyetçilik ilişkisi üzerine yeniden odaklanmamı sağladıkları için kendilerine entelektüel ve akademik bir teşekkür borçluyum.

Bu çalışma 5-7 Ekim 2018 tarihlerinde İzmir’de gerçekleştirilen *I. Uluslararası Sosyal Bilimlerde Kritik Tartışmalar Kongresi*’nde sunulan sözel bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş versiyonudur.

Bu çalışma Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından BAP-18-İİBF-1009-089 proje numarası ile desteklenmiştir.

** Dr. Öğretim Üyesi, Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, eyildirim@bandirma.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9175-4224

“İnsan yediğidir.”

Ludwig Feuerbach (1804-1872)

1. Giriş

Ulusal kimlik ve milliyetçilik çalışmaları literatüründe genel olarak benimsenen görüşe göre siyasal bir ideoloji olarak milliyetçilik modern tarihsel ve toplumsal koşulların ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu görüş, modern dönemin milliyetçilik söylemini ürettiğini ve milliyetçiliğin, ulus-devletin siyasal birliği için bir kimlik biçimi olarak şekillendiğini kabul eder. Modernite tartışmaları ile başat giden çalışmaların ayırt edici karakteristikleri, modernite perspektifinde kalmak koşuluyla ulusal kimlik ve milliyetçiliği modernitenin görünümüleri özelinde çözümlemeye girişmiş olmalarıdır. Dönemin temel paradigması, sanayileşme, kapitalizm ve siyasal birim olarak ulus-devletin egemenliği olgularıyla üretilen modern ulusal kimlik ve milliyetçilik ilişkisini inceleyerek aralarındaki karşılıklı bağımlılığı ortaya koyan açıklayıcı yöntemi izler.

Sosyal bilimler literatüründe uzun bir süre kabul gören modernleşmeci paradigma, özellikle son otuz yılda geliştirilmeye çalışılan “disiplinlerarası çalışmalar” ve yeni yaklaşım biçimleri ile dönüşüme uğratılmıştır. Yakın dönemde modernite eksenini/etkisini yadsımamakla birlikte bu perspektifi aşmaya yönelik kuramsal önermeler görülmüştür. Disiplinlerarasılık, kültürel çalışmalar ve postmodernite merkezli epistemolojik yaklaşımın hegemonik olduğu dönem ve okumaların etkisi altında; modernite eleştirisi bağlamında geliştirilen yakın dönem ulusal kimlik ve milliyetçilik çalışmaları, ortodoks bir yaklaşım ve modern “makro” ölçekli okumaların yanı sıra kimlik ve milliyetçilik meselesini, heterodoks bir yaklaşım ve “mikro” ölçekte ele almayı denemekte; milliyetçiliğin “söylemsel” üretim boyutlarına odaklanmaktadır. Michel Foucault’nun “söylem” kuramından hareketle milliyetçi söylem, milliyetçiliği, bireylerin bilinçlerine şekil veren; bireysel ve toplumsal yaşamı algılamaya yönelik bir değer yargısı olarak görür. Söylemsel bir inşaa olarak milliyetçilik, hayatı anlamlandıran bir fikir, görüş ve kimlik görünümü olarak ulusal kimliği belirleyen; gündelik dili, davranış ve zihniyetleri yönlendiren bir yorumlama biçimidir. Milli kimliğe böyle bir yaklaşım, gündelik hayatta gerek bilinçli gerekse de bilinç dışı üretilen ve yeniden üretilen kimlik ve milliyetçilik söylemlerinin kodlarını, anlam ve sembollerinin dilini analiz etmeye ve ortaya çıkartmaya yöneliktir.

İlerleyen satırlarda, modern dönemde ulus-devlet formasyonunun temel bileşenlerinden ilki olan ulusun kimliğine dair anlam ve semboller dünyası ve siyasal ideolojisi olarak milliyetçiliğinin anlaşılabilmesi için, ulusal kimliğin kendisi aracılığıyla tasarlandığı; tahayyül ve inşaa edildiği, uygulanıp deneyimlendiği kültür, davranış kalıpları, yaşam tarzları gibi bir dizi toplumsal pratiğe “söylem” perspektifinden bakılması gerektiğini öneren yaklaşımdan hareket edilmektedir. Çalışmanın ana sorunsalı, bu pratiklerden biri olan “yemek”in (yeme-içme kültürü, mutfak çeşitliliği, gıda politikaları vb.), ulusal kimliği ve milliyetçiliği açıklamaya yönelik temel söylemsel bileşenlerden, dolayısıyla da kültüre ait başat unsurlardan birini oluşturduğu savını kabul etmektedir. Bu doğrultuda milliyetçilik çalışmaları literatüründe kabul edilmeye başlandığı biçimiyle yemek fenomenine, ulusal kimlik ve milliyetçilik ilişkisi özelinde iki farklı alanda yaklaşılması gerektiği önerilmektedir: resmi/yukarıdan aşağıya ve gayri resmi/aşağıdan yukarıya. Ele alındığı biçimiyle yemek, ulusal kimlik ve milliyetçilik ilişkisinin doğru serimlenebilmesi için; çalışmanın sorunsalı birkaç boyutta açılmaya (bireyler, özel sektör ve devlet düzeyinde) ve örneklendirilmeye (yemek kültürü ve ulusal markalar)

alışılmıştır. Ama öncelikle bu alandaki genel literatüre ve çalışmalara, kuramsal tartışmalar çerçevesinde yer verildikten sonra Türkçe literatürde gerçekleştirilmiş olan okumalara da değinilmeye çalışılmıştır. Bu okuma, bir toplumsal anlam ve sembol pratiği olarak yemek üzerine literatürdeki tartışmanın hala daha sınırlı kaldığını da kanıtlar gözükmektedir. Bu bağlamda çalışma, ilgili alana kısmi de olsa bir katkı sunabilmeyi ve geliştirilebilmesi muhtemel ve gerekli akademik tartışmalara kapı aralayabilmeyi naçizane hedeflemektedir.

2. Kuramsal ereve: Modernite, Milliyetçilik, Ulusal Kimlik ve Söylem İlişkisi Açısından Yemek

Milliyetçilik literatürü, modern bir fenomen olarak milliyetçiliği, ulus-devletle birlikte gelişme gösteren bir tarihsel-toplumsal gerçeklik olarak okur; milliyetçilik doktrinini 19. yüzyıl başında, Avrupa’da icat edilmiş olarak kabul eder. Literatür, milliyetçiliğin, Avrupa’nın modern dönemde geçirdiği tarihsel, toplumsal, ekonomik, siyasal vd. dönüşümlerin bir neticesi olarak değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çeker ve modern dönemin temel siyasal birimi olarak ulus-devletin meşruluğunu sağlamaya çalışırken ulusu ve milliyetçiliği yarattığını yazar (Brown, 1998, s. 1-15; Kedourie, 1994, s. 9). Bu okumada, modernite projesi, ulus-devlet formasyonunu gerçekleştirebilmek için geleneksel toplumların ve siyasal sistemlerin yerel bağlamlarındaki toplumsal ilişki biçimlerini daha genel (ulusal) bir mekânda yeniden oluşturmaya; yeni toplum içi dayanışma için anonim toplumsal ilişki kalıplarını aşmaya; homojen bir toplum yapısı ve ulusal kimliği geliştirmeye girişmiş olarak yorumlanmıştır. Nitekim modernitenin ortaya koyduğu başat fikir olan kavramsal ‘‘birey’’ düşüncesi zamanla merkezileşmiş iktidar olarak ulus-devletin, bireyi aşacak biçimde temel kararları vermekle (yönetim) yükümlü olmasına dönüşmüş ve başlangıçta özgürlük kavramıyla bütünleştirilmiş olan bireyliğin yerini ulus-devlet vatandaşlığının yani yurttaşlığın alması sonucunu doğurmuştur. Modern toplumda bireyi motive edecek ve iktidarın meşruyetini sağlayacak temel ideoloji ise milliyetçilik olmuştur. Çünkü ğn’un (2000) de ifade ettiği gibi, yeni dönemin bireyini ulus-devlete bağlı kılacak ve modern toplumlarda toplumsal bütünlüğü sağlayacak kolektif toplumsal kimliklere ihtiyaç duyulmuştur (s. 66-67).

Ulusal kimliklerin oluşumu ve bir siyasal ideoloji olarak milliyetçiliğin ortaya çıkışı üzerine modernist olarak sınıflandırılan zmlelerde, endüstrileşme ve gerek zaman gerekse de meknsal anlamda iletişim ağlarının gelişimi gibi toplumsal alanın modern dönüşüm dinamiklerinin getirilerinin, mevcut koşullardaki dayatmalarının etkisi sonucunda ulus-devleti ve ulusal kimliği; dolayısıyla da milliyetçilik olgusunu ortaya çıkarmış olduğu dile getirilir (Gellner, 2008). Bu çözümlerler, toplumsal seferberlik ve homojenleşme olgusunun yanı sıra modern getirilerin toplumsalda karşılık bulduğu kültürel değişim ve etkileşim süreçlerine odaklanmış; bu noktada da milliyetçiliğin ve ulusal kimliğin olgusal gerçeklik boyutlarının ötesinde toplumsal bir ‘‘hayal’’, ‘‘tahayyül’’, ‘‘inşa’’ ve ‘‘icat’’ edildiğine yönelik ek okumalar ile geliştirilmiştir (Anderson, 2007; Hobsbawm, 2006). Özellikle Anderson’un (2007) ulusal kimlik ve milliyetçilik üzerine temel yaklaşımı, ulusun ve milliyetçiliğin özel bir kültürel yapım (*artefact*) türü olmasındır. Fakat bu ‘‘hayal edilmişlik’’ sahte veya uydurma ile zdeleştirilmez. Anderson’a göre yaşananlar doğal bir süreçtir çünkü yüz yüze etkileşim halinde olmayan bütün toplulukları hayal etmek zorunluluğu vardır. Anderson’un dikkat çektiği noktayı tezinin merkezine yerleştiren Anne-Marie Thiesse’e (2010) göre de ulusun ortak mirasının bulunamadığı mekn/zamanlarda icat edilmesi için bir ‘‘kimlik doğrulama listesi’’

belirlenmiştir. Ulus-devletin anayurdu Avrupa özelinde örneklere başvuran Thiesse bu listede, her ulusun bir kurucu atası, ulusların tarihsel sürekliliğini anlatan bir şanlı tarihi, ulusal değerlerin sembolü bir kahramanı, bir dili, kültürel ve tarihi abideleri, anı mekanları, tipik bir manzarası, bir folklor ve giysisi, sembolik hayvanları ve damak zevki (yemek ve mutfak kültürü) olduğunu işler (s. 153-154). Böylelikle ulusal kimlik, çeşitli etnik, dilsel, dini veya sadece tarihsel temalarla işlenmiş bir kültürel topluluğa (hayali cemaate) aidiyete atıfla tanımlanır. Nitekim, teorik açıdan modern milletin ayırt edici özelliğinin kültürel muğlaklığı olduğu modernleşme süreçleriyle birlikte görülmüştür. Bu bağlamda Leca (1998), kimlik işaretlerinin, belirli bir ulusun özüne dair ölçütlerden daha önemli olduğuna ve bu işaretlerin anlamının, dil, din, toprak gibi “belirsiz evrenselliklerine” dikkati çeker (s. 12).

Kültürel olarak dahil etmeler veya dışarıda bırakmalar fenomeni gerek olumlayan gerekse de eleştiren ulusal kimlik ve milliyetçilik çalışmalarında başat analiz birimini oluşturmuştur. Örneğin, Gregory Jusdanis, milliyetçilik çalışmalarını küresel bir perspektif içine yerleştirmeye çalıştığı *The Necessary Nation* (Gerekli Ulus) başlıklı kitabında, milliyetçiliğin tarihin gün yüzüne çıktığı ilk döneminden itibaren bir direniş aracı olarak kurgulandığını yazmıştır. Jusdanis, “kültürel olarak ayakta kalmanın birincil öncelik olduğu” milliyetçilik söyleminde bir siyasal birim olarak ulus-devletin modernleşmenin temel lokomotifini olarak yüceltildiğini söyler. Jusdanis’e göre, milliyetçiliğin eşsiz olmasının temelinde, belli bir vatan toprağı üzerinde kurulması gereken; kültürel doku ile siyasal sistem arasında bir birlikteliği öngören ve savunan birincil ilke yer alır. Bu bağlamda kolektif farklılığı (ulus) ortaya çıkartmaya ve somutlaştırmaya yönelik girişimlerin siyasal bir projeye dönüşerek etnisite, dil ve din farklılıklarını ön plana çıkartmaya yöneldiğini dile getiren Jusdanis, böylelikle milliyetçiliğin etnisiteyi “siyasal bir proje”ye dönüştürdüğünü yazar. Ulusal kültürün homojenleş(tiril)mesi sonucunda da ulusal kimlik fikrinin giderek tekipleştiği bir “kendine tapınma” ve “kendi eşsizliğine duyulan hayranlık” hissiyatlarının ve tahayyüllerinin ortaya çıktığını ekler (Jusdanis, 2001, s. 3-43). Her ne kadar milliyetçilik kuramlarında bir tür ara yolu temsil eden Anthony D. Smith (2009) gibi etno-sembolcüler etnisite olgusunu, ulusun ön-belirleyicisi olarak işliyorlarsa da, ulusun, onu tanımlamakta kullanılan “vatan”, “anayurt” gibi gündelik dilde kullanılan ve altı çizilen “inşa edilmiş” bir etnisite olduğu ve de etnisite dahil dil, din, tarih gibi bütün malzemenin, ulus-devletin inşası sürecinde üretilerek biçimlendirildiği milliyetçilik çalışmalarında sıklıkla dile getirilmiştir. Örneğin, çalışmalarının kuramsal çerçevesini ulusun ve milliyetçiliğin söylemsel oluşumu üzerine kuran isimlerden biri olan Craig Calhoun (2009), sosyolojik olarak toplumsal dayanışma ve kolektif bir aidiyete sahip olduğu düşünülen bir topluluğa “ulus” denebilmesi için ideal düzeyde hangi başka unsurlara atıf yapılması gerektiği sorusunu sormakta; cevabını da milliyetçiliğin söylemsel oluşumu noktasında vermektedir. Bu doğrultuda gerek milliyetçi bir kendini idrakin üretiminde gerekse de milliyetçi iddiaların hem ulusal hem de uluslararası çapta kabulü ve yaygınlaştırılmasında milliyetçi söylem vasıtasıyla yeniden ve yeniden üretilen ve işlenen bir kurgusalığa gönderme yapmaktadır. “Modern bir millet miti”nin (Smith, 2009, s. 3), ulusal kimlik düzeyinde karşılık bulacağı hakikat algısı da söylemsel düzeyde olacaktır.

“Söylem” (discourse) teriminin, milliyetçilik ve ulusal kimlik çalışmalarında merkezi bir kavram olarak gündeme gelmesinde, Michel Foucault’nun kimliğin oluşumunda söylemin üretiminin ve yeniden üretiminin sağlanması sürecine çektiği dikkat, paradigmatik kayma açısından başat konumu oluşturmuştur (Foucault, 2005; Sutherland, 2005, s.185-202). Foucault’nun (1997), hakikatin gerek teorik gerekse de pratik olarak kurgulanması bağlamında

söylemin tarihsel olarak oluşturulma mekanizmalarına, iktidarın, bilginin üretiminin sağlanarak yaptığı katkıdan hareket ederek başlattığı söylem tartışmaları, milliyetçilik çalışmalarını da etkilemiştir. Burada önemli bir nokta, milliyetçiliğin ve ulusal kimlik meselesinin ortak bir paydasının varlığı ve farklı milliyetçilikleri bir araya getiren ortak bir dil, retorik, yani “milliyetçi söylem”e yapılan vurgudur (s. 21-22). Calhoun (2009), “milliyetçiliğin bunca değişik şeklinin ortak noktalarını tek bir açıklayıcı değişkene –devlet kurma, sanayileşme, eşitsiz iktisadi kalkınma veya hırs gibi- bağlamak imkansızdır. Genel olan milliyetçilik söylemidir” diyecektir (s. 7). Bu bağlamda milliyetçilik, Foucault’nun “söylemsel oluşum” dediğı bilinci şekillendiren bir iletişim biçimidir. Foucault (1998) ulusal kimliğı modern bireyin bedenine işlenmiş bir söylem olarak görür (s. 151-167). Bu kimliğin toplumsalda kurgulanma biçimi ise yine toplumsalda üretilen etkinlikler bütünü, yani kültür ve onun unsurları vasıtasıyla anlamlar ve simgelerin de üretilmesine; böylece de milliyetçiliğin söylemsel üretimine diyalektik bir katkı sağlar.

Foucault’nun (1995) söyleme yüklediğı kavramlaştırmadan hareketle milliyetçilik ve ulusal kimliğı çözümleme süreçlerine uyarlanmasının önemli bir boyutunu ise milliyetçi söylemin gündelik hayatta karşılaşılan biçimleri oluşturmuş; bu boyutu anlamlandırmaya odaklanan çalışmaların temel argümanını makro yapıların mikro düzeyde yani gündelik ilişkilerde üretilmesi ve yeniden üretilmesi tezi belirlemiştir. Bu bağlamı “banal milliyetçilik” olarak kavramlaştıran Michael Billig, milliyetçiliğin ve ulusal kimliğin gündelik hayat tarafından içselleştirilerek rutinleştirildiğı noktaları görmeye çalışmıştır. Örneğin, Billig’e göre, ulusal semboller gündelik hayatın rutinlerine, düşünce ve davranış kalıplarına girerek içinde bulunulan durumu “ulusal bir ortam”a dönüştürür. Gündelik hayatta karşılaşılan banknotlar, demir paralar, pullar, bayraklar, günlük gazeteler, logolar vb. simgelerde ulusal kimlik ve milliyetçilik yeniden üretilir (s. 6 vd.). Bu doğrultuda gündelik hayatta söylemsel bir kurgu olarak hayatı anlamlandıran bir fikir, görüş; kimlik biçimi olarak ulusal kimliğı belirleyen, gündelik dili, davranış ve zihniyetleri yönlendiren bir yorumlama biçimi olarak da değerlendirilebilecek bu kuramsal yaklaşım gerek bilinçli gerekse de bilinç dışı üretilen ve yeniden üretilen kimlik ve milliyetçilik söylemlerini analiz etmeye ve ortaya çıkartmaya yöneliktir. Ayrıca makro ölçeğin yanı sıra gündelik hayata, yani “yukarıdan aşağıya” yerine “aşağıdan yukarıya” da bakmanın gerekliliğı üzerinde duran bu yaklaşım, milliyetçiliğin resmi ideolojisinin farklı bağlamlarda değerlendirilmesinin de önünü açarak söylemin gücüne ekstra bir vurgu ve katkı yapar (Bora, 2001, s. 564). Kültürü ve kültürel aktarımı sağlayan tüm söylemsel pratikleri de bu bağlamda değerlendirmek mümkün gözükmemektedir. Birey ve toplumun hayatına anlam katan kültürel pratiklerinin başat unsurlarından biri olan “yemek” olgusu da bu bağlamda değerlendirilebilir.

Yemek üzerine akademik çalışmaların yakın geçmişte birden fazla disiplinlerarası alana yayılarak ana akım bir çalışma konusu şeklinde ortaya çıkmış olduğı literatürde dile getirilmektedir (Counihan ve Van Estrik, 2008; aktaran Ichijo ve Ranta, 2018, s. 12). Özellikle antropolojide ve kültürel çalışmalarda incelenme şansı bulan yemek ve kimlik arasındaki ilişki özelinde, yemeğin, insanların “kendilerini ve başkaları için kim ve ne olduklarını” ifade edebilmeleri için bir çıkış alanı sunduğı yönünde yorumlar yapılmaktadır (Mintz, 1986, s. 13; aktaran Ichijo ve Ranta, 2018, s. 12). Sosyal bilimlerde yemek çalışmalarının izini süren Karaosmanoğlu’na göre de yemeğin akademideki izleri, antropolojiden başlamak üzere sosyoloji, tarih, iletişim, coğrafya ve kültürel çalışmalar gibi pek çok alana yayılmış bir disiplinlerarası çalışmalar dizisine işaret etmektedir. 1950’lerden önce çoğunlukla betimleyici

yemek çalışmaları yapılırken, zamanla yemeğin toplumsal süreçleri açıklamak için başvurulan bir araç olarak kullanıldığına dikkati çeken Karaosmanoğlu (2017), yemeğe, politik, ekonomik ve sembolik değerlerin yaratılması ve belleğin toplumsal inşası gibi konuları açıklamak için odaklanıldığını söyler. 1960’larda antropolojik yemek çalışmalarında yapısalcı bakış kendini göstermeye başlar; yapısalcı antropologlara göre yemek bir gösterge olarak kimlik belirlemede ve inşa etmede önemli rol oynamaktadır (s. 8-9). Yapısalcı (antropolojistler) çalışmalar özellikle 1980’li yıllardan itibaren giderek artan sosyoloji ve kültürel çalışmaların etkisiyle eleştirilmeye ve geliştirilmeye uğrayacaktır. Sosyoloji alanından gelen çalışmalarla başlatılan eleştirilerin temel tezini, antropologların çalışmalarındaki yemek üzerinden okunabilecek; toplumsal değişimi sağlayan toplum içindeki güç ilişkilerine odaklanılmamış olması eleştirisi oluşturur. Örneğin, *Yemek, Mutfak, Sınıf* başlıklı karşılaştırmalı sosyoloji çalışmasının sahibi olan Jack Goody (2013), yapısalcı bakış açısını toplumsal etkileşimi, içsel ve dışsal sosyo-kültürel etkileri ve tarihsel faktörlerin ele alınmadığı için eleştirir (s. 21-58).

1980’lerin ayrıca sosyal bilimlerdeki disiplinlerarası ve kültürel çalışmaların, yemek ve kimlik, dolayısıyla ulusal kimlik arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik yeni yaklaşımların geliştirildiği döneme denk gelmiş olması itibarıyla “yemek” denilince neyden bahsedildiğini açmak önem arz etmektedir. 1970’lerden itibaren Anglosakson akademik dünyadan başlayarak evrensel ölçüğe yayılan kültürel çalışmaların yemeğe bakışı anlamlar, algılar ve semboller üzerinden bir okuma yapmayı merkezine almıştır. Kültürel çalışmalar dahilinde yemek olgusu, mutfakların kültürel ve kültürler arası ilişkisi, algılanış biçimleri, aktarım sırasında geçirdiği değişim/dönüşümler, yemeğin “temsil” ettikleri üzerinden ele alınmış ve bu bağlamda milliyetçilik, kimlik ve yemek ilişkisi gibi konularla da ilgilenilmesine doğrudan ve dolaylı olarak vesile olmuştur. Kültürel çalışmalarla birlikte, bir olgu olarak yemek, sadece yemeği, kültürleri, coğrafyayı ve tarihi anlamak için bir araç olmanın yanı sıra kimlikleri belirleyen, oluşturan ve bozan; ulusları, dinleri, toplumları ve insanları birleştiren veya ayıran; sınırlar koyan ve mevcut sınırların yeniden üretilmesine katkı sağlayan bir siyasal aygıt olarak düşünölmeye ve çalışılmaya başlanmıştır. Hatta disiplinlerarası ve kültürel çalışmalar dahilinde yemeğin iletişim çalışmaları çerçevesinde inceleme konusu yapıldığında, kültürlerin, ideolojilerin ve kimliklerin (anlam, algı ve sembollerin), yemek üzerinden kurgulanma biçimine bakıldığında; yemeğin bir “dil”, bir iletişim aracı ve sistemi olarak kültürü, ideolojiyi ve kimliği üreten ve pekiştiren bir unsur olarak değerlendirildiği de eklenebilir (Karaosmanoğlu, 2017, s. 57, 105).

Kimliği olumlu/olumsuz pekiştiren yönleri itibarıyla tanımlanmaya çalışılan yemek sadece dostluk, kardeşlik ve dayanışma gibi homojenleştirici bir kimlik oluşumuna pozitif katkısı yanında ayrımlar, sınırlar ve düşmanlıklar üzerinden de diyalektik bir standartlaştırma süreci ve negatif bir katkıyı da içerisinde barındırır. Fakat dil, din, edebiyat, kitle iletişimi ve eğitim gibi aygıtların ulusun tahayyülüne, inşasına ve yeniden üretimine yaptığı katkıya literatürde yapılan çalışmalarda sıklıkla başvurulurken; yemek konusunun gözden kaçırıldığını iddia eden Ichijo ve Ranta’ya (2018) göre, yemeğin önemi, sadece “ulusun tarihsel, kurumsal, toplumsal ve kültürel anlatılarıyla ilgili olarak değil, aynı zamanda milliyetçiliğin popüler kültür ve gündelik yaşamda tezahürü, tahayyülü ve ifade edilmesiyle” de ilişkilidir (s. 12). Yine de Ichijo ve Ranta, yemek ve milliyetçilik meselesinin akademik olarak hiç araştırılmadığını da iddia etmezler ve bu doğrultuda beden, yemek ve manzaranın ulusal aidiyetin banal sembolleri olarak görölmeleri gerektiği savını işleyen Catherine Palmer’ın (2008) çalışmasını örnek olarak

gösterirler.¹ Ichijo ve Ranta, aynı doğrultuda bir dizi akademik çalışmayı da sayar; fakat bu çalışmaları yemek ve milliyetçiliğin belli yönlerine odaklanmaları açısından kategorize ederler. Özellikle dikkat çekilen nokta, bazı çalışmaların ulusal kimliğin anlaşılması açısından yemeğin önemini belirtmiş olmalarına rağmen, yemeğin “bir yandan kendisi aracılığıyla ulusal kimliğin uygulanıp deneyimlendiği, diğer yandan ise tahayyül, inşa edilip yeniden üretildiği bir araç olduğu yolları” (Ichijo ve Ranta, 2018, s. 13) yeterince açıklanmamış olunmasıdır. Bu doğrultuda yemek, tarihsel süreçte toplumların geliştirdikleri yemek pratikleri, yemeğin üretim ve tüketimi, yemeğin sunumu, yemek tarifleri gibi kültürel olguların yanında yemek denilen fenomene politik olarak nasıl yaklaşıldığı, belirli bir toplumun mutfağının politik tanımı (Fransız mutfağı gibi), mutfağa dahil edilecek ve “ulusal” sayılabilecek olan unsurların tespiti ve topluma benimsetilmesi, ulus devlet sınırları içerisinde belli bir yerel unsurun ulusal ölçeğe taşınması ve hatta uluslararası dolaşımda “ulusal”lık iddiasının politik söyleminin oluşturulması gibi bir dizi söylemsel pratikler dizisinden oluşan genel bir tanıma başvurma ihtiyacı doğmaktadır.

Ichijo ve Ranta, *Yemek ve Ulusal Kimlik* (2018) çalışmalarında yemek, ulusal kimlik ve milliyetçilik ilişkisine üç alanda yaklaşmayı önerir ve bunları; gayri resmi/aşağıdan yukarıya, resmi/yukarıdan aşağıya ve küresel ölçek olarak sunarlar. Kendileri, bir ideoloji olarak milliyetçiliği bir iktidar aygıtı olarak ulus devlet ile doğrudan doğruya eşitilememekle birlikte, milliyetçiliğin total nüfuzunu sağlayan ulus devletin önemini kabul ederler. Yemek ile milliyetçiliğin gayri resmi/aşağıdan yukarıya niteliğini araştırırken analiz birimini “görünüşte ulus devlet tarafından kontrol edilmeyen” olgulara odaklamakta; bu bağlamda analiz ettikleri şey yemek kültürünün oluşumunda gayriresmi gelişmeler, banal ve gündelik milliyetçilik görünümleri olarak somutlaşmaktadır. İkinci aşama, resmi/ yukarıdan aşağıya olan okuma ise yemek ile milliyetçilik arasındaki ilişkinin “ulusal” mutfağın standartlaşması, ulusal markalaşma, yemek ve beslenme politikaları vb. gibi ulus devletlerin doğrudan dahil olduğu süreçlerdir. Küresel ölçek ise “gastromilliyetçilik” veya “mutfak milliyetçiliği” gibi tanımlar altında işlenmiş olan; ulus ölçeğini aşan bağlama işaret eder (s. 15). Bu doğrultuda aralarında geişkenliklerin olduğu bir ilişkisel düzeyin varlığından bahsetmek de gerekmektedir. Nitekim, söylemin kurucu etkisi, kültürel formasyonlar arasındaki sınırları muğlaklaştırdığı gibi, görünürlükleri açısından da i içe geçen, birbirlerini çapraz kesen bir kombinasyonlar formülü de ortaya çıkartır (Roger, 2008). Bu çalışmanın sınırlılıkları çerçevesinde, ilerleyen örneklendirmelerde önerilen üç alanın ilk ikisi ile sınırlı kalınmış (gayriresmi/aşağıdan yukarıya ve resmi/yukarıdan aşağıya) ve bu okuma biçimleri iki düzeyde (yemek kültürü ve ulusal markalaşma) serimlenmeye çalışılmıştır.²

¹ Fakat derinlemesine bakıldığında Palmer’in (1998) “*From Theory to Practice: Experiencing the Nation in Everyday Life*” (Kuramdan Pratiğe: Gündelik Hayatta Ulusu Deneyimlemek) makalesinin temel tezi üç alanda (beden, yemek ve manzara) genel örnekler üzerinden gündelik hayatta milliyetçiliği, özellikle de Michael Billig’in “banal milliyetçilik” kavramlaştırmasından hareketle, göstermeye çalışmak olduğundan doğrudan meseleye odaklanmış detaylı bir yemek çözümlenmesi yapmaktan uzaktır (s. 175-199).

² Küresel ölçeğin, çalışmanın sınırlılıkları içerisinde çözümlenmeye dahil edilmiş olmaması, ölçeğin ve küreselleşme olgusunun önemsizliğinden değil; hatta tek başına bir analiz birimi olarak ele alınması gerekliliği aısındanır. Bu bağlamda son yıllarda akademik tartışmalara dahil olmuş kavramlar dizisi arasından genel olarak “gastro politika” (*gastro politics*); özelde ise “gastromilliyetçilik” (*gastronationalism*) ve “gastro diplomasi” (*gastro diplomacy*) gibi birkaçı sayılabılır. Bu kavramların her biri küreselleşmenin ulus-devlet politikalarını dönüştürme kapasitesini merkezine alır. Devletlerin küresel ölçekteki etkileşiminde ulusal kimliğe dahil edilmiş “yemek” ile ilgili unsurların, ülkenin

3. Yemek Kültürü ve Ulusal Markalaşma Özelinde Ulusal Kimlik ve Milliyetçilik Üzerine Örneklendirmeler

Gündelik hayatta yemek ve ilişkili olduğu kültürel bağlam düzeyinde ulusal kimlikler ve milliyetçi ideoloji nasıl oluşturulur? Bu kurguyu “aşağıdan yukarıya” doğru gözlemek için hangi anlam ve semboller dünyasına odaklanmak gerekir? “Banal milliyetçilik”in kavramsal sahibi Billig, ilgili çalışmasında, ulusal kimliklerin neden unutulmadığı sorusuna “ulusların içinde yaşandığının” sürekli olarak bireylere hatırlatılması cevabını verir (Billig, 1995, s. 90-93). Yemek bağlamında örneklendirildiğinde, yiyecek etiketlerinden reklamlara, pazarlama stratejilerinden restoranlara, ulusal yemek kitaplarından yemek tariflerine gündelik hayatın içerisinde karşılaşılan banal ulusal semboller, ulusu sürekli anımsatan ve bu bağlamda “biz”, “bize ait”, “bizim” gibi söylemsel dil pratikleri dahilinde üretilen bir yemek ve mutfak kültürünü ulusal kimlikle ilişkilendirip besleyen bir toplumsal pratikler alanı oluşturur. Örneğin yemek çalışmaları incelenirken bu imgelere sıklıkla rastlanıldığına; literatürün “spesifik ve tanımlanabilirlermiş gibi” ulusal mutfaklarla ilgili ifadelerle dolu olduğuna dikkat çeken Ichijo ve Ranta (2018), yemeğin Fransız, Yunan, Meksikalı, Hint, Japon vb. olarak nitelendirilmesine işaret ederler. Onlara göre, yemekle ilgili ulusal sınırlar inşa etme ve bu sınırları yeniden üretmedeki gündelik hayat deneyimleri, söylemler üzerinden yemek aracılığıyla ulusal kimliğe, ulusun algılanmış ve tahayyül edilmiş tarihine, toplumsal geleneklerine, yemek kültürü ve bu kültürün üretildiği coğrafyasına doğrudan bağlar sağlayan seçim ve kararlarda bulunmak anlamına gelir (s. 17-19).

Bu doğrultuda, ulusal çapta bir örneklendirme için Çiya Sofrası, Çiya Yayınları ve *Yemek ve Kültür* Dergisi’ne başvurulabilir. Musa Dağdeviren’in kurucusu ve sahibi olduğu İstanbul Kadıköy merkezli *Çiya Sofrası* (kuruluş 1987/1998), yemek yapma, yemek kültürü ve tarihine odaklanan bakış açısı özelinde Anadolu’nun geleneksel mutfağı üzerine yoğunlaşan bir üretim, pazarlama ve sunum stratejisi ile çalışmakta olduğunu internet sitesindeki bilgilendirme bölümünde dile getirmektedir (Çiya, 2018a). Kimliğin gündelik hayattaki “aşağıdan yukarıya” üretimi perspektifinde bireysel bir girişim olarak okunabilecek, Billig’in “banal milliyetçilik” kavramlaştırmasını örneklendirebilecek bir okumayla yeniden üretilen yemek/mutfak kültürü ve milliyetçi söylem arasındaki ilişkisellik “otantiklik” vurgusunun ön planda olduğu ama son tahlilde “bize ait”lik ve tarihi-kültürel iddialı bu mutfağın yaklaşımı, bugünkü popülaritesi bir tarafa (internet ortamında kolaylıkla yapılabilecek kısa bir araştırma, Çiya’nın popüler yemek mekanları üzerine hazırlanan siteler; tripadvisor, foursquare, zomato vb., özelinde gördüğü ilgiyi anlayabilmek açısından doyurucu bir bilgi vermeye yetiyor gözükmekte), süreç içerisinde gördüğü toplumsal benimsenme ve hatta 2008 yılında ulus-devlet kurumları destekli bir proje olan Turist Rehberleri Birliği (TUREB) Ödülleri çerçevesinde aldığı “otantik mutfak” ödülü ile de meşruiyetini pekiştirmiştir. Bu ödülü, “Otantik Mutfak: ÇİYA SOFRASI: İstanbul’un ve Kadıköy’ün en bilinen geleneksel mutfağa sahip restoranlarından biri. Sahibi yemek araştırmacısı ve aşçı Musa Dağdeviren, konuklarına çok çeşitli Anadolu yemeklerini sunuyor. Çiya’da kebaplar, tatlılar ve etli yemekler yanı sıra konukların gözdesi yöresel özellikleri ile sunulan zeytinyağlı sebze yemekleri ve salatalar.” kısa tanıtımı altında, “Kültür

---

tanıtımı, pazarlanması, imajının olumlanması gibi bir dizi politik aygıtın arasına katılmasını içerir. Bu sayede gerek ulusal ölçekte ulusal kimliğin pekiştirilmesi, gerekse de uluslararası arenada “öteki” ulus-devlet kimlikleriyle aradaki benzerlikler/farklılıkların ortaya çıkartılması/konulması açısından önem arz eden bu kuramsal bağlamın ayrıca bir çalışma konusu olarak ele alınması amaçlanmaktadır. Bu konuda temel bir metin için bkz. (DeSoucey, 2010).

ve Turizm Bakanlığı Müsteşarı ..., İstanbul Vali Yardımcısı ..., Bakanlık üst düzey yetkilileri, il kültür ve turizm kurumlarının temsilcileri, turizm kuruluşlarının başkan ve üyeleri ile kültür ve turizm alanında çalışan bilim adamı ve uzmanlarla TUREB üyesi profesyonel turist rehberleri”nin (Çiya, 2018b) katıldığı (onayladığı diye de okunabilir) bir ödöl töreninde alarak ulus-devlet ve ilişkili kurumları tarafından tasdik edildiği görölmektedir. Milli mutfakların kurgulanması aşamalarında tek taraflı bir kimlik ve söylemsel içeriğin aktarımı yerine karşılıklı bir etkileşim içerisinde üretilen kimliksel oluşum sürecinin yaşandığına gerek söylemin toplumsaldaki etkisi gerekse de pratikteki dönüşüm açısından dikkat çekilmişti. Çiya ve iddia ettiği otantiklik vurgusunun ulus devlet resmi siyasal söylemi düzeyinde tasdiki de her ne kadar bir ideoloji olarak milliyetçiliği sadece bir iktidar aygıtı olarak ulus devletle bir araya getirmemekle birlikte milliyetçiliğin toplumsal yaşamdaki yerinin “daimî ve her yere nüfuz eden bir ideoloji” (Maleševic, 2013) haline getirilmesi bağlamında ulus devletin önemini ortaya koyması ve sonuç olarak da ulus devlete ilişkilendirilmesi açısından bağlamsal bir nitelik taşır.

Çiya Yayınları bünyesinde 2005 yılında yayın hayatına başlayan (son sayısı: 55. Sayı, İlkbahar 2019) *Yemek ve Kültür* Dergisi, yine aynı bağlamda değerlendirilebilir. Derginin çıkış amacını açıklamaya yönelik “Neden Çıkıyoruz?” başlıklı editoryal yazıda, *Yemek ve Kültür*’ün; “Cumhuriyet Türkiye’si üstünde hayat kurduğu toprakların uzak geçmişiyle birlikte, benzersiz bir mutfak kültürüne sahip...” olması hasebiyle “...Türk mutfağını kültür tarihi açısından incelemek”, “Türk mutfağını yıkmak değil, geliştirmek; yeni lezzetler ararken eskileri bozmamak ya da kaybetmemek”, “Türkiye’deki yeme-içme kültürünün mesleki eğitim sorunlarını; garson’dan işletmeci’sine, ikmalci’sinden aşçıbaşısına uzanan yapıyı; Ahi geleneğinden, yüksek öğrenime uzanan seviyede ele almak”, “Türkiye’deki tarım, beslenme ve yeme-içme kültürü alanında eğitim veren her seviyedeki eğitim ve öğretim kurumlarının akademik çalışmalarını izlemek ve paylaşmak”, “Türkiye’de tüketilen yiyecek ve içeceklerin kronolojisini saptamak. Edebi, tarihi ve halkbilim metinlerine yer vermek, arşiv belgelerinden yararlanarak yeni bilgiler üretmek”, “Basın ve yayın hayatımızda yer almış, ancak unutulmuş ve fakat gerçekten çok değerli metinleri –ince bir elemeyden geçirerek– yeniden dolanımına sokmak” gibi bir dizi amaç doğrultusunda başlatıldığı açıklanmaktadır (Yemek ve Kültür, 2018).

Aynı bağlamsal süreklilik açısından, Çiya Yayınları, süreli dergiciliğin yanı sıra, yemek kültürü ve tarihi üzerine bir dizi kitap yayınlamış ve yayınlamaya devam etmektedir. Çok sayıda örnek arasından birini anmak gerekirse; erken Cumhuriyet yıllarının önemli organik aydınlarından etnograf, arkeolog, halkbilimci, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu üyesi Hamid Zübeyir Koşay (1897-1984)’ın öncülüğünde hazırlanan *Anadolu Yemekleri ve Türk Mutfağı* başlıklı çalışmaya yer verilebilir. Kitabın tanıtım yazısında; (Cumhuriyet Türkiye’sinde) “...Toplumunu yeniden yapılandırma sürecinde birçok alanda gerçekleştirilen halkla ilişkiler, özellikle Atatürk’ün ölümünden sonra aksamaya başladı. Ülkenin mutfak kültürü alanında biriktirdikleri için gerekli tarama 1960’lara kalmıştı. Halkbilim ve etnoğrafya alanında önemli çalışmalarıyla bir öncü de olan Hamit Zübeyir Koşay ile öğretmen Akile Ülkücan’ın yönettiği tarama, Anadolu Yemekleri ve Türk Mutfağı adıyla 1961’de –çok geç bir tarih de olsa– yayımlandı”đından bahsedildikten sonra Koşay, kitabın önsözünde; “Bu eser, Türk mutfağı ve yemeği ile ilgili malzemeyi bütün teferruatı ile tanıtılabilmekten henüz uzak olduğu cihetle bunu bir başlangıç sayarak eksiklerini tamamlamaya çalışmak Türk ilim müesseseleri ve aydınlarımız için milli bir vazife olacaktır” demektedir. Kitabın, ulusal yemek kültürüne ve kimliğe katkısının derleyicileri tarafından açıkça ifade edilmesine paralel, Çiya Yayınları da kitabın

tanıtımındaki editoryal bültende konuya hangi bağlamda yaklaştıklarını açıkça not düşmektedir: “... Fakat, o tarihten bu yana, halkbilim ve etnografya alanlarındaki kurumlarımızın bu ilgi alanını geliştiren bir çalışması yayımlanmadı. Çiya Yayınları, Anadolu Yemekleri ve *Türk Mutfağı’na sahip çıkıyor* ve onu yeniden yayımlıyor” (2011, vurgu benim).

Milliyetçi söylem açısından, ulusal bir yemek ve mutfak kültürünün varlığının, zamanda ve mekânda bir tahayyül olan ulus ve kimliğini somutlaştırmak için işlevsel bir öneme sahip olduğuna dair kanıt niteliğindeki bu bireysel girişimler, ulusal kimliğin tanımlanması sürecinde söyleme ve böylece dolaşıma sokulacak olan unsurların neleri içermesi gerektiğine de normatif düzeyde katkı sunmayı amaçlar gözükmektedir. Tarihsel alandan “unutulan” veya “hatırlanan”lara başvurulması da milliyetçi söylemin seçiciliği ve “doğrulama” kodlarını da ifşa eder gözükmektedir. Ayrıca milliyetçi söylem, maddi ve maddi olmayan kültürel unsurların her birinde olduğu gibi, yemeğin ve mutfağın da “ulusal” olarak nitelenmesinin ulus devletin politik amaçlarından bağımsız olarak düşünülmemeyeceğini de mevzubahis eder. Ulusun kendisi gibi ulusal yemeklerin de mutfakların da kurgusal ve söylemsel oluşumu, somut olarak belli bir ölçekte üretimde, dolaşımda ve tüketimde mevcut olan sınırlı bir yemek ve mutfak kültürünün, ulusal sınırlara genişletilmesi, yaygınlaştırılması ve “ulusal” olarak etiketlenmesi süreçleriyle desteklenir. Cwiarta’nın (2006) modern Japon mutfağı özelinde odaklandığı bu süreçlerin, ulus-devlet politikaları ve politik iktidarlar tarafından yürütülebilmesi örneklerinde olduğu gibi, standart, homojen bir mutfak kültürünün oluşturulmasında ulusal pazarlar ölçeğinde faaliyet gösteren üreticiler ve dağıtıcılar (özellikle ulusal ölçekte şirketler) tarafından da sürdürüldüğü görülmüştür (Cwiarta, 2006, s. 177-178; aktaran Onaran, 2016, s. 73). Bu karşılıklı ilişkinin açığa çıkarılmasına örnekler yoluyla devam edilebilir.

Ulusal mutfak ve yemek tartışmalarının ve markalaşma meselesinin ikili bir bağlamda okunabileceği (kombinasyon dizisi) ve sadece aşağıdan yukarıya değil, yukarıdan aşağıya bir yaklaşımın da mümkün olabileceği dillendirilmişti. Milliyetçi söylem mefhumu, milliyetçiliğin “resmi/yukarıdan aşağıya” yüzünün, yemek ve ulusal kimlik arasında kurumsal ve yapısal düzeyde kurduğu ilişkiyi ayrıca değer, anlamlar ve semboller aracılığıyla kurarak geliştirir. Aynı bağlamda mutfağın (yemek) ulus için temel bir toplumsal işleve de sahip olması, ulusu sadece kendi üyeleri için değil, aynı zamanda diğer uluslar ve toplumlar için de somutlaştırmaya ve görünür hale getirmeye yarar. Ulusal bir mutfak kavramlaştırmasının, maddi kültürün unsurları vasıtasıyla ulus denilen hayali cemaati somut olarak karakterize etmeye, ulusal kimliği üretmeye ve ulusal birliği sağlamak adına ortak toplumsal pratikler etrafında birleştirmeye yaradığına dikkat çeken Onaran, (2016) ‘*Milli Mutfak Nasıl Kurgulanır?*’ başlıklı makalesinde, bu olgusallığı örneklendirmeye çalışır (s. 71-84). Nitekim ulusal kimlik, ulusal topluluğun karakter ortaklığını ve birlikteliğini gösterdiği kadar, onu diğer topluluklardan ayırt etmeye yarayan unsurları da belirlemeye yönelir. Milliyetçilik çalışmalarının üzerinde anlaştığı ortak noktalardan birisi, ulusal kimliğin yaratılmasında ve sürdürülmesinde sadece “biz” olanı değil, aynı zamanda “biz olmayanı” yani “öteki”ni de tanımlamayı beraberinde getirir.

Ulusal mutfaklar bölgesel farklılıkları, tatları ve tercihleri standardize ederek, bazen yeniden yaratarak veya tamamen ortadan kaldırarak ve düzene koyarak da var olurlar. Ulusal yemeklerin neye göre seçildiği; hangi yemeğin ulusal kimliği işaret ettiği ise bu bağlamda özel bir önem taşır. Richard Wilk’in yemek pişirmek ile mutfak arasındaki farkı vurguladığı çalışmasında, yemek pişirme gündelik hayata özgü bir uygulama olarak kodlanır iken; mutfak ise bir performans, tanıtım ve “markalaşma” aracı olarak konumlandırılır. Yemekler eleme sürecinden geçer ve bu süreçte nelerin “sahneleneceği” veya “sahnelenmeyeceği”,

“canlandırılacağı” veya “canlandırılmayacağı” büyük ölçüde keyfidir (Wilk, 2002; aktaran Karaosmanoğlu, 2017, s. 27). Örneğin, Arjun Appadurai, “*Nasıl Ulusal Bir Mutfak Yaratılır? Günümüz Hindistan’ında Yemek Kitapları*” (How to Make a National Cuisine: Cookbooks in Contemporary India) adlı makalesinde Hindistan’da ulusal bir mutfak yaratmayı amaçlayan yemek kitaplarını incelemiştir. Hint Yarımadası kültürel çeşitliliğe sahip bir coğrafya olduğu için ulusal bir mutfak yaratma sürecinde birçok yemek gözden geçirilmiş, değiştirilmiş veya dışarıda bırakılmış/ötekileştirilmiştir. Böylece Hint ulusal mutfağı yerel farklılıkları, tatları ve tercihleri merkezden uzaklaştırmış veya tamamen yok saymıştır (Appadurai, 1988, s. 3-24; aktaran Karaosmanoğlu, 2017, s. 27). Neyin ulusal olarak görülüp destekleneceği, ulusal mutfağa dahil edileceğinin politik karar alma mekanizmaları tarafından belirlenmesi veya herhangi bir ürün/markayı desteklemesi/savunması ulusal kültüre, bu kültürün içeriğine dair unsurların tanımlanmasına dair seçici bir tavrı beraberinde getirir ve ulusal olanın, “ulusal marka” olanın hangisi olduğuna dair söylem düzeyinde bir bilgi-iktidar ilişkisi oluşturur. Aynı zamanda, ulus-devlet eliyle özel olanın desteklenerek tanıtımının (propaganda) yapılması, ulus-devletin standartlaştırıcı politik tahayyüllerinin de sürece dahil edilmesi açasından dikkate değerdir.

Bu düzeydeki örneklendirmeye Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı bünyesinde başlatılmış ulusal bir proje olan “Turquality” Programı ile devam edilebilir. “Dünyada devlet destekli ilk ve tek markalaşma programı” olarak kendini tanımlayan Turquality programı, Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı bünyesinde “ülkeminin rekabet avantajını elinde bulundurduğu ve markalaşma potansiyeli olan ürün gruplarına sahip firmalarımızın, üretimlerinden pazarlamalarına, satışlarından satış sonrası hizmetlerine kadar bütün süreçleri kapsayacak şekilde yönetsel bilgi birikimi, kurumsallaşma ve gelişimlerini sağlayarak uluslararası pazarlarda kendi markalarıyla global bir oyuncu olabilmeleri ve söz konusu markalar aracılığıyla olumlu Türk malı imajının oluşturulması ve yerleştirilmesi amacıyla oluşturulmuş” özel sektöre, şirketlere yönelik bir destek programıdır. Birincil hedefin ihracata yönelik firmaları desteklemeye öncelik vermesine paralel, programın bu çalışmadaki odak noktaları açasından önemi, “tüketicilerin gözünde bir marka referansı, Türk markaları açasından ise bir gelişim katalizörü olabilmesi”nin amaçlanması ve bu programının odağında, “klasik ihracat desteklerinden farklı olarak salt ihracatı artırmak yerine firmaların markalaşma hedeflerine katkıda bulunmak” mottosu yer alır. Bu doğrultuda program; “küresel Türk markalarından yurtiçinde lokomotif oluşturmak” ve “yurtiçinde marka bilinci ve farkındalığı yaratmak” gibi resmi olarak belirlenmiş misyonundan ve bu doğrultuda; “global Türk markaları yaratabilmek için firmaların ve markalarının gelişimlerine yönelik strateji, operasyon, organizasyon ve teknoloji danışmanlığı çalışmaları ile destek olmak”, “yurtdışında olumlu Türk malı imajının oluşturulması ve tutundurulması için iletişim ve tanıtım faaliyetlerinde bulunmak”, “Türk firmalarının marka bilincini artırmak”, “Türk firmalarının pazar bilgisi dahilinde aksiyon alabilmeleri için istihbarat desteği sağlamak” ve “seçilmiş Türk markaları için bir inkübatör ve katalizör olmak” gibi hedeflerle hareket etmektedir. Bu doğrultuda 23 Kasım 2004 tarihinde ilk kez yürürlüğe sokulan program öncelikle başlatıldığı ve “pilot sektörler” olarak seçilen tekstil ve hazır giyim alanlarını kısa zaman içerisinde genişletmiş ve programı hızlı tüketim malları, dayanıklı tüketim ürünleri, kuyum/mücevherat, otomotiv, endüstriyel makina sektörlerin kapsayacak şekilde yeniden biçimlendirmiştir (Turquality, 2018a). 2015 yılı itibariyle 15 sektörde 158 firmanın 169 markası Turquality programında yer almaktadır (Taylan vd., 2017: 198). Tuuquality resmî sitesinde program kapsamında yapılacak

bir aratmada, yemek üzerine desteklenen firmaların öncelikle “Gastronomi” başlığı altında sınıflandırıldığı ve ulusal ölçekte üç büyük firmanın adının yer aldığı görülüyor. Apaz Gıda ve Enerji Sanayi Ticaret A.Ş. (*Baydöner*); BTA Havalimanları Yiyecek ve İçecek Hizmetleri A.Ş. (*Cakes&Bakes*); Simit Sarayı Yatırım ve Ticaret A.Ş. (*Simit Sarayı*) (Turquality, 2018b).

“10 yılda 10 Türk markası” sloganı ile yola çıkan (Taylan vd., 2017, s. 205) ve öncelikli hedefi uluslararası alanda kabul görececek ulusal markalar oluşturmayı amaçlayan ulus-devlet destekli bu program, ulusal markaları satma veya ürünü ulusla ilişkilendirme açısından ulusal kimlik kültürünü sürdürmeye yardımcı olur. Aynı zamanda ulusal markaların ve imajların inşası ve tanıtımı (ve de Turquality programında olduğu gibi desteklenmesi) ulusa ait olanın tespiti noktasında ulusal iddialara da katkıda bulunur. Bu sürecin düzenli bir şekilde yeniden üretilmesinin ulusun “otantikleşmesi” söylemini de mümkün kılacağına öne süren Fox ve Miller-Idriss’in de altını çizdiği gibi, “tüketiciler sadece ulusal malları satın almazlar; ulusal duyarlılıkları oluşturur, ulusal gururu somutlaştırır, ulusal anlamları müzakere eder ve böylece milliyeti gündelik yaşamlarının belirgin bir özelliği haline getirirler” (2008, s. 551; aktaran Ichijo ve Ranta, 2018, s. 91).

4. Sonuç Yerine

Buraya kadar dikkat çekilmeye çalışılanlar üzerinden bakıldığında bir söylem biçimi olarak milliyetçiliğin, sadece milli hislerin değil, aynı zamanda bir ideolojinin de görünümü olduğuna dair akademik bir kabulün olduğu görülecektir. Milliyetçiliğin temelde siyasal bir ideoloji ve özünde geleceğe yönelik bir projeksiyon barındırması, son tahlilde milli kimliğin tanımlanması ile doğrudan bağlantılıdır. Bu bağlamda neyin doğru neyin yanlış olduğuna dair karar verme yetisine sahip bir ideolojik dile (söylem) sahip olarak milliyetçiliğin normatif yönünü görmemek mümkün gözükmemektedir. Fakat bu görünürlük hali, milliyetçiliğin makro ölçekte işlendiği, resmi ulus-devlet siyasal pratikleri düzeyinde daha bariz iken; mikro ölçekte, gayriresmi/gündelik hayat pratiklerinde bakış açısının sofistikeleştirilmesini gerekli kılmaktadır.

Bu, milliyetçiliğe bakmanın, aynı zamanda, kültürel dokularda, spordan müziğe, reklamlardan dizi filmlere, her alanda bayrak, ülke haritası ve diğer milli sembol ve logolar gibi milliyetçi argümanın temel sembolik başvurularını incelemek gerektiği anlamına geleceği yönündedir. Yukarıda yer verildiği biçimiyle yeme-içme kültürü ve ona ulusal ölçekte dahil edilenler/dışarıda bırakılanlar listesi dahil ulusal mutfak çeşitliliğinin yanında standardın da sağlanması girişimleri; ayrıca ulus-devletin oynadığı söylemsel (hem dilde hem de uygulamada) rol gibi örneklerin son tahlilde oluşturduğu ulusal kimlik de milliyetçi söylemin toplumsal katmanlara yayılmış ve kendiliğinden üretilen dilinin gelişimi ve sürdürülmesine birer örnek olarak görülebilir. Nitekim literatürün de kabul ettiği gibi bir kere dolaşıma girmiş ve benimsenmiş olan bu dilin sürdürülmesi için sadece veya ille de sürekli ve canlı tutulması gereken bir politik inşa veya endoktrinasyon tercihinin gerek yoktur; bir kere kurulan ve işletilmeye başlanan sistem bir süre sonra kendi inisiyatifiyle aşağıdan yukarıya doğru bir kendini idrak ve tasdiki içinde barındırır. Geriye ulus-devletin resmi kimlik siyaseti ve politik tercihleriyle paralel geliştirilen anlam ve sembollerin ulus-devletin kendisi tarafından da takdir ve onanması meselesi kalır. Bu süreklilik hali, milliyetçi söylemin, kimliğe dair üretim ve yeniden üretimini gözler önüne sermektedir.

Milliyetçi söylem açısından bakıldığında yemek gerek üretimi gerek dolaşıma sokulma biçimi (kültür) gerekse de tüketim açısından siyasal yönü ağır basan bir fenomendir: Ne yiyip ne yemediğimiz ne pişirip ne pişirmediğimiz siyasal bir içerik taşıyabilir. Burada kısa da olsa yer verilmeye çalışıldığı biçimiyle, gerek yemek ve kültürüne yaklaşımın bireysel düzeyinde, gerek gıda sektöründe faaliyet gösteren özel sektör/ticari şirketlerin yemek meselesini ele alış biçimler ve onlara yönetsel kademelerin verdikleri cevap ilişkisinde, gerekse de ulus-devletin resmi politik tercihleri ve bu tercihleri toplumsal alana yayma/aktarma sürecindeki normlarında “yemek”in çözümlenmesi, kendisinin, biz (“ben”) ve başkalarını (“öteki”) tanımlayan, sınıflandıran, benzerliklere ve farklılıklara vurgu yaparak kimlikleri parlatan bir “alan” olması açısından, milliyetçi söyleme dair çalışmaların dikkat çekmeye çalıştığı gündelik hayat rutinlerindeki temel fragmanlar arasında ön plana çıkması itibariyle elzemdir.

Her ne kadar yukarıda yer verilen örnekler, yerel veya bölgesel olanın ön plana çıkartıldığı; ulusal standartlaşma ya da homojenleşme yerine küreselleşme sürecinin ulus-devlet sistem ve sınırlarını özellikle kültürel düzeyde aşındırdığı ve böylece de zenginliği ve çeşitliliği artırdığı yönünde olarak değerlendirilebilirse de uluslararası alanda temel siyasal birim olma özelliğini koruyan ulus-devletlerin kimliklere politik müdahale eğilimlerinin tamamen sona erdiğinden söz etmek mümkün değildir. Küreselleşme’nin bu doğrultuda bir okuması, ideolojik dayanaklarını ve kuramsal çerçevesini; çok boyutluluğu, farklılığı, yerelliği ve çoğulculuğu epistemolojik olarak kabul eden postmodern teoriden ve çokkültürcü düşünce ve politikalarından almaktadır. Fakat küreselleşme, sadece postmodern ve çokkültürcü yaklaşımdan açıklanabilecek bir fenomen değildir. Özellikle, küreselleşme olgusuna eleştirel düzeyde yaklaşıldığında tarihsel olarak yaşanan gelişmelerin bir taraftan ulus-devletleri zayıflatıp yerel-ulusal-küresel düzeyde yeni bir ilişki biçimini ortaya çıkartırken; diğer yandan geç modernleşme sürecinde olanlar başta olmak üzere küreselleşme sürecinden olumsuz etkilenen ulusal ölçeklerin bu olguya ekonomik, yönetsel, siyasal ve toplumsal-kültürel düzeyde karşı çıkmalarına dikkat çekmek gerekmektedir.

Küreselleşmeye karşı çıkışın kültürel boyutuna dahil olan ve ulusal kimliğin pekiştirilmesi adına kültürel kimliğin içeriğinin belirlenmesi noktasında tek boyutlu bir perspektiften uzaklaşmış izlenimini uyandıracak bir tutum/politika değişikliği gözlemlenmekle birlikte yine de, yukarıdaki örneklerde olduğu gibi, yerel-otantik-Anadolulu olanın, bugün gelinen noktada ulusal kimliğin tanımına dahil edilmek istenmesi; bunun ulus-devlet tarafından taltif edilmesi veya yerel, ulusal ve küresel olanın bir arada işlendiği küresel bir markalaşma politikası görülmekte olsa da, daha önce atf yapıldığı biçimiyle Thiesse’in “kimlik doğrulama listesi”nde olduğu gibi listeye dahil olan/dışarıda bırakılanlar değişse/dönüşse de listenin hala daha işlevsel olduğunun kanıtı niteliğindedir. Daha önce yerel veya yöresel olanın bugün ulusal kültürel değerler düzeyinde o kültürün sahibi olanların kimliklerini tanımlamak için kullanılması veya daha önce sahiplenilmemiş, görmezden gelinmiş hatta bastırılmış bir kültürel değerın bugün merkeze taşınarak yeni bir kimlik tanımına başvurulması, milliyetçi projenin anlam, sembol ve söylem düzeyinde her gün yeniden üretilerek devam ettirildiğinin de göstergesi niteliğindedir.

Son tahlilde, bu çalışmanın temel odak noktasını bir kere daha hatırlatmak gerekli gözükmektedir. Milliyetçi söylem, sadece ulus-devletin kurumları, yapıları ve resmi politikaları düzeyinde makro ölçekte değil; hatta tam da bu yapıları ortaya çıkartan oluşumların anlam ve semboller dünyasında aranması/serimlenmeye çalışılması gereken bir bağlam içermektedir. Şimdiye kadar yeterli önemin akademik olarak atfedilmediği gözükürken, bu söylem pratiklerinden

E. Yıldırım, “Yemek, Ulusal Kimlik ve Milliyetçilik İlişkisi Üzerine: “Çiya” Markası ve “Turquality” Programı Örnekleri Üzerinden Bir Yaklaşım Denemesi”

biri olan “yemek” fenomenine daha da derinlemesine bakılmasına dikkat çekilmesi kaçınılmazdır.

Kaynakça

- Anderson, B. (2007). *Hayali cemaatler: Milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması*. İ. Savaşır (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Billig, M. (1995). *Banal nationalism*. London: Sage Publications.
- Bora, T. (2001). Türkiye’de futbol ve milliyetçilik. T. Bora (Ed), *Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik* içinde (ss.559-584). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Brown, D. (1998). Why Is the nation-state so vulnerable to ethnic nationalism?. *Nations and Nationalism*, 4(1), 1-15. Retrieved from <http://www.jstor.org/>
- Calhoun, C. (2009). *Milliyetçilik*. B. Sütçüoğlu (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çiya. (2018a, 10 Eylül). Çiya hakkımızda. Erişim adresi: <http://www.ciya.com.tr/?tarihce>
- Çiya. (2018b, 10 Eylül). Çiya TUREB ödülleri. Erişim adresi: <http://www.ciya.com.tr/?tureb>
- DeSaucey, M. (2010). Gastronationalism: Food traditions and authenticity politics in the European Union. *American Sociological Review*, 75(3), 432-455. doi: 10.1177/0003122410372226
- Foucault, M. (1998). Özne ve iktidar. K. Park (Çev.). *Defter*, 34. 151-167.
- Foucault, M. (2000). *Seçme yazılar I*. O. Akinhay ve F. Keskin (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2005). *Bilginin arkeolojisi*. V. Urhan (Ed. ve Çev.). İstanbul: Birey Yayınları.
- Gellner, E. (2008). *Uluslar ve ulusçuluk*. B. Ersanlı ve G. G. Özdoğan (Çev.). İstanbul: Hil Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (2006). *Milletler ve milliyetçilik: Program, mit, gerçeklik*. O. Akinhay (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ichijo, A., & Ranta, R. (2018). *Yemek ve ulusal kimlik: Gündelik yaşamdan küresel siyasete*. E. Ataseven (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Judsonis, G.. (2001). *The necessary nation*. New Jersey: Princeton University Press.
- Leca, J. (1998). Neden söz ediyoruz?. J. Leca (Ed.), *Uluslar ve Milliyetçilikler* içinde (s. 11-19). S. Edeman (Çev). İstanbul: Metis Yayınları.
- Karaosmanoğlu, N. D. (2017). *Yemekle devrialem: Küreselleşme, kimlik, teknoloji*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kedourie, E. (1994). *Nationalism*. Oxford: Blackwell.
- Koşay, H. Z. ve Ülkücan, A. (2011). *Anadolu Yemekleri ve Türk Mutfağı*. İstanbul: Çiya Yayınları.
- Malesevic, S. (2013). *Nation-states and nationalisms: Organization, ideology and solidarity*. Cambridge: Polity Press.
- Onaran, B. (2016). *Mutfaktarih: Yemeğin politik serüveni*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öğün, S. S. (2000). *Mukayeseli sosyal teori ve tarih bağlamında milliyetçilik*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Palmer, C. (1998). From theory to practice: Experiencing the nation in everyday life. *Journal of Material Culture*, 3, 175-199. doi: 10.1177/135918359800300203
- Roger, A. (2008). *Milliyetçilik kuramları*. A. U. Kılıç (Çev.). İstanbul: Versus Kitap.
- Smith, A. D. (2009). *Milli kimlik*. B. S. Şener (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sutherland, C. (2005). Nation-Building through discourse theory. *Nation and Nationalism*, 11(2), 185-202. <https://doi.org/10.1111/j.1354-5078.2005.00199.x>
- Taylan, E., Eren, İ., Güler Gümüş, S. ve Akyüz, Y. (2017). Turquality markalaşma programı: Gıda işletmelerinin profili. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 54(2). 197-205. doi: 10.20289/zfdergi.387291

E. Yıldırım, “Yemek, Ulusal Kimlik ve Milliyetçilik İlişkisi Üzerine: “Çiya” Markası ve “Turquality” Programı Örnekleri Üzerinden Bir Yaklaşım Denemesi”

Thiesse, A. (2010). Ulusal kimlikler, ulusaşırı bir paradigma. A. Dieckhoff ve C. Jaffrelot (Eds.), *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek* içinde (ss.151-178). D. Çetinkasap (Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Turquality. (2018a, 5 Eylül). Turquality hakkımızda. Erişim adresi: <https://www.turquality.com/hakkimizda>

Turquality. (2018b, 5 Eylül). Turquality markalar. Erişim adresi: <https://www.turquality.com/markalar/turquality-destek-programi-kapsamindaki-firmalar>

Yemek ve Kültür. (2018, 5 Eylül). Yemek ve kültür hakkımızda. Erişim adresi: <https://yemekvekultur.com/hakkimizda>

VOLATİLİTE ENDEKSLERİ: GELİŞİMİ, TÜRLERİ, UYGULAMALARI VE TRVIX ÖNERİŐİ*

Volatility Indices: History, Types, Applications and a TRVIX Proposal

Niyazi TELÇEKEN** & Murat KIYILAR*** & Eyüp KADIOĞLU****

Özet

İlk defa Chicago Opsiyon Borsası tarafından 1993 yılında oluşturulan volatilitte endeksi (VIX) piyasalardaki korkunun derecesini ölçen bir endeks olup, finansal piyasaların gelecekteki belirsizlikleri hakkında bilgi sağlama nedeniyle dünya genelinde takip edilen önemli göstergelerden biri olmuştur. Temelde örtülü volatilitte kavramına dayanan volatilitte endeksleri 1970'li yılların ortalarından itibaren finansal piyasalarda kullanılmak amacıyla oluşturulmaya başlanmıştır. İlk endeks sonrasında başta gelişmekte olan piyasalarda sonrasında da gelişmekte olan piyasalarda volatilitte endeksleri oluşturulmaya başlanmış olup, bu endeksler hesaplanma metodolojileri göre, oluşturulma biçimlerine yani akademik veya resmi endeks olup olmamalarına göre ve hesaplamada kullanılan opsiyonların dayanak varlıklarına göre sınıflandırılabilirler. Ülkemizde de VIX endeksi uluslararası piyasaları izlemek için kullanılıyor olsa da henüz bir volatilitte endeksi oluşturulmuş değildir. Bu çalışmada, gelişmiş piyasalarda uygulama alanı bulan ve risk yönetimi için önemli bir yere konumlandırılmış olan volatilitte endeksleri tanıtılmış, dünya genelindeki volatilitte endekslerine ilişkin olarak referans olma niteliğinde bilgilere değinilerek Türkiye için modelden bağımsız volatilitte endeksi hesaplanırken kullanılabilir en uygun modelin Chicago Opsiyon Borsası tarafından VIX endeksi hesaplaması sırasında kullanılan metodoloji olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler:

Volatilitte Endeksi,
Korku Endeksi,
Örtülü Volatilitte,
Volatilitte Riski

JEL Kodları:

F37, G10, G13, G17

Abstract

Volatility index, firstly introduced by Chicago Board Options Exchange in 1993 and named as VIX, measures the degree of the fear in financial markets. Since it provides the information about uncertainty of the financial markets in future, it has become an important and followed indicator around the world. Volatility indexes, basically based on concept of implied volatility, have been started to create to use in the financial markets since mid-1970s. After introducing first index, both developed and developing countries has started to introduce volatility indexes subsequently and they can be classified according to their calculation methodology, formation of by whom (by academicians or by officials) and underlying asset of options that are used in calculations. Although VIX has been used for monitoring international financial markets, it has not been introduced yet in Turkish financial markets. This study provides theoretical and applicative information about volatility index which is used and seen as important tool for risk management in developed financial markets. It is proposed that the most appropriate volatility index calculation methodology in which volatility index is model free for Turkey is the methodology used by Chicago Board Options Exchange.

Keywords:

Volatility Index,
Fear Index, Implied
Volatility,
Volatility Risk.

JEL Codes:

F37, G10, G13, G17

* Bu çalışma Niyazi Telçeken'in 2014 yılında hazırladığı ve İstanbul Üniversitesi'nde kabul edilen doktora tezinden türetilmiştir.

** Dr., Sermaye Piyasası Kurulu, Yatırımcı Tazmin Merkezi, niyazi.telceken@spk.gov.tr, ORCID: 0000-0003-3548-8889

*** Prof.Dr., İstanbul Üniv., İşletme Fakültesi, muratkiy@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6972-8700

**** Sorumlu yazar, Doç. Dr., Sermaye Piyasası Kurulu, Yatırımcı Tazmin Merkezi, ekadioglu@spk.gov.tr, eyup.kadioglu@gmail.com ORCID: 0000-0001-7836-868X

1. Giriş

Finansal piyasalarda varlıkların getirisi ile birlikte riskine de verilen önem, söz konusu riskin yönetilmesine yönelik çabaları yoğunlaştırmış, bu çabalar sonucunda da volatilite endeksleri oluşturulmuştur. Volatilite riski, çeyrek asırdan fazla bir süredir yaşanmış birçok finansal felaketin (örneğin; Barings Bank, Long-Term-Capital Management) meydana gelmesinde başlıca rol oynamıştır (Skiadopoulos, 2004, s. 1187). Volatilite riski kısaca finansal piyasalarda bulunan varlıkların fiyat ve değerlerinde meydana gelen dalgalanmalardan kaynaklanan volatilitenin belirsiz olması olarak tanımlanabilmektedir. Ancak ilgililer için bu dalgalanmanın büyüklüğüyle birlikte yönü de korunma açısından önem arz etmektedir.

Potansiyel volatilite değişikliklerinden korunmanın volatilite endeksi gerektirdiği, endeks oluşturulduktan sonra bu endeks dayalı oluşturulacak türev araçlar yoluyla volatilite üzerine işlemler yapılabileceği ve böylece riske karşı korunma sağlanabileceği ilk olarak Brenner ve Galai (1989) tarafından ileri sürülmüştür. Volatilite riskinin giderilmesi konusundaki yoğun istek, volatilite üzerine türev araç oluşturma ihtiyaç ve arayışı doğurmuş ve bu konuda çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla, örtülü volatilite endeksi oluşturma ve bu endeksin özellikleri konusundaki çalışmalar öncelikle volatilite üzerine türev araç oluşturma konusundaki artan ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır (Skiadopoulos, 2004, s. 1187). Volatiliteye dayalı türev araçlar, zımni olarak, getirileri volatilite ölçümlerine dayanan araçlardır. Bundan dolayı, bu araçlar volatilite değişiklikleri (volatilite riski) karşısında korunmak ve spekülasyon için doğal adaylardır.

Yatırımcıların finansal piyasalardaki geleceğin bilinmezliği karşısındaki arayışları volatilite endekslerinin oluşturulmasına yol açmış olmakla birlikte, söz konusu endekslerin oluşturulabilmesine imkan sağlayan şey ise, örtülü volatilitenin keşfi ve hesaplanmasıdır.

Finansal piyasalarda gelecekle ilgili belirsizliklerden korunmak amacıyla uygulama alanı bulan volatilite endeksleri, başta bu endekslerin oluşturulmasına dayanak olan opsiyon piyasasının henüz yeni olması olmak üzere çeşitli nedenlerle ülkemizde henüz uygulama alanı bulamamıştır. İşte bu nedenle bir literatür özeti olan çalışmamızın, bu alandaki uygulamalara referans kaynağı olabileceği kanaatindeyiz. Bilebildiğimiz kadarıyla ülkemizde bu konuda daha önce yayınlanmış benzer bir çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenlerle çalışmamızın özgün olduğu, dünyada yaygınlaşan ve gün geçtikçe kullanım alanı artan volatilite endeksleri konusunda Türkiye finans literatürüne ve volatilite endeksi oluşturulması konusundaki çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmada ilk olarak volatilite endeksi tanımı, gelişimi ve türlerine ilişkin bilgilere, sonrasında ise başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere volatilite endekslerine ilişkin gelişmiş ülke uygulamalarına, bu uygulamalarda kullanılan volatilite endeksi oluşturma metodolojilerine yer verilmiş, son olarak konu ile ilgili yapılacak akademik ve uygulama çalışmalarına ışık tutacağı temennisiyle Türkiye için oluşturulacak volatilite endeksine yönelik olarak hesaplamada kullanılacak metodoloji ve değişkenler için önerilere yer verilmiştir.

2. Volatilite Endekslerinin Tanımı, Gelişimi ve Türleri

Finansal piyasalardaki getirilerin dalgalanması beraberinde bu belirsizlikten korunma amacıyla çeşitli enstrümanların oluşturulması araştırmalarını ortaya çıkarmıştır. Bu amaca yönelik olarak volatilite endeksleri oluşturulmaya başlanmış ve günümüz finansal piyasalarında önemli bir tutmaya başlamıştır. Temelde örtülü volatilite kavramına dayanan volatilite endeksleri 1970'li yılların ortalarından itibaren finansal piyasalarda kullanılmaya başlanmışır. Volatilite endeksleri de pek çok finansal gelişmenin başlangıcı ve merkezi olan ABD'de opsiyon sözleşmeleri ile hayatımıza girmiş olup, daha sonra dünyaya yayılmaya ve çeşitlenmeye başlamıştır. İzleyen bölümlerde örtülü volatilite kavramından, volatilite endekslerinin gelişiminden ve türlerin hakkında genel bilgiler verilmiştir.

2.1. Örtülü Volatilite

Volatilite endekslerine geçmeden, volatilite endekslerinin oluşmasına dayanak oluşturan, ancak hesaplanması çok eskiye dayanmayan örtülü volatilite kavramından bahsetmek faydalı olacaktır. Örtülü volatilite kavramı opsiyon fiyatlarına dayalı olup, opsiyonların organize piyasalarda işlem görmeye başlamasından hemen sonra ortaya çıkmıştır (Siriopoulos ve Fassas, 2008a, s. 2). Diğer bir deyişle, örtülü volatilitenin hesaplanabilmesi ancak, opsiyon sözleşmelerinin organize piyasalarda işlem görmeye başlamasından sonra mümkün olmuştur.

Opsiyon sözleşmelerinin organize piyasalarda işlem görmeye başlaması 1973 yılına dayanmaktadır. Opsiyon sözleşmelerinin bünyesinde işlem görmesi için ABD sermaye piyasaları düzenleyici otoritesi Securities Exchange Commission'dan (SEC) izin alamayan, dünyanın mal üzerine vadeli işlem sözleşmelerinin alınıp satıldığı en eski ve en büyük borsası olan, The Chicago Board of Trade (CBOT) tarafından yalnız hisse senetleri üzerine opsiyon sözleşmelerinin işlem göreceği, standartları tespit edilmiş organize bir piyasa kurulmuştur. Chicago Opsiyon Borsası (Chicago Board Options Exchange, CBOE) olarak adlandırılan bu piyasada 26 Nisan 1973 tarihinde ilk olarak New York Borsasında (New York Stock Exchange, NYSE) alım satımı yapılan 16 farklı hisse senedi üzerine yazılan 911 adet alım opsiyonu sözleşmesi işlem görmüş, daha sonraları 1977 yılının Haziran ayından itibaren ise ilk satım opsiyonları işlem görmeye başlamıştır (Siriopoulos ve Fassas, 2008a, s.2). Opsiyonlar CBOE'den sonra pek çok borsada işleme açılmış ve yoğun talep gören bir enstrüman haline gelmiştir. Döviz dayalı opsiyon sözleşmeleri 1982 yılında (Montreal Borsası'nda), endekse dayalı opsiyon sözleşmeleri ise 1983 yılında işleme başlamıştır.

Endeks opsiyonlarının fiyatlamasında volatilitenin işleviyle tahvil fiyatlamasında faiz oranlarının işlevi arasında temel bir benzerlik bulunmaktadır (Derman vd., 1998, s.3). Faiz oranları ile volatilite arasındaki bu analogi volatiliteyi açıklamak konusunda faydalı olmaktadır. Volatilite ilk olarak opsiyon dünyasına Black-Scholes opsiyon fiyatlama formülü aracılığıyla bir parametre veya diğer bir deyişle bir değişken olarak girmiştir. Nasıl her tahvil kendisine has vadeye kadar getiriye sahip ise, her opsiyon da kendine has bir örtülü volatiliteye sahiptir. Gerçekte vadeye kadar getiri, her tahvilin örtülü getirisidir. Benzer şekilde nasıl her vadeye kadar getiri, ilgili nakit akışlarının iskonto edilmesi yoluyla belirli bir tahvil fiyatına dönüştürülüyorsa, her örtülü volatilite de Black-Scholes formülü kullanılarak belirli opsiyonun fiyatına dönüştürülebilmektedir.

Örtülü volatilite bir opsiyonun vadesi boyunca dayanak varlığının gelecekteki volatilitesi konusundaki piyasa beklentisi olup, ileriye yöneliktir. Piyasa katılımcılarının gelecek volatilitesi hakkındaki uzlaşısı olarak tanımlanabilen ve opsiyonların piyasa fiyatlarından türetilen örtülü volatilite, yatırımcıların rasyonel oldukları varsayımı altında, dayanak varlığın opsiyon sözleşmesinin vadesi boyunca ortalama gelecek volatilitesi hakkında piyasa katılımcılarının tahminini göstermektedir (Padhi, 2011, s.3).

Örtülü volatilite kavramı, opsiyon fiyatlama modelinde dayanak varlığın getirisinin volatilitesini (standart sapmasını) ifade etmek için kullanılmaktadır. Örtülü volatilitenin elde edilmesinde Black-Scholes modelinden faydalanılmaktadır. Bu modele göre bir opsiyonun teorik fiyatı, dayanak varlığın fiyatı, kullanım fiyatı, vadeye kalan zaman, faiz oranı ve opsiyonun vadesi boyunca dayanak varlığın volatilitesi olmak üzere beş değişkenin fonksiyonudur. Çoğu opsiyon borsada işlem görmesi nedeniyle teorik fiyatlarının yanı sıra, söz konusu opsiyonların, makul fiyat olarak da adlandırılabilen, arz ve talep tarafından belirlenen bir piyasa fiyatı da oluşmaktadır. Bu durumda Black-Scholes formülüyle piyasa fiyatı ve objektif olarak bilinen diğer değişkenler kullanılarak, opsiyonun vadesi boyunca piyasa katılımcıları tarafından beklenen volatiliteyi türetebiliriz. Diğer bir deyişle, opsiyon değerlendirilmede kullanılan tüm değişkenler (hisse senedi fiyatı, opsiyonun kullanım fiyatı, risksiz faiz oranı ve opsiyonun vadesine kalan zaman) doğrudan gözlenebildiğinden, opsiyonun piyasa değeri ile modelden elde edilen değerinin eşit olmasını sağlayan volatilite değeri, opsiyonun örtülü volatilitesidir (López ve Navarro, 2012, s.11909). Bu nedenle örtülü volatilite geleceğe dönük (forward looking) volatilite tahmini olarak adlandırılmaktadır. Bunun yanı sıra örtülü volatilite, hisse senedi getirisinin belirli bir dağılımına iliştilirilmiş standart sapma olduğundan dolayı aynı zamanda da riskin ölçümü olarak kabul görmektedir (Poon ve Granger, 2003).

Örtülü volatilitenin, finansal piyasalarda gelecek volatilitesinin bir ölçütü olduğu hususunda yaygın bir kabul söz konusudur. Yatırımcıların, örtülü volatilite yoluyla oluşturulan gelecek volatilitesine ilişkin beklentilerinin konuyla ilgili tüm elverişli tüm bilgileri içermiş olması gerekmektedir. Diğer bir deyişle, rasyonel beklentiler varsayımının geçerli olduğu kabul edildiğinde, piyasa, gelecek volatilitesi hakkındaki beklentilerini oluşturmak ve şekillendirmek için elverişli olan tüm bilgiyi kullanmaktadır. Böylelikle opsiyonların piyasa fiyatları, piyasanın gerçek volatilite tahminlerini ortaya çıkaracaktır. Buna ilaveten eğer piyasa etkinse, o zaman piyasanın tahminleri veya örtülü volatilite belirli bir andaki elverişli bilgi düzeyinde, mümkün olan en iyi olan tahmini verecektir (Bo Zhang, 2010, s. 20). Bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde, örtülü volatilite finansal piyasalarda önem atfedilen bir parametre olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2. Volatilite Endekslerinin Gelişimi

Volatilite endeksi opsiyonların organize borsalarda işlem görmesinden hemen sonra ortaya çıkmış ve buna yönelik ilk çalışmalar akademik düzeyde başlamıştır.

Örtülü volatilite, ilk olarak Latane ve Rendleman (1976) tarafından, pay opsiyonları CBOE’de işlem gören 24 şirketin söz konusu opsiyonları kullanılarak türetilmiş ve kullanılmıştır (Dowling ve Muthuswamy, 2005, s.2). Gastineau (1977) volatilite endeksini oluşturan sonraki

araştırmacı olup, 14 paya dayalı, vadesine 3 ila 6 ay kalan başa baş alım opsiyonlarının örtülü volatilitelerinin ortalamasını alarak volatilitenin endeksini oluşturmuştur. Daha sonra Galai (1979) her bir ayrı pay için opsiyon endeksi oluşturmuş, Cox ve Rubinstein (1985) yaptıkları çalışmada endekslerini sabit vadeli ve başa baş hale getirmek için, her bir pay için daha fazla alım opsiyonunu hesaplamalarına dahil ederek ve söz konusu opsiyonları ağırlıklandırarak Gastineau'nun (1977) çalışmasını geliştirmişlerdir (Siriopoulos ve Fassas, 2008a, s.1).

Aslında volatilitenin endekslerinin oluşturulmasına yönelik tüm çabaların asıl odak noktası piyasadaki dalgalanmaların öngörülmesi ve etkilerinin giderilmesi olmuştur. Ancak tüm çalışmalara rağmen pratikte söz konusu dalgalanmalara yönelik öncü bir gösterge bulunamamıştır. Bu nedenle finansal piyasalardaki krizler öngörülemeyen, sürpriz bir şekilde ortaya çıkmış, kriz anlarında dalgalanmanın azaltılması için ise piyasaya müdahaleler söz konusu olmuştur.

1990'lı yıllardan itibaren ise konuyla ilgili akademik çalışmalardan da yararlanılarak türev piyasalarda örtülü volatilitenin endekslerinin oluşturulmasına başlanmıştır. Volatilitenin endekslerine ilişkin en önemli gelişme CBOE tarafından volatilitenin yayınlanmaya başlamasıdır. 1993 yılında, CBOE tarafından, en fazla işlem gören S&P 100 Endeksi (OEX) başa baş opsiyonlarının fiyatları kullanılarak piyasanın 30 günlük örtülü volatilitenin beklentisine dayalı volatilitenin endeksi oluşturulmaya başlanmıştır. Söz konusu volatilitenin endeksi, Whaley (1993) tarafından yapılan çalışma esas alınarak oluşturulmuştur. Önceleri VIX olarak adlandırılan bu endeks daha sonra VXO olarak adlandırılmıştır. Söz konusu endeks pay piyasasının gelecek volatilitelerini gözlemleme yoluyla yatırımcılara oldukça kapsamlı bilgi ve işlem yapma rehberliği sunduğundan (Yang ve Liu, 2012, s. 217), kısa süre içerisinde ABD hisse senedi piyasaları için risk endeksi ölçütü haline gelmiş ve çabucak ABD'deki hisse senedi piyasalarının volatilitesi için birincil bir gösterge olmuştur. Bu endeksin popülaritesi öyle bir artmış ki, düzenli bir şekilde CNBC, Bloomberg TV ve CNN/Money gibi ekonomi kanallarının yanı sıra Wall Street Journal, Barron's ve dönemin başlıca diğeri finansal yayınlarında gösterilmiş ve buralarda "koru endeksi" olarak anılmıştır (Chicago Board Options Exchange [CBOE], 2009, s.1). Fleming, Ostdiek ve Whaley'e göre (1995) göre VXO endeksi, daha önce volatilitenin endeksi ile ilgili olarak yapılan çalışmaları iki şekilde önemli bir biçimde genişletmiştir; birincisi VXO endeksi, doğrudan paya dayalı olanlar yerine, endekse dayalı opsiyonlar kullanılarak hesaplanmakta, böylelikle de yatırımcıların dikkat etmeleri gereken sistematik riske vurgu yapılmakta; ikincisi, önceki girişimlerde yalnızca alım opsiyonları kullanılırken, VXO endeksinin oluşturulmasında alım ve satım opsiyonları birlikte kullanılmakta, böylece bu endeks tarafından içeren bilgi miktarı artırılmaktadır.

CBOE'nin volatilitenin endeksi örneğinden sonra, CBOE ve diğeri ülke borsaları tarafından başka volatilitenin endeksleri oluşturulmaya başlanmıştır. 1994 yılında Alman Borsasının (Deutsche Börse) Vadeli İşlemler ve Opsiyon Piyasası tarafından DAX Endeksi opsiyonlarına dayalı olarak VDAX isimli volatilitenin endeksi; 1997 yılında Fransa Borsası, French Marche des Options Negociables de Paris (MONEP), başbaştaki CAC-40 sentetik endeks opsiyonlarının örtülü volatilitelerini yansıtan VX1 ve VX6 olmak üzere iki volatilitenin endeksi; 2000 yılında CBOE, Nasdaq-100 Endeksi (NDX) opsiyonlarının örtülü volatilitesinden türetilen Nasdaq volatilitenin endeksinin (VXN) oluşturmuştur.

Yukarıda bahsedilen volatilite endekslerini oluşturmak için kullanılan metodoloji, VXO endeksinin metodolojisine benzemektedir. Ancak VXO oluşturmada kullanılan teknik oldukça fazla veri; her gün işlem gören iki opsiyon serisi, her seriden iki çift (her bir opsiyon çifti aynı kullanım fiyatına sahip bir alım bir de satım opsiyonu içermekte) opsiyon olmak üzere, toplamda (Skiadopoulos, 2004, s.1187) sekiz adet opsiyona ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla bu metodun uygulanabilmesi için oldukça likit bir piyasaya ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak, bu koşulların CBOE’den daha az likit olan gelişmekte olan opsiyon piyasalarında sağlanmasının pek mümkün olmayacağı ileri sürülmektedir (Skiadopoulos, 2004, s.1187).

İlk volatilite endeksini oluşturduktan on yıl sonra (2003 yılında) CBOE, söz konusu endeksin hesaplanmasında bir takım değişikliklere gitmek suretiyle, S&P 500 endeksi opsiyonlarını esas kriter olarak kabul edip buna dayalı alım ve satım opsiyonlarını etraflıca analiz etmek yoluyla yatırımcılara ve korunma işlemi yapanlara daha kesin rakamlar sağlamak amacıyla volatilite endeksini yeniden düzenlemiştir (Yang ve Liu, 2012, s.217). Söz konusu güncelleme CBOE ve Goldman Sachs tarafından beklenen volatiliteyi ölçmek için kullanılan yeni yöntemi yansıtacak şekilde yapılmış olup, bu endeks hala finansal teorisyenler, risk yöneticileri, volatiliteye yatırım yapanlar vb. tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır (CBOE, 2009, s.1). CBOE volatilite endeksinin yeni versiyonunu oluşturduktan sonra, farklılık oluşturmak amacıyla 1993 yılından itibaren hesaplamış olduğu eski endeksin ismini VXO olarak değiştirmiş olup, yeni versiyonun ismini VIX olarak kullanmaya devam etmektedir. ABD pay piyasasının esas endeksi olan S&P 500 Endeksi (SPX) üzerine yazılan opsiyonlara dayalı olarak oluşturulan Yeni VIX, beklenen volatiliteyi, geniş bir yelpazedeki (aralıktaki) kullanım fiyatına sahip olan alım ve satım opsiyonlarının ağırlıklandırılmış fiyatlarının ortalamasını alarak tahmin etmektedir. SPX opsiyonlarından oluşan bir portföy oluşturarak volatilite riskinden korunmak için yatırımcılara imkan sunmasıyla birlikte yeni VIX, soyut kavram olmaktan volatilite işlemleri yapmak ve volatiliteden korunmak için kullanılan pratik standarda dönüşmüştür (CBOE, 2009, s.1). Diğer bir deyişle bu yeni metot endeksi gerçek hayat koşullarında eskisine göre daha kullanışlı bir yapıya kavuşturmuştur. VIX, gelecek 30 gün süresince pay piyasası volatilitesi ile ilgili yatırımcı beklentilerini yansıtmak için S&P 500 endeksinin güncel fiyatlarını kullanmaktadır (Whaley, 2008, s.11). 2003 yılının Eylül ayında yayınlanmaya başlanan bu güncel endeks, Demeterfi, Derman, Kamal, ve Zhou’nun (1999) varyans ve volatilite swaplarının fiyatlaması konusundaki çalışmada yer verilen metodolojiye dayalı olarak hesaplanmaktadır. Whaley (2008, s.11) VIX’i geliştirmenin iki önemli sonucu olduğunu belirtmiştir. Bunlardan ilki VIX kısa dönem piyasa volatilitesini ölçmek için kriter sunabilmektedir. İkincisi ise, türev araçlarla bağlantılı olması yatırımcılara yatırım, portföy yönetimi ve risk yönetimi gibi daha fazla seçenek sunabilmesini sağlamaktadır. Endeksin kullanışlı olması, endekse dayalı türev araçların oluşturulmasını da sağlamıştır. Bu kapsamda, CBOE VIX’e dayalı vadeli işlem sözleşmelerini (futures) 2004 yılında ve opsiyonları 2006 yılında işleme açmıştır.

VXO endeksinin oluşturulması sonrasında, volatilite endekslerinin artan oranda ilgi çekmesi nedeniyle, CBOE tarafından DJIA Volatility Index (VXD), Russell 2000 Volatility Index (RVX), S&P 500 3-Month Volatility Index (VXV), vb. diğer göstergelere dayalı olan birden çok farklı volatilite endeksleri oluşturulmuştur. Günümüzde çok sayıda volatilite endeksi bulunmasına rağmen VIX endeksi, menkul kıymet piyasalarında hala en yaygın olarak kullanılan ve tartışılan bilgi

göstergesi olmaya devam etmektedir. Bu durum VIX endeksinin piyasaya verdiği güvenilir sinyallerden kaynaklanmaktadır. Örneğin 1998 yılındaki LTCM ve 2002'deki WorldCom iflasında VIX endeksi hızla yükselerek 40 seviyesinin üzerine çıkmış, yüksek faizli düşük teminatlı konut kredilerinden (Subprime mortgage) kaynaklanan 2007 yılının dünya çapındaki finansal çöküş sırasında Lehman Brothers iflasını açıklarken VIX endeksi 80 düzeyini aşmıştır (Yang ve Liu, 2012, s.2018).

2.3. Volatilite Endeks Türleri

Volatilite endekslerinin oluşturulmasının üzerinden çeyrek asır geçmemiş olmasına rağmen söz konusu endeksler hızlı bir şekilde yayılmaktadır. Söz konusu endeksler açasından bir sınıflandırma geliştirilmemiş olmasına rağmen, finans literatüründe bu konuda yapılmış çalışmalar ve oluşturulmuş endeksler incelendiğinde söz konusu endeksleri bir takım özellikleri açasından üç farklı şekilde sınıflandırmak mümkündür. Volatilite endekslerini; hesaplanma metodolojileri göre, oluşturulma biçimlerine yani akademik veya resmi endeks olup olmamalarına göre ve hesaplamada kullanılan opsiyonların dayanak varlıklarına göre sınıflandırmak mümkündür.

2.3.1. Hesaplama Metodolojisi Açasından Volatilite Endeksleri

Finans literatüründe volatilite endekslerinin hesaplanmasında kullanılan başlıca iki metodoloji bulunmaktadır. Bu iki metodoloji, hesaplama sürecinde kullanılan opsiyonlar açasından ve opsiyon fiyatlarının yatırımcıların ya da piyasanın risk algısına nasıl katılacağına yönelik yaklaşımlar açasından farklılaşmaktadır. Daha eski metodoloji, kısa vadeli başa baş alım ve satım opsiyonlarının örtülü volatilitelerini volatilite endeksi hesaplamada kullanırken; yeni metodoloji yakın vadeli başa baş ve zararda alım ve satım opsiyonlarının fiyatlarını esas almaktadır (Gonzalez-Perez ve Novales, 2011, s.186). Önceki metodoloji, volatilite endeksi hesaplamasında opsiyon fiyatlama modeli kullanmayı gerektirdiğinden modele dayalı metodoloji olarak adlandırılmaktadır. Sonraki metodoloji herhangi bir opsiyon fiyatlama modeli gerektirmediğinden modelsiz veya modelden bağımsız yaklaşım olarak adlandırılmaktadır.

Modele dayalı yaklaşım hisse senedi endeksine dayalı başa baş opsiyonların örtülü volatilitelerini kullanarak volatilite endeksini oluşturmak için Black-Scholes veya onun uzantısı olan opsiyon fiyatlama modeline ihtiyaç duymaktadır. İlk örtülü volatilite endekslerinin oluşturulmasında modele dayalı metodoloji kullanılmış olup, bu endeksler hisse senedi endeksi opsiyonlarının fiyatlarından türetilen örtülü volatilite değerlerinin ağırlıklandırılmasına dayalı olarak oluşturulmuşlardır (örneğin, VXO ve VDAX). Metodoloji kapsamında önceden belirlenen sabit vadeye kalan zaman yapısına sahip, başa baş sentetik opsiyonların örtülü volatilitelerini elde etmek amacıyla, opsiyonlar özellikle kullanım fiyatı ve vadesine göre seçilmektedir (López ve Navarro, 2012, s.11909).

Modele dayalı metodolojiye göre uygulanması daha basit olan, modelden bağımsız metodoloji, modelden bağımsız örtülü varyans yaklaşımına dayanarak volatilite endeksini hesaplamakta ve volatilite endeksine dayalı türev araçların fiyatlamasına da imkan vermektedir.

Diğer taraftan, ampirik açıdan bakıldığında, modelden bağımsız metodoloji, volatilite endeksini hesaplamada daha geniş bir yelpazedeki opsiyonların kullanım fiyatlarını kullandığından, likiditesi az olan opsiyon piyasalarında ve gün içi volatilite hesaplamalarında diğer modelden daha üstündür (Gonzalez-Perez ve Novales, 2011, s.186).

2.3.2. Oluşturulma Biçimleri Açısından Volatilite Endeksleri

Daha çok endeksi oluşturana bağlı olarak yapılan bu sınıflandırmaya göre volatilite endekslerini resmi endeksler ve akademik endeksler olarak ayırmak mümkündür. Çeşitli borsalar tarafından hesaplanıp, yayınlanan veya kullanıcılara sunulan volatilite endekslerini resmi volatilite endeksleri olarak, herhangi bir organize piyasa tarafından oluşturulmayan, akademisyenlerin akademik çalışmalar sonucunda, akademik amaçlarla oluşturdukları endeksleri de akademik volatilite endeksleri olarak tanımlayabiliriz.

Finans dünyasında resmi volatilite endekslerinin yanı sıra, akademik çerçevede de oluşturulan çok sayıda volatilite endeksi bulunmaktadır. Dünyadaki volatilite endeksleri incelendiğinde genellikle önce akademik volatilite endekslerinin oluşturulduğu, sonrasında ise akademik volatilite endekslerinden faydalanılarak resmi volatilite endekslerinin oluşturulduğu görülmektedir. Bir bakıma akademik volatilite endeksleriyle resmi volatilite endekslerine öncülük edilmiştir. Bu nedenle, çeşitli hisse senedi piyasaları için volatilite endeksi önerisinde bulunan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Akademik volatilite endekslerinde hem modele dayalı olan hem de modelden bağımsız metodoloji kullanılmakta iken, son zamanlarda oluşturulan resmi volatilite endekslerinde modelden bağımsız metodoloji kullanılmaktadır.

2.3.3. Opsiyonların Dayanak Varlıkları Açısından Volatilite Endeksleri

Volatilite endeksleri için bir başka sınıflandırma ise bu endekslerin oluşturulmasında bilgileri kullanılan opsiyonların dayanak varlıkları açısından yapılabilecek sınıflandırmadır. Volatilite endeksleri ilk olarak pay opsiyonlarından hesaplanmışken, daha sonra pay endeksi opsiyonlarından hesaplanmıştır. Hatta ilk resmi volatilite endeksi de pay endeksi opsiyonlarına dayalı olarak oluşturulmuştur. Sonrasında ise volatilite endeksleri diğer endeks ve ürünlere doğru yayılmaya başlamışlardır. Bu sınıflandırmaya göre volatilite endeksleri pay endekslerine dayalı volatilite endeksleri, pay dışı endekslere dayalı volatilite endeksleri, volatilite strateji endeksleri, pay volatilite endeksleri ve borsa yatırım fonu volatilite endeksleri olarak sınıflandırılabilir.

Her ne kadar diğer endeks ve ürün opsiyonları da kullanılarak volatilite endeksleri oluşturulmuşsa da volatilite endeksi deyince akla gelen pay endeksi opsiyonlarından oluşturulan volatilite endeksleridir. Diğer volatilite endekslerinin tamamına yakını ABD’de ve çoğunluğu CBOE tarafından yayınlanıyorken, pay endeksi opsiyonlarından oluşturulan volatilite endeksleri dünya geneline yayılmış durumdadır.

Pay endeksi dışındaki endekslere dayalı volatilite endeksleri, swaption, döviz, Europara, özel endeksler (gelişmekte olan piyasalar, Vega, G-7 vs.) gibi finansal ürün endeksleri ile altın ve değerli metaller, mısır, pamuk, soya fasulyesi gibi emtia ve tarımsal ürün endeksi opsiyonları kullanılarak

oluşturulan volatilitte endeksleridir. Bu sınıftaki volatilitte endekslerinin çok büyük kısmı ABD’de oluşturulmuştur.

Volatilitte strateji endeksleri ise faiz oranları volatilitte endeksi, VIX primi stratejisi, sınırlandırılmış VIX primi stratejisi, arpıklık endeksi, volatilitte arbitrağı, korelasyon, kuyruk korunması (tail hedge), VIX volatilitte endeksi vb. yatırım stratejileri ve riskten korunma stratejileri sağlayan volatilitte endeksleridir. Bilgilerine ulaşılabildiği kadarıyla büyük çoğunluğu CBOE tarafından olmak üzere bu endekslerden biri hariç tamamı ABD’de oluşturulmuş olup, bir tanesi Almanya’da Deutsche Börse tarafından oluşturulmuştur.

Son gruptaki volatilitte endeksleri, çeşitli ülkeler ve sektörlere yönelik oluşturulmuş borsa yatırım fonları ile ABD’nin önde gelen şirketlerinin (Apple, Amazon, Google, IBM gibi) paylarına dayalı opsiyonlar kullanılarak hesaplanan volatilitte endeksleridir. Bu gruptaki volatilitte endekslerinin tamamı ABD’de CBOE tarafından oluşturulmuştur.

3. Volatilitte Endekslerine rnek Uygulamalar

Doğal olarak volatilitte endekslerinin oluşturulması ve bu endeksler konusunda yapılan akademik çalışmaların çok büyük bir bölümü sermaye piyasaları gelişmiş ülkelerde veya bu ülkelere yönelik olarak yapılmıştır. Gelişmiş piyasalarda örtülü volatilitte endekslerinin oluşturulması ve bu endekslerin özellikleri üzerine gün geçtikçe sayıları artan çalışmalar bulunmakla beraber, gelişmekte olan piyasalara yönelik yapılmış olan çok fazla çalışma bulunmamaktadır (Skiadopoulos, 2004, s.1187). Volatilitte endeksi konusunda gelişmekte olan piyasalara yönelik çalışmalara yakın zamanda başlanmıştır. Bunun bir nedeni volatilitte endekslerinin oluşturulmasının çok eskilere dayanmamasıdır. Bir diğer nedeni ise ilk oluşturulan volatilitte endekslerinin likiditesi yüksek bir opsiyon piyasasına ihtiyaç duymasıdır. İşlem gören opsiyon sözleşmeleri açısından yeterince aktif olmadıklarından, gelişmekte olan piyasalardaki çalışmalar, endeks metodolojisinin değişmesi, yani yeni VIX endeksinin 2003 yılından hesaplanması sonrasında ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu gelişme hem volatilitte endeksleri hem de bu konudaki çalışmalar için teşvik edici olmuştur. Bu nedendir ki, VIX endeksinin 2003 yılında hesaplanmaya başlanmasından sonra, volatilitte endeksleri üzerine teorik ve pratik çalışmalar 5 kıtadaki pay piyasalarına mantar gibi yayılmaya başlamıştır (Lpez ve Navarro, 2012, s. 11909).

Çeşitli ülkelerdeki volatilite endeksleri bilgileri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1. Dünya Genelinde Oluşturulmuş Volatilite Endeksleri

Vol. Endeksi	Resmi- Borsa/Akademik	Dayanak Varlık	OFM	Metodoloji
VIX	CBOE	S&P 500	MF	VIX
VXO	CBOE	S&P 100	BSM	VXO
VXD	CBOE	DJIA Endeksi	MF	VIX
VXN	CBOE	NASDAQ 100	MF	VIX
RVX	CBOE	Russel 2000	MF	VIX
VXV	CBOE	S&P 500	MF	VIX
OVX	CBOE	ABD petrol fonu	MF	VIX
GVZ	CBOE	SDDR Altın hisseleri	MF	VIX
EVZ	CBOE	Currency Shares Euro Trust	MF	VIX
VXMT	CBOE	S&P 500	MF	VIX
VXST	CBOE	S&P 500	MF	VIX
VDAX yeni	Deutsche Börse	DAX 30	MF	VIX
VDAX	Deutsche Börse	DAX 30	Black (1976)	VIX
VSTOXX	Eurex/Deutsche Börse	DJ EURO STOXX 50	MF	VIX
VSMI	SWX Swiss Exchange	SMI	MF	VIX
VAEX	Euronext (Amsterdam)	AEX	MF	VIX
VBEL	Euronext (Brüksel)	BEL 20	MF	VIX
VCAC	Euronext (Paris)	CAC 40	MF	VIX
VFTSE	Euronext	FTSE 100	MF	VIX
FTSE 100 IVI	FTSE	FTSE 100	MF	VIX
VHSI	Hang Seng	Hang Seng Endeksi	MF	VIX
VX1 ve VX6	MONEP (Euronext)	CAC 40	BSM	
MVX	Montreal Exchange	CDN S&P/TSX 60 İshares	BSM	VXO
SAFEX	G. Afrika Türev Borsası	TOP 40	BSM	VXO
Yeni SAVI	Johannesburg SE	FTSE/JSE Top 40	MF	VIX
VCL	Resmi Değil	İsviçre hisse senetleri	BSM	
AVIX	Akademik	S&P/ASX 200 Endeksi	BSM	VIX
S&P/ASX 200 VIX	ASE	S&P/ASX 200 Endeksi	MF	VIX
GVIX	Akademik	FTSE/ASE-20	BSM	VXO
GRIV	Akademik	FTSE/ASE-21	BSM ve MF	VIX, VXO
VIBEX	Akademik	IBEX-35	BSM	VXO
Yeni VIBEX	Akademik	IBEX-35	MF	VIX
VXJ	Akademik	Nikkei 225	MF	VIX
NSAVI	Osaka Borsası	Nikkei 225	MF	VIX
VFTSE	Akademik	FTSE 100	MF	VIX
KOSPI 200	Akademik	KOSPI 200 Endeksi	MF	VIX
KIX	Akademik	KOSPI 200 Endeksi	MF	VIX
VKOSPI	Kore Borsası	KOSPI 200 Endeksi	MF	VIX
FTSE MIB IVI	FTSE İtalya Borsası	FTSE MIB Endeksi	MF	VIX
I-VIX	Hindistan	NIFTY	MF	VIX
RTSVX	Rusya	RTS Endeksi Vadeli İşleml.	BSM	VDAX
RVI	Rusya	RTS Endeksi	MF	VIX

Not: OFM: Opsiyon Fiyatlama Modeli, MF: Modelden Bağımsız, BSM: Black-Scholes/Merton)

3.1.1. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Volatilite Endeksleri

Bir borsa tarafından oluşturulan ilk volatilite endeksi, CBOE tarafından ABD'de 1993 yılında, borsada işlem gören S&P 100 endeksi opsiyonlarına dayalı olarak oluşturulan ve o dönemde VIX olarak adlandırılan endekstir. Ancak daha sonra S&P 500 endeksi opsiyonlarına dayanılarak ve tamamen yeni bir metodoloji kullanılarak oluşturulan endekse VIX isminin verilmesi nedeniyle bu ilk endeksin (orijinal VIX) ismi VXO olarak değiştirilmiştir. VIX endeksinden sonra ABD'de farklı emtia da dahil olmak üzere farklı endeksler üzerine yazılan opsiyonlar kullanılarak volatilite endeksleri oluşturulmuştur.

3.1.1.1. VXO Volatilite Endeksi

VXO endeksinin hesaplanması hakkında detaylı bilgi, Whaley (1993, 2000) ve Fleming vd. (1995) tarafından yapılan çalışmalarda anlatılmaktadır. Ancak özetlemek gerekirse, VXO endeksinin hesaplanması, Black-Scholes/Merton opsiyon değerleme modeline dayanmakta ve söz konusu endeksin oluşturulması S&P100 Endeksi zerine yazılmış dört adet alım ve satım opsiyon sözleşmesi çiftinin örtülü volatilitesi kullanılarak yapılmaktadır (Siriopoulos ve Fassas, 2009, s.4).

Özellikle VXO endeksinin hesaplanmasında, (nearby expiry) en yakın vadeli (ilk grup - vadeye en az 8 gün kalmış olmalı) 2 tane başa baş işlem fiyatına yakın (Near the Money; biri başa baş işlem fiyatının altında, diğeri başa baş işlem fiyatının üstünde olmak üzere) alım opsiyonu sözleşmesi ve 2 tane başabaş işlem fiyatına yakın satım opsiyonu sözleşmesi ile ikinci en yakın vadeli (ikinci grup - ilk gruptan sonra vadeye en yakın olan opsiyonlar) 2 tane başa baş işlem fiyatına yakın alım opsiyonu sözleşmesi ve 2 tane başa baş işlem fiyatına yakın satım opsiyonu sözleşmesi kullanılmaktadır. Vadesi en yakın opsiyonlardan ilk vade döngüsüne sahip opsiyonlar, vadesi ikinci en yakın opsiyonlardan ise ilk gruptan sonra vadesi gelecek olan opsiyonlar kastedilmektedir.

VXO endeksi, vadeye kalan zamanı sürekli olarak (sabit) 30 gün (22 işlem günü) olan S&P 100 Endeksine dayalı varsayımsal (hipotetik) bir opsiyonun örtülü volatilitisini gösterecek şekilde oluşturulmuştur (Lpez ve Navarro, 2012, s.11910). Bu endeks sabitlenmiş vadeye kalan zamanı kullanmaktadır, çünkü dayanak opsiyonun vadeye kalan zamanı değiştikçe örtülü volatilitesi de değişmektedir.

Çoğu opsiyonlar borsalarda kote oldukları ve işlem gördükleri için, teorik fiyatlarının yanı sıra, piyasadaki arz ve talebe göre belirlenen piyasa fiyatları da mevcuttur. Bu sebeple, bir opsiyonun piyasa fiyatının makul fiyatı olduğu varsayımı altında, (formüldeki) diğer verilerin de objektif olarak bilindiği dikkate alınırsa, Black-Scholes formülü kullanılarak piyasa katılımcılarının, opsiyonun vadesi boyunca bekledikleri volatilite değeri elde edilebilmektedir. Bu şekilde her bir opsiyonun elde edilen örtülü volatilite değeri, öyle ağırlıklandırılır ki, VXO endeksi, S&P 100 zerine yazılmış, vadesine 30 takvim günü (22 işlem günü) kalan sabit vadeli, hipotetik bir başabaş opsiyon sözleşmesinin örtülü volatilitisini gösterir.

CBOE'nin orijinal volatilite endeksinin formülü aşağıdaki gibidir.

$$VXO = \sigma_1 \left(\frac{N_{t2} - 22}{N_{t2} - N_{t1}} \right) + \sigma_2 \left(\frac{22 - N_{t1}}{N_{t2} - N_{t1}} \right) \quad (1)$$

$$\sigma_1 = \sigma_1^{X_l} \left(\frac{X_u - S}{X_u - X_l} \right) + \sigma_1^{X_u} \left(\frac{S - X_l}{X_u - X_l} \right) \quad (2)$$

$$\sigma_2 = \sigma_2^{X_l} \left(\frac{X_u - S}{X_u - X_l} \right) + \sigma_2^{X_u} \left(\frac{S - X_l}{X_u - X_l} \right) \quad (3)$$

Yukarıdaki formüllerdeki, S dayanak varlığın spot piyasa fiyatı, Xl düşük kullanım (exercise) fiyatı, Xu yüksek kullanım fiyatı, Nt1 en yakın vadeli opsiyon sözleşmesinin vadesine kalan gün sayısı ve Nt2 ikinci en yakın vadeli opsiyon sözleşmesinin vadesine kalan gün sayısını ifade etmektedir.

Resmi olarak 1993 yılında oluşturulan VXO endeksinin cari seviyesi ile geçmiş seviyesinin karşılaştırılmasının sağlanması amacıyla endekse dayalı opsiyon fiyatları kullanılarak 1986 yılının Ocak ayının başına kadar geçmişe dönük dakika dakika VXO endeks değerleri hesaplamaları yapılmıştır (Siriopoulos ve Fassas, 2009, s.4).

3.1.1.2. VIX Volatilite Endeksi

VIX endeksi 2003 yılının Eylül ayında oluşturulmuştur, ancak CBOE, VXO endeksi ile bire bir karşılaştırma imkânı sağlamak amacıyla 1986 yılı başına kadar yeni VIX endeksinin geçmiş kayıtlarını da oluşturmuştur.

Yapısı bakımından VXO endeksi ile karşılaştırıldığında, VIX endeksinin VXO endeksinden iki önemli farkı bulunmaktadır (Siriopoulos ve Fassas, 2009, s. 4). İlki her iki endeks farklı dayanak varlıklar kullanmaktadır. VIX endeksi S&P 500 endeksine dayalı Avrupa tipi opsiyonları, VXO endeksi S&P 100 endeksine dayalı Amerika tipi opsiyonları dayanak varlık olarak kullanılmaktadır (Zhang, Shu ve Brenner, 2010, s.811). Bu değişikliğin ana sebebi; S&P 100 endeksi ile S&P 500 endeksi arasındaki yüksek “güçlü” korelasyona rağmen, S&P 500 endeksinin ABD pay piyasalarındaki getiriler için daha iyi bir karşılaştırma ölçütü niteliğinde olması ve söz konusu piyasaların birincil göstergesi olarak kabul edilmesidir. İkinci farklılık ise, her iki endeksin örtülü volatilite için farklı hesaplama metodolojisine sahip olmalarıdır. VIX endeksi herhangi bir opsiyon fiyatlama modeline dayanmamakta olup, modelden bağımsız olarak yapılandırılmıştır. VIX endeksine ilişkin hesaplamanın matematiksel dayanağı örtülü volatilite değil örtülü varyanstır. VIX Endeksi, Demeterfi vd. (1999) tarafından geliştirilen gelecekteki varyansın makul (adil) değeri kavramına dayanmakta olup, endeksin hesaplaması, zararda alım ve satım opsiyonları ile faiz oranları gibi herhangi bir fiyatlama modeli ile bağlantısı olmayan piyasa değişkenleri (piyasadan elde edilen veriler) kullanılarak yapılmaktadır. Dahası, VIX endeksinde beklenen volatilite VXO endeksindeki gibi sadece başabaşa yakın opsiyonların kullanım fiyatlarından değil geniş bir yelpazedeki opsiyonların kullanım fiyatlarından yararlanılarak hesaplanmaktadır.

Modelden bağımsız örtülü varyans kavramı varyans swaplarının kullanıma başlanması ve büyümesi ile beraber ortaya çıkmıştır. İlk önce 1994 yılında Bruno Dupire ve 1996 yılında Anthony Neuberger ile ortaya atılırken, sonraları ise 1998 yılında Peter Carr ve Dilip Madan, 1999 yılında Kresimir ve diğerleri, 2000 yılında Mark Britten-Jones ve Anthony Neuberger, 2003 yılında Gurdip ve diğerleri, 2005 yılında Carr ve Wu ile Jiang ve Tian adlı çeşitli araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir (Siriopoulos ve Fassas, 2009, s.4). VIX endeksinin hesaplanması Demeterfi vd. (1999) çalışmasına dayanmakla beraber, Jiang (2005, s.13337) bu hesaplamanın metodolojisinin teorik olarak 2000 yılında Mark Britten-Jones ve Anthony Neuberger tarafından yapılan çalışmada formülize edilen, “modelden bağımsız örtülü varyans” ile eşdeğer olduğunu göstermişlerdir.

VIX endeksi, bir aylık varyans, swap oranının herhangi bir modelden bağımsız benzerliğini (yakınsamasını-model-free approximation) temsil etmekte olup, aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır.

$$VIX = 100 * \sqrt{\frac{2}{T} \sum \frac{\Delta K_i}{K_i^2} e^{RT} Q(K_i) - \frac{1}{T} \left(\frac{F}{K_0} - 1 \right)^2} \quad (4)$$

$$T = \frac{(M_{t0} + M_{tex} + M_{trm})}{\text{yıldaki toplam dakika sayısı}} \quad (5)$$

Burada; Mto: Bugün gece yarısına kadar olan dakikaların toplamını, Mtex: Gece yarısından, anlaşma günü saat 1400'a kadar olan dakikaların toplamını, Mtrm: Bugün ve anlaşma günü arasındaki dakikaları, F: Opsiyon fiyatlarından hesaplanan vadeli endeks fiyatını = Kullanım fiyatı + eRT x (Alım-Satım), Ki: Zarardaki i'nci opsiyonun kullanım fiyatını (Ki>F ise alım, Ki<F ise satım opsiyonu), ΔKi: Kullanım fiyatları arasındaki farkı¹ (başa baştaki kullanım fiyatından (Ki) aşağıdaki ve yukarıdaki kullanım fiyatları arasındaki farkın yarısı), K0: Vadeli F fiyatı için yuvarlanmış en yakın kullanım fiyatını, R: Risksiz faiz oranını ve Q(Ki): Kullanım fiyatı Ki olan her opsiyon için uzlaşma fiyatını ifade eder.

3.1.1.3. ABD'deki Diğer Volatilite Endeksleri

CBOE, en çok bilinen volatilite endeksi olan VIX endeksinin yanı sıra, CBOE Dow Jones Industrial Average (DJIA) Volatilite Endeksi, CBOE NASDAQ-100 Volatilite Endeksi ve CBOE Russell 2000 Volatilite Endeksi gibi ABD'nin başlıca pay endekslerine dayalı diğer bir takım volatilite endekslerini de hesaplamakta ve yayınlamaktadır. Tüm bu sayılan endekslerin hesaplamasında da VIX endeksinin hesaplamasında kullanılan modelden bağımsız metodoloji kullanılmaktadır. Ayrıca, CBOE VXO (eski VIX) endeksinin yanı sıra, S&P 500 endeksinin 3 aylık örtülü volatilitelerini yansıtan S&P 500 3 Aylık Volatilite Endeksini de (S&P 500 3-Month Volatility Index) hesaplamaktadır. VIX endeksi ile S&P 500 Endeksinin bir aylık örtülü volatilitesi ölçülüyorken, aynı metodoloji kullanılarak hesaplanan S&P 500 3 Aylık Volatilite Endeksi ile üç

¹ Düşük kullanım fiyatı için ΔK; en düşük kullanım fiyatı ile ondan daha yüksek ilk kullanım fiyatı arasındaki fark olup, yüksek kullanım fiyatı için ΔK; en yüksek kullanım fiyatı ile ondan daha düşük ilk kullanım fiyatı arasındaki farktan oluşmaktadır.

aylık örtülü volatilite hesaplanmaktadır. S&P 500 3 Aylık Volatilite Endeksi üçüncü ve dördüncü vade aylarındaki opsiyonlara dayanmaktadır.

2007 yılının sonunda CBOE tarafından, hisse senedi getirileri ve volatilite arasındaki negatif ilişki nedeniyle, doğal olarak, volatilitede açık pozisyonda olan yatırımcıların örtülü volatilite veya gerçekleşen volatilitayı satın almak için ödemeye hazır oldukları ilave primi elde edebilmek için 3 yeni volatilite endeksi piyasaya sürülmüştür (Siriopoulos ve Fassas, 2009, s.8). Bu üç endeks; CBOE VIX Premium Strategy Index (VPD) the CBOE Capped VIX Premium Strategy Index (VPN) ve CBOE S&P 500 VADS-X Strategy Benchmark Index'dir (VTY). CBOE'nin bu endekslere ilişkin resmi açıklamasına göre; S&P 500 VARB-X Strategy Benchmark endeksi gerçekleşen varyansın satılmasına dayalı iken, diğer 2 endeks VIX endeksinin temsil ettiği (içerdiği) örtülü volatilitenin satılmasına dayanmakta, ayrıca VIX Premium Strategy Endeksinin, üst sınırlı (capped) versiyonu, VIX endeksinde alınan kısa pozisyonların riskini, zarardaki (long out-of-the-money) VIX endeksi alım opsiyonlarındaki uzun pozisyonlar ile sınırlamaktadır.

Diğer taraftan, 2008 yılının Temmuz ayında petrol, altın ve \$/€ kuru gibi yeni varlık sınıflarına dayalı olarak üç yeni volatilite endeksinden oluşan yeni endeks serileri CBOE, tarafından piyasaya sürülmüştür. VIX metodolojisi kullanılarak hesaplanan bu üç endeksten, CBOE Ham Petrol Volatilite Endeksi (CBOE Crude Oil ETF Volatility Index- OVX), ABD Petrol Fonu opsiyon fiyatlarına dayanmakta olup, ham petrol fiyatlarının 30 günlük volatilitesi hakkındaki piyasa beklentisini ölçmektedir. CBOE Altın Volatilite Endeksi (CBOE Gold ETF Volatility Index - GVZ), SPDR Altın Hisseleri (Gold Shares) Opsiyonlarına dayanmakta olup, altın fiyatlarının 30 günlük örtülü volatilitelerini yansıtmaktadır. CBOE Euro Currency Volatilite Endeksi (CBOE EuroCurrency Volatility Index - EVZ) ise, Currency Shares Euro Trust opsiyonlarına dayanmakta olup, Dolar/Euro kurunun 30 günlük volatilitesine ilişkin piyasanın beklentisini ölçmektedir. Bu üç endekste de dayanak varlık olarak Borsa Yatırım Fonları (Exchange-Traded Funds - ETF) kullanılmaktadır. ETF kullanılarak fon giderleri düşüldükten sonra, ilgili varlığın getirisini en iyi/yakın şekilde yansıtmak amaçlanmıştır. Diğer taraftan 2013 yılı sonuna doğru (Ekim ve Aralık aylarında) CBOE tarafından “CBOE Short-Term Volatility Index” ve “CBOE Mid-Term Volatility Index” adlı iki yeni volatilite endeksi yayınlanmaya başlamıştır.

3.1.2. İngiltere'deki Volatilite Endeksleri

Areal ve Pinho (2008) tarafından yapılan çalışma ile Birleşik Krallık için ilk defa volatilite endeksi hesaplanmıştır. Söz konusu çalışmada FTSE-100 Endeksine dayalı opsiyonlarının yüksek frekanslı verileri kullanarak Birleşik Krallık örtülü volatilite endeksini (VFTSE) oluşturmak için üç farklı yöntem önerilmiştir. Bu yöntemlerden ilki ABD piyasalarından daha az likit piyasalara uyarlanmış VXO endeksi metodolojisinin farklılaştırılmış versiyonu (alternatif enterpolasyon-alternative interpolation scheme), ikincisi, yalnızca zarardaki opsiyonları kullanan metodoloji ve sonuncusu ise yeni VIX endeksinde kullanılan modelden bağımsız metodolojidir (Areal ve Pinho, 2008, s.8).

3.1.2.1. FTSE 100 Volatilite Endeksi

NYSE Euronext tarafından, İngiltere volatilite endeksi olan FTSE 100 Volatilite Endeksi (FTSE 100 Volatility Index -VFTSE) 2008 yılı Haziran ayının ikinci yarısından itibaren yayınlanmaya başlanmıştır. VFTSE endeksi, LIFFE’de işlem gören Birleşik Krallık gösterge pay endeksi olan FTSE 100 Endeksine dayalı zararda alım ve satım opsiyonlarının fiyatlarının içerdiği 30 günlük örtülü volatiliteyi göstermektedir. FTSE 100 Endeksi piyasa kapitalizasyon değerleri açısından en büyük 100 başarılı şirketten oluşmakta olup, yaklaşık olarak Birleşik Krallık pay piyasasının %80’ini temsil etmektedir. FTSE 100 Volatilite Endeksi, söz konusu borsada işlem gören diğer örtülü volatilite endekslerinde olduğu gibi yeni VIX endeksi metodolojisi kullanılarak hesaplanmaktadır. Gerçek zamanlı olarak 23 Haziran 2008 tarihinden itibaren yayınlanmaya başlanan VFTSE endeksinin gün sonu değerleri endeks opsiyonu fiyatları kullanılarak geçmişe yönelik olarak 2000 yılı Ocak ayına kadar hesaplanmıştır (Siriopoulos ve Fassas, 2008b, 2008b).

3.1.2.2. FTSE Örtülü Volatilite Endeksi

FTSE 100 Örtülü Volatilite Endeksi (FTSE 100 Implied Volatility Index - FTSE 100 IVI) FTSE 100 Hisse Senedi Endeksine dayalı opsiyonların fiyatlarını kullanarak söz konusu endeksin 5 ayrı vadedeki (30, 60, 90, 180 ve 360 günlük) yıllıklandırılmış örtülü volatilitesini interpolasyon yoluyla ölçen volatilite endeksidir. Bu volatilite endeksinin oluşturulmasında 2 farklı vadeye kalan güne sahip zararda alım ve satım opsiyonlarının fiyatları kullanılmaktadır. Bu endeks için hesaplanmalar gün sonu değerleri esas alınarak gün sonunda yapılmaktadır. Ayrıca 18 Şubat 2013 yılında gerçek zamanlı olarak hesaplanmaya başlanan FTSE 100 IVI Endeksi 4 Ocak 2000 tarihine kadar geçmişe yönelik olarak da hesaplanmıştır (Financial Times Stock Exchange [FTSE], 2017a).

3.1.3. Almanya’daki Volatilite Endeksleri

Almanya’daki volatilite endekslerinin geçmişi çeyrek asır öncesine kadar gitmektedir. Almanya’da ilk volatilite endeksi VDAX, DAX endeki üzerine oluşturulmuş ve daha sonra 2005 yılında modelden bağımsız metodoloji ile yenilenerek VDAX-New adıyla yayımlanmaya başlanmıştır. Almanya’daki volatilite endekslerine ilişkin özet bilgilere izleyen alt bölümlerde yer verilmiştir.

3.1.3.1. VDAX Volatilite Endeksi

Deutsche Börse, 1994 yılında DAX-30 Endeksi opsiyonlarına dayalı örtülü volatilite endeksini yayınlamaya başlamıştır. Özellikle, 8 adet volatilite alt endeksi oluşturulmuştur. Bu alt endeksler vadelerine 2 ila 24 ay kalmış çeşitli DAX opsiyonlarına ilişkin olarak, her vade ayına denk gelen 2 çift opsiyon kullanılarak hesaplanmaktadır. Almanya’daki, başlıca örtülü volatilite endeksi olan VDAX, vadeye kalan zamanı 45 güne en yakın olan, 2 alt endeksin doğrusal interpolasyonu aracılığıyla hesaplanmaktadır. Alt endeksleri kullanmanın arkasında yatan neden şudur (Siriopoulos ve Fassas, 2009, s. 6): her bir vade için sadece 4 adet başabaş opsiyon

kullanmak, her bir endeksin takip edilmesini kolaylaştırmakta, böylece, bu endekslerin türev araçlarda dayanak varlık olarak kullanılmasını sağlamaktadır. VDAX endeksinin hesaplaması, VXO endeksinin hesaplanma yönteminden iki şekilde ayrılır. Bunlar: VDAX hesaplamasında; sabit 45 gün vadeli teorik bir kârda opsiyonun örtülü volatilitesinin yakınsanarak kullanılması (VXO için 30 gündür) ve baz alınan endeksin VXO endeksinde olduğu gibi spot fiyatının değil de vadeli fiyatının kullanılmasıdır.

3.1.3.2. VDAX-New Volatilite Endeksi ve Diğer Volatilite Endeksleri

2005 yılında, VDAX endeksi VDAX-New, Endeksi ile yenilenmiştir. VIX Endeksine benzer olarak modelden bağımsız metodoloji kullanılan VDAX-New endeksi aynı zamanda 45 yerine sürekli 30 günlük hareketli vadeye kalan zamanı kullanmaktadır (Siriopoulos ve Fassas, 2008a, s.7).

Diğer taraftan, VDAX-New endeksinin yanı sıra, Deutsche Börse ve Swiss Exchange tarafından müştereken işletilen ve Avrupa’daki başlıca türev borsalarından biri olan Eurex birbirine paralel şekilde iki volatilite endeki daha oluşturmuştur. Bu endeksler Dow Jones EURO STOXX 50 Endeksine dayalı VSTOXX ve SMI Endeksine dayalı VSMI volatilite endeksleridir (López ve Navarro, 2012, s. 11911). Bu üç volatilite endeksinde de yeni VIX endeksinde olduğu gibi, modelden bağımsız metodoloji kullanılmaktadır. Modelden bağımsız olan bu endekslerin hesaplanmasında strip stratejisi uygulanmış opsiyonların (2 adet zararda satım ve 1 adet zararda alım opsiyonun) fiyatının toplamını içeren ve sürekli olarak 30 güne sabitlenmiş vadeli opsiyonun örtülü varyansının kare kökünü ölçmeye ihtiyaç duyulmaktadır (Siriopoulos ve Fassas, 2009, s. 7).

3.1.4. Fransa’daki Volatilite Endeksleri

MONEP (Marche des Options Negociables de Paris, NYSE Euronext bünyesinde), 8 Ekim 1997 tarihinde VX1 ve VX6 olmak üzere 2 tane volatilite endeksi yayınlamaya başlamıştır. Bu volatilite endeksleri, CAC 40 Endeksi üzerine yazılı başabaşa yakın (around at-the-money) alım opsiyonlarının örtülü volatilitelerine dayanılarak VXO Endeksine benzer yöntemle hesaplanmaktadır (Morau, Navatte ve Villa, 1999, s. 304). VXO endeksi ile VX1 ve VX6 volatilite endekslerini birbirinden ayıran en önemli fark; VXO endeksinin aksine, VX1 ve VX6 volatilite endekslerinde, alım ve satım yerine, sadece alım opsiyonlarının ağırlıklı ortalamasının kullanılmasıdır (Morau vd., 1999, s. 304). Bu alım opsiyonları VX1 ve VX6 için sırasıyla vadesine 31 ve 185 gün kalan başa baş opsiyonun teorik fiyatını hesaplamak için kullanılmakta olup, sonrasında ise günlük temettü ödemelerine göre düzeltilmiş binom modeli kullanılarak örtülü volatilite hesaplanmaktadır. Son aşamada ise her volatilite endeksi için hesaplama günü, işlem gününe dönüştürülmektedir.

2007 yılında, VX1 ve VX6 volatilite endekslerinin yayımını durduran NYSE Euronext2 (Paris Euronext), CAC40 Volatilite Endeksi adında, LIFFE’de işlem gören CAC Endeksi alım ve

---

² Euronext öncelikle Amsterdam, Brüksel ve Paris; sonrasında ise Londra merkezli Türev borsası LIFFE ve Portekiz Menkul Kıymetler Borsası birleşimiyle oluşmuştur. 2007 yılının sonunda, Euronext ve Newyork Borsası (NYSE) birleşerek NYSE Euronext’i oluşturmuşlardır.

satım opsiyonları ve VIX endeksi metodolojisi kullanılarak hesaplanan yeni bir endeks yayımlamaya başlamıştır.

3.1.5. Diğer Bazı Ülkelerdeki Volatilite Endeksleri

NYSE Euronext, 3 Eylül 2007 tarihinde AEX Hollanda (Amsterdam Euronext) ve BEL 20 (Brussels Euronext) pay endekslerine dayalı opsiyonları kullanarak Hollanda için VAEX Volatilite Endeksi'ni (Muzzioli, 2013, s.9), Belçika için BEL 20 Volatilite Endeksi'ni (VBEL) yayımlamaya başlamıştır. Avrupa piyasalarına uyarlanmış VIX endeksi metodolojisi ile oluşturulan söz konusu volatilite endeksleri, LIFFE'de işlem gören alım ve satım opsiyonlarının örtülü varyansları kullanılarak hesaplanmıştır (Telçeken, 2014).

Kanada için ilk volatilite endeksi Montreal Borsası tarafından, CDN S&P/TSX 60 Fonu'na³ (XIU) dayalı opsiyonların fiyatlarından VXO metodolojisi kullanılarak hesaplanan MVX Volatilite Endeksi'dir (Siriopoulos ve Fassas, 2009, s.8). Ekim 2010 itibariyle MVX volatilite endeksinin hesaplanması durdurulmuş ve yeni metodoloji ile Montreal Borsası'nın sahibi TMX Group tarafından Montreal Borsası pay piyasası endeksi olan S&P/TSX 60 Endeksi'ne (SXO) dayalı opsiyon fiyatları kullanılarak S&P/TSX 60 VIX Volatilite Endeksi (VIXC) hesaplanmaya başlanmıştır (A VIX for Canada, 2010; López ve Navarro, 2012, s.11911).

2007 yılında Güney Afrika Vadeli İşlemler Borsası (SAFEX), Black-Scholes fiyatlama modeline dayanılarak FTSE/JSE Top 40 Endeksi'ne dayalı opsiyonlar kullanılarak SAVI (South African Volatility Index) adlı volatilite endeksini hesaplamaya başlamıştır. VXO metodolojisi kullanılarak yapılan bu hesaplamada SAFEX'deki likidite kısıtı nedeniyle, sadece başabaş opsiyonların fiyatları ve üç aylık (91 gün) sabit vade kullanılmıştır (Siriopoulos ve Fassas, 2009, s. 9). 2009 yılında Johannesburg Borsası (Johannesburg Stock Exchange -JSE) SAVI endeksinin hesaplanmasını teorik çerçeveyle uyumlu ve risk yönetimine uygun hale getirme gibi amaçlarla yeniden hesaplamıştır (Kotzé, Joseph ve Oosthuizen, 2009, s. 1). New SAVI olarak adlandırılan yeni endeks yine 3 aylık örtülü volatilitiyi ölçmekte olup hesaplamasında daha geniş bir yelpazedeki alım ve satım opsiyonlarının fiyatları kullanılmıştır (López ve Navarro, 2012, s. 11911).

Avusturalya'daki ilk volatilite endeksi, Dowling ve Muthuswamy (2005) tarafından önerilen AVIX (Australian Market Volatility Index) adlı akademik volatilite endeksidir. Avustralya pay piyasası endeksi olan S&P/ASX 200 Endeksi opsiyonları ve Whaley (1993) metodolojisi kullanılarak oluşturulmuştur. Avusturalya'nın ilk resmi volatilite endeksi ise Avustralya Borsası (Australian Securities Exchange) tarafından 21 Eylül 2010 tarihinden itibaren hesaplanan ve S&P/ASX 200 Endeks opsiyonları kullanılarak VIX metodolojisi ile oluşturulan S&P/ASX 200 VIX Volatilite Endeksi adlı endektir (Telçeken, 2014). Her bir vadedeki risksiz getiri oranının

---

³ Kanada'nın Benchmark pay endeksi üzerine oluşturulmuş borsa yatırım fonudur.

enterpolasyonu için gecelik RBA oranları ve 1, 2 ve 3 aylık BBSW oranları⁴ kullanılmaktadır (S&P/ASX 200 VIX Methodology, 2017).

Güney Kore için, hem Maghrebi, Kim, ve Nishina'nın (2007) ve hem de Ting (2007) tarafından KOSPI 200 pay endeksi opsiyonlarını kullanarak modelden bağımsız yöntemle akademik volatilite endeksi oluşturmuşlardır (Siriopoulos ve Fassas, 2009, s. 10). Kore Borsası (KRX) 13 Nisan 2009 tarihinde KOSPI 200 Endeksi opsiyonlarını kullanarak KOSPI 200 Volatilite Endeksi'ni (VKOSPI) yayınlamaya başlamıştır (Padhi, 2011, s. 28).

Hang Seng Indexes Company Limited, Hong Kong pay piyasası için Hang Seng Endeksi (HSI) opsiyonlarını kullanarak 2011 yılı Ocak ayından itibaren HIS Volatilite Endeksi (HIS Volatility Index - VHSI) hesaplamaya başlamıştır (Index Methodolgy for Managing HSI Volatility Index, 2012).

İsviçre'deki ilk volatilite endeksi, Bank Clariden Leu5, tarafından 1996 yılında yayınlanan, İsviçre'nin en büyük 24 pay senedine dayalı altı başa baş alım opsiyonunun fiyatından hesaplanan Real Time Volatility Index (VCL) isimli örtülü volatilite endeksidir. Öncelikle opsiyon fiyatlarından Black-Scholes formülü kullanılarak her bir pay senedi için bir alt endeks oluşturulmuş, daha sonra ise alt endeksler kullanılmak suretiyle VCL hesaplanmıştır (Siriopoulos ve Fassas, 2009, s.10). Diğer taraftan 2005 yılında İsviçre Borsası (SIX Swiss Evchange) tarafından Eurex'de işlem gören İsviçre piyasası Endeksi (Swiss Market Index – SMI) opsiyonlarının fiyatlarına dayalı olarak İsviçre piyasası için VDAX-New endeksi metodolojisi kullanılarak SMI Volatilite Endeksi (VSMI) oluşturulmuştur (Telçeken, 2014).

2008 yılında Hindistan Ulusal Borsası, (NSE) S&P CNX NIFTY Endeksi opsiyonlarına dayalı olarak Hindistan Volatilite Endeksini (India VIX) hesaplamaya başlamıştır (Palaniswamy, Lakshminarayanan ve Venkatesh, 2013, s. 47; White Paper India VIX). Bu endeksin hesaplanmasında VIX metodolojisi NIFTY opsiyon sözleşmelerinin işlem defterlerinde kübik spline vb. düzeltmeler yapılmak suretiyle kullanılmıştır (White Paper India VIX).

Japonya için, Nishina, Maghrebi ve Kim 2006 yılında NIKKEI 200 Endeksi opsiyonlarına, VXJ Resaearch Group ile Osaka Üniversitesi Finans ve Sigorta Çalışmaları Merkezi (CSFI) ise Osaka Borsası'nda (Osaka Securities Exchange) işlem gören Nikkei 225 opsiyonlarına dayalı olarak akademik volatilite endeksleri oluşturmuştur (López ve Navarro, 2012, s.11912). Diğer taraftan, Nikkei Inc. tarafından 2012 yılında Osaka Borsası'nda işlem gören Nikkei 225 türev araçları kullanılarak Nikkei Stock Average Volatility Index adlı resmi volatilite endeksi oluşturulmuştur (“Nikkei Stock Average”, 2014).

İtalya piyasası için volatilite endeksi FTSE tarafından oluşturulmuştur. FTSE İtalya Örtülü Volatilite Endeksi (FTSE MIB Implied Volatility Index - FTSE MIB IVI), FTSE MIB Pay Endeksi opsiyonlarının fiyatlarını kullanarak söz konusu endeksin 5 ayrı vadedeki (30, 60, 90, 180 ve 360 günlük) yıllıklandırılmış örtülü volatilitelerini enterpolasyon yoluyla ölçen volatilite endeksidir (FTSE, 2017b).

⁴ RBA:The Reserve Bank of Australia gecelik faiz oranları; BBSW Banka Bonosu svap referans oranları (Bank Bill Swap Reference Rate).

⁵ 2012 yılında Credit Suisse tarafından aktif ve pasifiyle birlikte devralınmıştır.

Rusya için, ilk olarak Open Joint Stock Company (OJSC) tarafından 7 Aralık 2010 tarihinde Black-Scholes opsiyon fiyatlama modeline dayanılarak Rusya Borsası RTS endeksi vadeli işlem sözleşmeleri opsiyonlarına dayalı olarak Rusya Volatilite Endeksi (Russian Volatility Index-RTSVX) oluşturulmuştur. Daha sonra, OJSC tarafından işletilen Moskova Borsası tarafından 16 Nisan 2014 tarihinde RTS endeks opsiyonlarına dayalı olarak VIX Endeksi metodolojisi kullanılarak yeni bir volatilite endeksi (RVI – Russian Market Volatility Index) oluşturulmuştur (Moscow Exchange, 2017).

Yukarıda anlatılanlar dışında, Yunanistan için Skiadopoulos (2004) tarafından GVIIX, Siroopoulos ve Fassas (2008a) tarafından GRIV; İspanya için Giner ve Morini (2004) tarafından VIBEX, Gonzalez-Perez ve Novales (2011) tarafından VIBEX-NEW adlı volatilite endeksleri oluşturulmuştur (Telçeken, 2014).

4. Türkiye Volatilite Endeksi Önerisi

Bilindiği üzere Türkiye’de henüz opsiyon fiyatları kullanılarak oluşturulmuş bir volatilite endeksi bulunmamaktadır. Kaldı ki, Türkiye’de hisse senedi piyasası endeksine dayalı opsiyonların organize borsada işlem görmeye başlamış olmasının üzerinden çok süre geçmemiştir. Opsiyon sözleşmeleri düzenleme yetkisi Sermaye Piyasası Kurulu’nun 2012 yılının Kasım ayında verdiği karar ile Borsa İstanbul A.Ş.’ye (Borsa İstanbul) verilmiştir. 2012 yılının Aralık ayında Borsa İstanbul nezdinde Vadeli işlemler ve Opsiyon Piyasası (VİOP) açılmıştır. 21 Aralık 2012 tarihinde 10 tane pay senedi üzerine düzenlenmiş pay opsiyonları, ardından da 5 Nisan 2013 tarihinde Borsa İstanbul Pay Piyasası BIST30 Endeksine dayalı Avrupa tipi endeks opsiyonlar VİOP’ta işlem görmeye başlamıştır. Dolayısıyla Türkiye için volatilite endeksi oluşturulmaya yönelik araştırmalar ve akademik çalışmalar için uygun koşulların daha yeni yeni oluşmaya başlamış olduğu söylenebilir. Çalışmanın bu bölümünde gelecek çalışmalara ışık tutması temennisiyle VİOP’da işlem gören opsiyon sözleşmelerinin ve piyasanın yapısı incelenerek Türkiye Volatilite Endeksi (TRVIX) önerisi geliştirilmiştir.

Hesaplanmalarının daha basit ve kullanışlı olmaları (volatilite endeksi türevlerinin fiyatlanmasına imkan verirler) nedeniyle son dönemde hesaplanan volatilite endekslerinin modelden bağımsız olarak oluşturulmaları, ayrıca modele dayalı volatilite endeksi hesaplamının likit bir opsiyon piyasası ile aynı anda işlem gören çok sayıda opsiyon gerektirmesi ve Türkiye’deki opsiyon piyasasının likit olmaması TRVIX endeksinin modelden bağımsız olarak hesaplanmasının daha uygun olacağını göstermektedir. Türkiye için modelden bağımsız volatilite endeksi hesaplanırken kullanılacak en uygun modelin CBOE tarafından VIX endeksi hesaplaması sırasında kullanılan metodoloji olduğu düşünülmektedir. Ancak piyasalar arasındaki fark dolayısıyla kullanılan değişkenlerin getirdiği kısıtlamalar nedeniyle, söz konusu metodolojide, kullanılan değişkenlerin gerektirdiği bazı uyarlamaların yapılması gerekmektedir. Bu çerçevede TRVIX Endeksinin hesaplamasında kullanılacak parametreler ve hesaplamada kullanılma şekillerine ilişkin öneriler aşağıda yer almaktadır.

Türkiye’de henüz borsa yatırım fonları ya da futures sözleşmelerine dayalı opsiyonlar işlem görmediğinden, sadece paya ve pay endeksine dayalı opsiyon sözleşmeleri işlem gördüklerinden

pay endeksine dayalı opsiyonların dayanak varlık olarak kullanılması mümkün olmaktadır. Ayrıca piyasanın yeterince derin ve likit olmaması nedeniyle hesaplamada, BİST 30 Endeksi üzerine yazılmış, her bir vade için 12 adetten fazla olmamak üzere, başabaş ve zararda tüm opsiyon sözleşmelerinin fiyat bilgilerinin kullanılmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

Volatilite endeksi hesaplamasında en yakın (birinci vade dönemi) ve sonraki vadeye (ikinci vade dönemi) ilişkin opsiyonlar kullanılmaktadır. Ancak fiyat anomalilerinden kaçınmak amacıyla en yakın vadenin belirli bir zaman diliminin altına düşmesi halinde, hesaplamada birinci ve ikinci vade dönemindeki opsiyonlar yerine ikinci ve üçüncü vade dönemindeki opsiyonlar kullanılmaktadır. Bu nedenle sağlıklı hesaplama yapılması için ilk üç vade dönemine ilişkin opsiyonların fiyatının oluşması gerekmektedir. Borsa İstanbul opsiyon piyasasında vade döngü ayları Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık ayları olarak belirlenmiştir. VİOP'ta aynı anda, içinde bulunulan aya en yakın üç vade ayına ait sözleşmeler işlem görmektedir. Bu üç vade ayından biri Aralık değilse, Aralık vade ayı ayrıca işleme açılmaktadır. Bu kapsamda Türkiye için hesaplanan volatilite endeksi hesaplanırken ilk iki vadeye ait opsiyon sözleşmelerin hesaplama dahil edilmesi, üçüncü vade döngüsüne ait opsiyonların fiyatlarının oluşmaması riski nedeniyle Siripoulos ve Fassas'a (2008a) benzer şekilde ilk vade ayına ait opsiyon sözleşmelerin vadeden bir önceki güne kadar (bu tarihten itibaren ikinci ve üçüncü vade döngüsüne sahip opsiyonlar kullanılmaya başlanmalı) hesaplamada kullanılmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

TRVIX endeks hesaplamasında kullanılmak üzere, BİST 30 endeks opsiyonlarının fiyatlarına yönelik yapılan incelemede, yeterince işlem olmaması nedeniyle her bir kullanım fiyatında yeteri kadar gün içi fiyat bilgisinin oluşmadığı, bu durumun yeterli referans noktası seçimine imkan vermemesi nedeniyle Hindistan volatilite endeksi hesaplamasına paralel olarak kübik spline metodunun kullanılmasının da mümkün olmadığı anlaşılmış olup, bu nedenle TRVIX endeksinin hesaplanmasında gün içi fiyatlar yerine Borsa İstanbul tarafından belirli bir algoritma kullanılarak hesaplanan günlük uzlaşma fiyatlarının, hesaplama gününde uzlaşma fiyatı hesaplanmayan opsiyon sözleşmeleri için önceki işlem gününe ait uzlaşma fiyatlarının kullanılması uygun olacaktır.

Uygulamada çoğu örtülü volatilite endeksi için ve son dönem oluşturulan modelden bağımsız volatilite endekslerinde 30 günlük vadenin kullanılması, başlangıçta volatilite endeksi hesaplanırken içinde bulunulan ay ve sonraki aya ilişkin opsiyonların işlemde olması, TRVIX endeksi hesaplamasında endeksin içerdiği volatilitenin vadesinin 30 gün olarak belirlenmesini makul kılmaktadır. TRVIX endeksinin oluşturulmasında risksiz faiz oranı olarak aylık TRLIBOR faiz oranının kullanılabilmesi düşünülmektedir.

Diğer taraftan, TRVIX endeksinin hesaplamasında vadeli endeks seviyesi, VIX endeksi hesaplamasına paralel olarak her bir vade ayı için alım ve satım opsiyon fiyatları arasındaki farkın minimum olduğu kullanım fiyatı kullanılarak belirlenebileceği gibi, 2013 yılı Ağustos ayından itibaren VİOP bünyesinde opsiyon sözleşmeleri ile futures sözleşmelerinin aynı vadede işlem görmeleri nedeniyle, VDAX New ve diğer bazı volatilite endekslerinin hesaplamasında olduğu gibi aynı vadeli futures sözleşmelerinin fiyatlarının orta noktası kullanılarak da hesaplanabilir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında TRVIX endeksinin, CBOE White Paper'da (CBOE, 2009)⁶ yer alan formül kullanılarak hesaplanan VIX Endeksinin hesaplanmasına benzer şekilde söz konusu metodoloji uyarınca aşağıdaki şekilde hesaplanması mümkündür.

$$TRVIX = 100 * \sqrt{\frac{2}{T} \sum \frac{\Delta K_i}{K_i^2} e^{RT} Q(K_i) - \frac{1}{T} \left(\frac{F}{K_0} - 1 \right)^2} \quad (6)$$

T = Opsiyonun vadesine kalan süre katsayısı

F = Endeks opsiyon fiyatlarından türetilen veya futures sözleşmelerinin fiyatlarından hesaplanan endeksin vadeli (forward) seviyesi

K_0 = Vadeli endeks seviyesinin (F) altındaki ilk kullanım fiyatı

K_i = i 'nci zararda opsiyonun kullanım fiyatı; (eğer $K_i > K_0$ ise alım ve $K_i < K_0$ ise satım; $K_i=K_0$ ise hem alım hem de satım opsiyonu)

ΔK_i = Kullanım fiyatları arasındaki fark, yani i 'nci kullanım fiyatının bir altında ve bir üstünde yer alan kullanım fiyatları arasındaki farkın yarısı ($\Delta K_i = (K_{i+1} - K_{i-1})/2$)

R = Risksiz faiz oranı (opsiyonun vadesine kadar)

$Q(K_i)$ = kullanım fiyatı K_i olan her opsiyon için uzlaşma fiyatı

TRVIX Endeksinin hesaplanmasında vadeye kalan zaman katsayısı (T) aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır. Hesaplama zaman dakika olarak dikkate alınmaktadır.

$$T = \frac{(M_{bugün} + M_{uzlaşma\ günü} + M_{kalan\ (diğer)\ günler})}{yıldaki\ toplam\ dakika\ sayısı} \quad (7)$$

$M_{bugün}$: Bugün gece yarısına kadar olan dakikaların sayısı (toplamı)

$M_{uzlaşma\ günü}$: Uzlaşma günü gece yarısından, seansın kapanışına kadar (18:15'e kadar) olan dakikaların sayısı

$M_{kalan\ (diğer)\ günler}$: Bugün ve anlaşma günü arasındaki dakikaların toplamı

5. Sonuç

İlk olarak akademik çalışmalarla oluşturulan volatilité endeksleri, opsiyonların organize piyasalarda işlem görmeye başlamasından hemen sonra ortaya çıkmış ve kısa sürede gelişmiş piyasalarda yaygınlaşmaya başlamıştır. Özellikle en tanınmış volatilité endeksi olan VIX'in hesaplanma metodolojisinin değiştirilmesi sonrasında daha kolay bir şekilde hesaplanabilir hale gelmeleri nedeniyle gelişmekte olan ülkelere de volatilité endeksleri oluşturulmaya başlanmıştır. Volatilité endekslerinin öncü gösterge olabilme özellikleri sayesinde, 1998 yılındaki LTCM ve 2002'deki WorldCom iflasında ve düşük kalitedeki konut kredilerinden (Subprime mortgage)

⁶ Bu doküman CBOE tarafından 2019 yılında yenilenmiş olup, yeni dokümana <http://www.cboe.com/micro/vix/vixwhite.pdf> adresinden ulaşılabilir.

kaynaklanan 2007 yılında yaşanmaya başlanan dünya çapındaki finansal çöküş sırasında kendilerini kanıtlamış olmaları, volatilite endekslerine olan ilgiyi ve bu endekslerin önemini daha da artırmıştır.

Finansal piyasalarda gelecekle ilgili belirsizliğe karşı bağışıklık kazanma ve fiyatlardaki belirsizliğin azaltılması amacıyla gelişmiş finansal piyasalarda uygulama alanı bulan volatilite endeksleri organize opsiyon piyasasının da daha yeni olması nedeniyle ülkemizde henüz uygulama alanı bulamamıştır. Çalışmamızda volatilite endekslerinin tanımı, gelişimi ve uygulama örnekleri tanıtılmıştır. Ayrıca, çoğu volatilite endeksinin hesaplanmasına referans olmuş VIX endeksinin hesaplanmasına değinilmiştir. Bu çalışmanın amacı, dünyada yaygınlaşan ve gün geçtikçe kullanım alanı artan volatilite endeksleri konusunda kapsamlı bir araştırma ile volatilite endekslerinin oluşturulması ve özellikleri konusunda Türkiye finans literatürüne ve volatilite endeksi oluşturulması konusunda atılacak adımlara ve bu konuda yapılacak sonraki çalışmalara ilk katkıyı sağlamaktır.

Ayrıca dünyadaki örnekler ve Türkiye’deki opsiyon piyasası incelenerek Türkiye için bir volatilite endeksi oluşturulması durumunda kullanılacak uygun metodoloji ve değışkenlere yer verilerek Türkiye için volatilite endeksi önerisinde bulunulmuştur.

Gelişmekte olan piyasalar kategorisindeki ülkemizde uluslararası krizlerden veya kendi iç dinamiklerimizden kaynaklanan finansal krizlerin yaşandığı dikkate alındığında volatilite endekslerinin ülkemizde de uygulamaya konulması sonrasında, bu endekslerin sağlayacağı bilgi ve finansal piyasalarda kullanımları yerli ve yabancı yatırımcılar ile piyasaların gelişmesi açısından faydalı olacaktır.

Kaynakça

- A VIX for Canada (2010), Montreal Exchange-Canadian Derivatives Exchange. Retrieved from https://www.m-x.ca/f_publications_en/vixc_presentation_en.pdf.
- Areal, B. C., & Pinho, N. M. (2008). FTSE-100 implied volatility index. *SSRN Electronic Journal*, 1-64. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1102135>
- Bo Zhang, V. (2010). *Daily value-at-risk models at financial crisis period: Evidence in Australia* (Master's thesis, Auckland Technology University). Retrieved from https://pdfs.semanticscholar.org/1bd1/b13122b820fe171b5a0ce7da919301ace097.pdf?_ga=2.253130432.839631439.1566860833-1495184010.1540767630
- Brenner, M., & Galai, D. (1989). New financial instruments for hedging changes in volatility. *Financial Analysts Journal*, 45(4), 61-65. Retrieved from <https://www.jstor.org>
- Chicago Board Options Exchange [CBOE] (2009). The CBOE Volatility Index [VIX Wixwhite paper]. Retrieved from <https://www.optionseducation.org/referencelibrary/white-papers/page-assets/vixwhite.aspx>.
- Cox, J. C., & Rubinstein, M. (1985). *Options markets*. New Jersey: Prentice Hall.
- Demeterfi, K., Derman, E., Kamal, M., & Zhou, J. (1999). *More than you ever wanted to know about volatility swaps* (Goldman Sachs Quantitative Strategies Research Notes March 1999). Retrieved from https://pdfs.semanticscholar.org/3d9c/fbe5ff32fd805f79c85b1e48fa9ac84e9128.pdf?_ga=2.150419199.839631439.1566860833-1495184010.1540767630
- Derman, E., Kamal, M., Kani, I., McClure, J., Pirasteh, C., & Zou, J. Z. (1998). Investing in volatility. *Futures and Options World*, 147, 1-10. Retrieved from [http://stockoptions.org.il/Admin/App_Upload/Investing%20in%20Volatility\(1\).pdf](http://stockoptions.org.il/Admin/App_Upload/Investing%20in%20Volatility(1).pdf)
- Dowling, S., & Muthuswamy, J. (2005). The implied volatility of Australian index options. *SSRN Electronic Journal*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.500165>
- Financial Times Stock Exchange [FTSE]. (2017a). FTSE implied volatility index [FTSE Russell factsheet]. Retrieved from <https://research.ftserussell.com/Analytics/FactSheets/temp/1ccf7d3c-c771-4add-b8f0-44f403f1c215.pdf>
- Financial Times Stock Exchange [FTSE]. (2017b). FTSE MIB implied volatility index [FTSE Russell factsheet]. Retrieved from <https://research.ftserussell.com/Analytics/FactSheets/temp/5b407242-0555-400d-ad89-36e194b7035a.pdf>
- Fleming, J., Ostdiek, B., & Whaley, R. E. (1995). Predicting stock market volatility: A new measure. *Journal of Futures Markets*, 15(3), 265-302. doi:10.1002/fut.3990150303
- Galai, D. (1979). A proposal for indexes for traded call options. *The Journal of Finance*, 34(5), 1157-1172. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1979.tb00062.x>
- Gastineau, G. L. (1977). An index of listed option premiums. *Financial Analysts Journal*, 33(3), 70-75. Retrieved from <https://doi.org/10.2469/faj.v33.n3.70>
- Giner, J., & Morini, S. (2004). *El índice vix para la predicción de volatilidad: Un estudio internacional* (Universidad de La Laguna Departamento de Economía Financiera y Contabilidad, Documento de Trabajo, 2004-10). Retrieved from <https://accedacris.ulpgc.es/bitstream/10553/916/1/688.pdf>
- Gonzalez-Perez, M. T., & Novales, A. (2011). The information content in a volatility index for Spain. *SERIEs-Journal of Spanish Economic Association*, 2(2), 185-216. doi:10.1007/s13209-010-0031-6
- Index Methodology for Managing HSI Volatility Index. (2012). Retrieved from http://www.hsi.com.hk/HSI-Net/static/revamp/contents/en/dl_centre/methodologies/IM_VHSIe.pdf

- Jiang, G. J. (2005). The model-free implied volatility and its information content. *The Review of Financial Studies*, 18(4), 1305-1342. doi:10.1093/rfs/hhi027
- Kotzé, A., Joseph, A., & Oosthuizen, R. (2009). The new South-African volatility index: New SAVI. *SSRN Electronic Journal*, 1-6. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2198359>
- Latane, H. A., & Rendleman, R. J. (1976). Standard deviations of stock price ratios implied in option prices. *The Journal of Finance*, 31(2), 369-381. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1976.tb01892.x>
- López, R., & Navarro, E. (2012). Implied volatility indices in the equity market: A review. *African Journal of Business Management*, 6(December), 11909-11915. doi:10.5897/AJBM12.272
- Maghrebi, N., Kim, M.-S., & Nishina, K. (2007). The KOSPI200 implied volatility index: Evidence of regime switches in volatility expectations. *Asia-Pacific Journal of Financial Studies*, 36(2), 163-187. Retrieved from <http://www.apjfs.org>
- Moraux, F., Navatte, P., & Villa, C. (1999). The predictive power of the French market volatility index: A multi horizons study. *Review of Finance*, 2(3), 303-320. doi:10.1023/A:1009873516217
- Moscow Exchange. (2017). The new Russian market volatility index-RIV. Retrieved from <http://www.moex.com/s381>
- Muzzioli, S. (2013). The information content of option-based forecasts of volatility: Evidence from the Italian stock market. *Quarterly Journal of Finance*, 3(1), 1-46. <https://doi.org/10.1142/S2010139213500055>
- Nikkei Stock Average Volatility Index Real-Time Version Index Guidebook. (2014). Retrieved from https://indexes.nikkei.co.jp/nkave/archives/file/nikkei_stock_average_volatility_index_guidebook_en.pdf
- Nishina, K., Maghrebi, N., & Kim, M.-S. (2006). *Stock market volatility and the forecasting accuracy of implied volatility indices* (Discussion Papers in Economics and Business, Discussion Paper No. 06-09). Retrieved from <http://www2.econ.osaka-u.ac.jp/library/global/dp/0609.pdf>
- Padhi, P. (2011). *On the linkages among selected Asian, European and the US implied volatility indices* (NSE Working Paper No. WP/3/2011). Retrieved from https://www.nseindia.com/education/content/NSEWP_3.pdf
- Palaniswamy, R., Lakshminarayanan, K., & Venkatesh, V. (2013). Volatility index-a new tool for risk management. *Journal of Contemporary Research in Management*, 4(3). Retrieved from <https://psgim.ac.in/2018/03/journal/>
- Poon, S. H., & Granger, C. W. J. (2003). Forecasting volatility in financial markets: A review. *Journal of Economic Literature*, 41(2), 478-539. doi: 10.1257/002205103765762743
- S&P/ASX 200 VIX Methodology. (2017). S&P/ASX 200 VIX Methodology. Retrieved from <http://us.spindices.com/indices/strategy/sp-asx-200-vix>
- Siriopoulos, C., & Fassas, A. (2008a). An investor sentiment barometer - Greek implied volatility index. *Global Finance Journal*, 23(2), 77-93. <https://doi.org/10.1016/j.gfj.2012.03.001>
- Siriopoulos, C., & Fassas, A. (2008b). The information content of VFTSE. *SSRN Electronic Journal*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1307702>
- Siriopoulos, C., & Fassas, A. (2009). Implied volatility indices – A review. *SSRN Electronic Journal*, 1-39. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1421202>
- Skiadopoulos, G. (2004). The Greek implied volatility index: Construction and properties. *Applied Financial Economics*, 14(16), 1187-1196. doi:10.1080/0960310042000280438
- Telçeken, N. (2014). *Volatilite endeksleri, önemi ve Türkiye volatilite endeksi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Ting, H. A. (2007). Fear in the Korea market. *Review of Futures Markets*, 16(1), 106-140. Retrieved from https://ink.library.smu.edu.sg/lkcsb_research/634/
- Whaley, R. E. (1993). Derivatives on market volatility: Hedging tools long overdue. *The Journal of Derivatives*, 1(1), 71-84. <https://doi.org/10.3905/jod.1993.407868>
- Whaley, R. E. (2000). The investor fear gauge. *The Journal of Portfolio Management*, 26(3), 12-17. doi:10.3905/jpm.2000.319728
- Whaley, R. E. (2008). Understanding VIX. *SSRN Electronic Journal*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1296743>
- White Paper India VIX. (t.y.). Retrieved from https://www.nseindia.com/content/indices/white_paper_IndiaVIX.pdf
- Yang, M. J., & Liu, M. Y. (2012). The forecasting power of the volatility index in emerging markets: Evidence from the Taiwan stock market. *International Journal of Economics and Finance*, 4(2), 217-231. doi:10.5539/ijef.v4n2p217
- Zhang, J. E., Shu, J., & Brenner, M. (2010). The new market for volatility trading. *Journal of Futures Markets*, 30(9), 809-833. doi:10.1002/fut.20448

YALIN BİR BAKIŞ AÇISIYLA KURUMSAL HAZİNE OPERASYONLARININ OPTİMİZASYONU

The Optimization of Corporate Treasury Operations from a Lean Perspective

Hasan KUAS* & Göktuğ Cenk AKKAYA**

Özet

Global anlamda ticaretin sınırlarının kalkması ile birlikte kurumsal şirketlerin varlıklarını sürdürülebilir kılmak adına çok uluslu yapıda faaliyet göstermeleri kaçınılmaz olmuştur. Çok uluslu yapının gereği olarak bu şirketlerin birçok para birimi ve bankacılık ürünü ile aynı anda çalışmalarını beklenmektedir. Bu kapsamda özellikle çok uluslu şirketlerde hazine departmanlarının verimliliği, şirketin başarısı için vazgeçilmez unsurlardan bir tanesi olarak nitelendirilebilir. Bu çalışmada iş süreç yönetimi bakış açısı ile analiz edilen kurumsal hazine süreçlerinin, yalın yönetim anlayışı ile optimize edilmelerinin araştırmaya konu şirketin performansına etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın ana hedeflerinden biri, optimize edilen süreçler ile oluşturulan yeni hazine organizasyonunun şirketin gelecek ihtiyaçlarına cevap verecek ve mevcut verimlilik düzeyini arttıracak şekilde yeniden yapılandırılmasıdır. Yapılan uygulama sonucunda, yalın yönetim teknikleri kullanılarak kısa ve orta vadede işlem sayısının düşürülmesinin ve hata oranlarının en aza indirilmesinin mümkün olduğu ortaya konmuş ve buna bağı olarak maliyetlerin düşürülmesi ve olası kayıpların minimize edilmesi ile şirket performansının pozitif anlamda yönlendirilebileceği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Yalın Yönetim,
Kurumsal Hazine,
Finansal Performans

JEL Kodları:

G30, G32, G39

Abstract

Due to globalization in corporate environment, it has become inevitable for companies to operate in a multinational structure in order to make their assets sustainable. The companies are necessarily expected to work simultaneously with many currencies and banking products. In this context, the efficiency of treasury departments, especially in multinational companies, is one of the indispensable factors for the success of the company. Lean management is one of the most effective methods to improve efficiency and reduce the cost. Lean management, in the simplest terms, refers to the adaptation of lean manufacturing techniques used in production areas to office conditions. The aim of this study is to increase the corporate productivity by leaning the treasury department and treasury processes. To achieve this objective, treasury processes of a multinational company has been analyzed within the scope of business process management and interpreted with a lean approach. As a result, it has been shown that it is possible to reduce the number of transactions and to minimize the error rates in short and medium term by using lean management techniques and it is revealed that the company performance could be improved positively by reducing costs and minimizing the possible losses.

Keywords:

Lean Management,
Corporate Treasury,
Financial
Performance

JEL Codes:

G30, G32, G39

* Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, hasan.kuas@mondigroup.com, ORCID: 0000-0001-9918-1320

**Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, cenk.akkaya@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2805-4073

1. Giriş

Global anlamda ekonomik faaliyetlerin yönlendirilmesinde söz sahibi ülkelerin kurumsal şirketlerin stratejik planlarını da gözeterek hayata geçirdikleri, bu şirketlerin yerel ve uluslararası faaliyetlerini esas alan ve iş birliği anlaşmaları ile çerçevelenen yeni regülasyonlar neticesinde kurumsal şirketlerin çok uluslu yapıda faaliyet göstermeleri kaçınılmaz olmuştur.

Çok uluslu yapının gereği olarak bu şirketlerin birçok para birimi ve bankacılık ürünü ile aynı anda çalışmaları beklenmektedir. Bu bağlamda genel düzenlemeler yanında yerel uygulamaların da var olmasının getirdiği faaliyet ve ürün çeşitliliği bu kapsamda yer alan aktivitelerin verimli yönetilebilmesi adına hazine departmanlarının varlığını zorunlu kılmaktadır. Literatür incelendiğinde nakitin etkin kullanımının şirketlerin mevcut ve gelecek performansı üzerindeki etkisi birçok çalışma ile ortaya konmuştur. Bu kapsamda özellikle çok uluslu şirketlerde hazine departmanlarının verimliliği şirketin başarısı için vazgeçilmez unsurlardan biri olduğu söylenebilir.

Son dönemde üretim faaliyetlerinde verimliliği arttırmaya yönelik kullanılan ve gerçek anlamda katkısı bilimsel birçok çalışma ile ortaya konan yöntemlerden biri de yalın üretimdir. Yalın üretim mevcut oluşum ve bu oluşuma ait süreçlerin sadeleştirilmesi ve temelde israf olarak görülen her türlü aktiviteden vazgeçilmesi ile verimliliğin artırılmasını ve bu yolla maliyetlerin düşürülmesini hedef almaktadır. Buradan yola çıkılarak türetilen ve yakın dönemde uygulanmaya başlanan ve verimliliği hedef alan en etkin yöntemlerden biri yalın yönetimdir. Yalın yönetim en basit tabiri ile üretim alanlarında kullanılan yalın üretim tekniklerinin ofis koşullarına uyarlanmasını ifade etmektedir.

Çok uluslu şirketlerde temel motivasyon, merkezi nakit yönetimi uygulamaları kapsamında temelde işlem sayısının ve hata oranlarının düşürülmesi ile kur riskinin yönetilmesi sürecindeki kayıpların analiz edilerek neticede toplam maliyetin düşürülmesidir. Bu bağlamda yalın bakış açısıyla bir kurumsal hazine departmanındaki süreçlerin analizi ve iyileştirilmesi hedeflenerek, kısa ve orta vadede işlem sayısının düşürülmesinin ve hata oranlarının en aza indirilmesinin şirketin performansına etkisi incelenmiştir.

Tüm bu bilgiler ışığı altında araştırmanın konusunu; çok uluslu şirketlerde hazine departmanının ve hazine süreçlerinin yalınlaştırılarak verimliliğin artırılması oluşturmaktadır. Bu çalışma özellikle kurumsal hazine alanında şirket yapılanmasına yönelik projeler yürüten ve yürütmeyi planlayan şirketler için bir rehber niteliğindedir. Çalışmada gerçekleştirilen analiz neticesinde uygulama sonuçlarında da yer verildiği üzere daha önce birçok alanda etkinliği kanıtlanan yalın yönetim anlayışının kurumsal hazine alanında da başarılı sonuçlar verdiğinin gösterilmesi literatüre gerçekleştirilen katkı olarak değerlendirilebilir.

2. Kavramsal Çerçeve

Yalın düşüncenin öncelikli hedefleri kalite artışı ve maliyetlerin düşürülmesi alanlarında belirgin iyileştirmeler gerçekleştirmektir (Kocakulah ve Upton, 2004). Kurumsal hazine operasyonları ele alındığında kalite artışı özellikle süreçler arasında akan verilerin tutarlılığı ve doğruluğunu, gerçekleştirilen analizlerin ve raporların amaca hizmet etmesini ifade etmektedir.

Yalın düşüncenin temelinde israfın yok edilmesi ve değer yaratmak olmak üzere iki önemli yaklaşım söz konusudur. (Murman, 2002). Yalın anlayışta israf, son üründe hiçbir değer

yaratmayan ve aynı zamanda maliyeti yükselten her şey olarak karşılık bulur. Literatürde yedi temel israf hatalar, aşırı ve gereksiz işlem, stoklama, aşırı ve gereksiz süreçler, fazladan aktarma, haddinden fazla hareket, bekleme olarak yer almaktadır (Ohno, 1988). Kurumsal hazine yönetiminde israf kabul edilebilecek hususlar, yetersiz ya da eksik testlerden kaynaklanan ya da hatalı veri girişinden kaynaklanan hatalı işlemler, talep edilmeyen raporların ve sözleşmelerin doğurduğu fazladan işlemler, onay ve konfirmasyonlar için beklenilmesi, analizlerde kullanılmayan grafik ve tabloların hazırlanması gibi gereksiz yapılan işler, verilerin farklı bilgisayar yazılımları arasında gereksiz taşınmak zorunda olması ve uygun olmayan yazılımlardan kaynaklanan fazladan hareketlerdir.

Yalın kurumsal hazine operasyonları düşünüldüğünde temel hedefler oluşturulan analizlerin ve türetilen bilgilerin tutarlılığı ve okunabilirliği, zamanında ve gerektiğinde ulaşılabilirliği, iç kontrol sistemlerinin etkinliği, raporların genel kalitesi, analiz ve raporlamalar için kullanılan teknolojinin verimliliği, departman içerisindeki çalışanların yeterliliği ve yetkinliği olarak söylenebilir.

Yalın düşünce ilkelerine ve hedeflerine ulaşmada kullanılan birçok temel teknik mevcut olmakla birlikte, temelde ofis uygulamaları söz konusu olduğunda 5S, tam zamanlı üretim (TZÜ), toplam üretken bakım (TÜB), Poka-Yoke, değer akış haritalama birçok işletme tarafından farklı kombinasyonlarda uygulanmaktadır.

5S, çalışanları yalın üretim kavramına, değer akış haritalamaya, hazırlık sürelerinin kısaltılmasına ve toplam üretken bakıma alıştırmada iyi bir ilk adımdır (Tugwell, 2007). 5S, etkili iş yeri organizasyonu ve standartlaştırılmış iş prosedürlerine odaklanmak için tasarlanmış faaliyetler serisidir (Fawaz ve Rajgopal, 2007). 5S kavramını oluşturan kelimeler sırasıyla; Sınıflandır, Düzenle, Temizle, Standartlaştır, Disiplin olarak literatüre girmiştir (Shil, 2009). 5S israfla savaşta önemsiz bir araç gibi gözükmekle birlikte faydaları; kalitedeki ve güvenlikteki iyileşmeler, üretim süresindeki kısılmayı, gizli israfı azaltmayı ve karlardaki artışı içermektedir (Williams, 2009). Kurumsal hazine süreçlerinde arşivlerin oluşturulması mevzuata uyum ile iç ve dış denetim esnasında gereken bilgilerin tutarlı, doğru ve zamanında tedarik edilebilmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Arşivlerin beklenen amaca istenilen kalitede hizmet edebilmeleri için 5S faaliyetlerinin bu konuda yoğunlaştırılması beklenebilir.

TÜB, işletmenin ekipman etkinliğini maksimize etmeyi amaçlamaktadır. Kurumsal hazine departmanı ele alındığında ekipmanları temel anlamda yazılım programları oluşturmaktadır. Bu anlamda yazılımların güncel tutulması, güncellemeler öncesi gerekli testlerin gerçekleştirilmesi ve güncelleme sonrası ilgili süreçlere gerekli uyarlamaların yapılması TÜB'ün kurumsal hazine operasyonları çerçevesinde kullanımına örnek teşkil edebilir. TÜB uygulaması, temel bağlamda görselleşmeye dayalı analizler aracılığıyla muhtemel ya da mevcut sorunun büyüklüğü, sebep ve sonuçları ile iyileştirme adımları hakkında açık ve anlaşılır sonuçlar ortaya koyar. Literatürde yedi temel görselleştirme tekniği kontrol kartları, pareto analizi, akış diyagramı, neden – sonuç diyagramı, histogram, dağılım diyagramı, kontrol grafiği olarak yer almaktadır (Ishikawa, 1985).

TZÜ sistemi gerekli çıktıları, gerekli miktarda, gerekli yerde ve zamanda, doğru kalitede temin etmek olarak tanımlanmaktadır. Akış şeklinde işlemlerin yapılmasının sağlanması, çekme sisteminin kurulması gibi prensipler üzerine kuruludur. Çekme sistemi uygulamanın iki gerekliliği vardır, büyük miktarlarda çıktıyı azaltmak ve hatasız çıktılar elde etmektir (Ahlström, 1998). Kurumsal hazine süreçleri ele alındığında diğer departmanlardan zamansız ve

gereğinden fazla bilgi aktarımını önlemek ve bu bilgileri işlemek ve değerli olanları tespit edebilmek için harcanan zamanın yani israf edilen bu sürenin tespiti ve ortadan kaldırılması TZÜ ile gerçekleştirilebilir.

Poka-Yoke, insan hatalarının önlenmesi için uygulanan bir tekniktir (Dudek-Burlikowska ve Szewieczek, 2009). Bu teknik hataların kaynağında önlemesi için bir strateji ve ilke sağlar. Sürekli iyileştirme stratejisi için önemli bir tekniktir (Anderson 2002). Kurumsal hazine süreçlerinde ofis yazılımları üzerinden belgelerin doldurulup taleplerin ve raporlamaların hazırlanması sürecinde sıkça hatalar ve düzeltme işlemleri ile karşılaşmaktadır. Talepler zamanında iletilmediği için ön ofis işlemleri gecikebilmekte ve finansal risk doğabilmektedir. Düzeltme işlemleri sırasında talep formları iki departman arasında gidip geldiği için zaman kaybına bağlı israf oluşabilmekte ve bu durum yalın düşünce anlayışı ile uyumsuzdur. Bu noktada, Poka-yoke’ye dayalı anlık ihtiyaçların basitleştirilmesine dayanan kolay ve hızlı çözümler ile hata oluşturmayacak şekilde süreçler yeniden tasarlanabilir. Talep formları ve raporlamalar içerisindeki anlık işlemler ya da analiz için gerekli olmayan bilgiler belirli işlemler için süreç içerisindeki bilgi akışından çıkarılabilir ve böylece talep yalınlaştırılarak, formu dolduran ya da raporlamayı gerçekleştiren çalışanın hata yapma olasılığı azaltılır.

Klasik hazine organizasyonu nakitin takibinin gerekliliğinden doğan bir örgütsel birim olarak görülmekteydi. Nakitin takibi genellikle alacakların ve satıcılara ya da çalışanlara yapılan ödemelerin muhasebesi anlamına gelmekteydi (Lynn, 2008). Günümüzde, kurumsal hazine şirketin bütünsel risk profilini anlayan ve onunla uyumlu, likiditeyi güvence altına almayı amaçlayan ve şirketin tam merkezinde kendine yer bulan stratejik bir fonksiyon olarak algılanmaktadır (Polak, Robertson ve Lind, 2011). Bu değişimin temel gereksinimleri her dönem için farklılık göstermekle birlikte zaman içinde gerçekleşen şirket küçülmeleri, maliyet bazlı birimlerin oluşturulmak istenmesi, paylaşımlı hizmet merkezlerinin(shared-service) yaygınlaşması, riskin daha iyi yönetilmek istenmesi, zaman kayıplarının ve hataların minimize edilmek istenmesi ve entegre sistemlerin kolay ve daha ucuza ulaşılabilmeleri gibi nedenler değişime en çok yön verenler arasındadır (Rooyen, 2002).

Tipik bir kurumsal hazine fonksiyonunun belirli görevleri; nakit yönetimi, finansal risk yönetimi, aktif ve pasif yönetimidir (Polak ve Klusacek, 2010). Bununla birlikte, iç ve dış paydaşların daha iyi bilgi taleplerini karşılamak üzere gelişmiş ve kapsamlı bir raporlama ve iletişim görevini üstlenir. (Blach, Kosmala, Gorczynska ve Dos, 2014).

Modern anlamda kurumsal hazine kavramı ile ilgili görüşler ve fonksiyonlarına ilişkin kapsamlı anlatım açık bir şekilde Kurumsal Haznedarlar Birliği tarafından belgelenerek tüm uygulayıcılar ile paylaşılmaktadır. Bu fonksiyonlar (The Association of Corporate Treasurers [ACT], 2018):

Likidite ve Nakit Yönetimi, kurumsal hazinenin asli sorumluluğu olmaya devam etmektedir. Kısa vadeli her türlü nakit ve likidite işlemlerini kapsamaktadır. Temel hedeflerinden biri aşırı nakit bulundurmadan kaynaklanan fonlama fazlalarını önlemek ve faiz giderlerini minimize etmektir. Nakit yönetimi aynı zamanda işletme sermayesi yönetiminin en önemli araçlarından biridir.

Döviz Kuru Yönetimi, şirketin açık risklerinin bulunduğu tüm kur tiplerinde her türlü spot ve koruma(hedge) işlemin gerçekleştirilmesi ve mevcut pozisyonda kur hareketlerinin şirketin bilançosuna etkisinin yönetilmesidir.

Sermaye Piyasaları ve Fonlama Yönetimi, banka ve sermaye piyasaları borçlarının yönetimi. Yönetim kurulu kademesinde borç seviyesinin kararlaştırılması ve kurumsal hazine kademesinde bu borcun hangi kaynaktan, en iyi finansal enstrüman, koşul, vade, döviz cinsi, faiz oranı, dokümantasyon ve servis seviyesi ile temin edileceğinin belirlenmesi.

Kurumsal Finansman Fonksiyonu, sermaye maliyetinin minimize edilmesi adına finansal yapının yönetimi (Borç-Öz kaynak rasyosu vb. gibi). Her tür işlemin vergi ve yasal mevzuat açısından uygunluğuna odaklanmayı gerektirir.

Risk Yönetimi Fonksiyonu, finansal risk kadar şirketin maruz kaldığı tüm risklerin yönetimine odaklanılması. Doğru ve yerinde risk yönetim tekniklerinin seçimi, uygulanması ve raporlanması sorumluluğunu içerir.

Kurumsal Hazine Operasyonları ve Kontrol Fonksiyonu, yukarıda bahsedilen diğer fonksiyonların tutarlı ve uygun olarak gerçekleştirilmesine odaklanır. İstikrarsız iş ortamında kurumsal hazine departmanının ve çeşitli fonksiyonlarının yönetimini içerir.

Kurumsal hazine değer yaratmak adına şirket içindeki iş birimlerinin stratejilerini desteklemeli ve iş ortakları ile aktivitelerini koordineli yürütmek zorundadır (Polak vd., 2011). Kurumsal hazine, mevcut ve gelecek kaynakların dağılımını değiştirmek suretiyle banka masrafları, faiz gelir-gideri, harcamalar, faiz oranı veya döviz kuru değişimlerinden kaynaklanan gerçekleşen ve gerçekleşmeyen kar-zarar bağlamında faydalar elde edebiliyor olması gerekir (Lynn, 2008). Mevcut olan ile daha fazla değer yaratmak, operasyonel süreçlerin bilgisayarlar uyarlanması anlamına gelmektedir. Bilgi sistemlerinin, gerçek zamanlı finansal bilgi üretmek ve merkezileştirmek adına kesintisiz işlem sağlamaları gerekmekte ve bunu gerçekleştirmek için daha entegre ve güçlü olmaları beklenmektedir (Masquelier, 2009).

Kurumsal hazine yapılanmasında işlem bazlı rolden plan bazlı stratejik düşünceye geçişe takip edilmesi gereken adımlar kolaydan zora doğru aşağda sıralanmıştır (Lynn, 2008);

- i. Banka ağının verimli ve rasyonel olarak yeniden oluşturulması
- ii. Bankalar için hedef bakiyelerin ve temel performans göstergelerin belirlenmesi
- iii. Piyasaya uygun işlem ücretleri elde etmek adına ihtiyaç duyulan bankacılık hizmetleri için yeniden fiyat teklifi talep edilmesi
- iv. Ortak hedefler tesis etmek adına diğer finansal birimler ile birlikte çalışmak.
- v. Hazine teknolojilerini modernleştirmek
- vi. Uluslararası lokasyonlarda nakit havuzu ve şirketler arası netleştirme anlaşmalarının yapılması.
- vii. Kurum içi bankacılık biriminin kurulması (in-house bank)
- viii. Risk ölçümü için analitik araçlar temin et.
- ix. Kurumsal planlama sürecine performans ölçümleri yerleştir.
- x. Sonuçları analiz edebilmek ve güncellenmiş hedeflere ulaşmak için şirket içindeki diğer iş birimleri için iç danışman olarak çalış.

3. Uygulama

Bu çalışmada iş süreç yönetimi bakış açısı ile analiz edilen kurumsal hazine süreçlerinin, yalın yönetim anlayışı ile optimize edilmelerinin araştırmaya konu şirketin performansına etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın ana hedeflerinden biri, optimize edilen süreçler

ile oluşturulan yeni hazine organizasyonunun şirketin gelecek ihtiyaçlarına cevap verecek ve mevcut verimlilik düzeyini arttıracak şekilde yeniden yapılandırılmasıdır.

3.1. Veri Seti

Araştırmaya konu şirket Londra borsasına kote ve %100 halka açık bir şirket olup kağıt ve kağıt ürünleri sanayisine küresel anlamda liderlik etmektedir. Şirket dört kıtada, otuzdan fazla ülkede, yüzün üzerinde fabrikası ile faaliyetlerini sürdürmekte olup yıllık cirosu yaklaşık 7.5 milyar ve vergi, amortisman ve faiz öncesi karı 1.76 milyar avrodur. Şirketin faaliyet gösterdiği ülkeler Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Faaliyet Gösterilen Ülkeler

Kaynak: Şirket 2018 Tam Yıl Finansal Rapor Sunumu

Araştırmada gerçekleştirilen analiz kapsamında kullanılan veriler belirli bir döneme ait olması ve analiz içerisindeki hesaplamalarda kullanılan fiyatlamaların analizin gerçekleştirildiği dönemin koşullarını yansıtıyor olması araştırmanın veri kısıtları arasında değerlendirilebilir. Aynı zamanda ilgili hazine süreçlerinin bir bölümü araştırmaya konu şirketin faaliyet alanına ve iş yapılanmasına özgü oluşturulduklarından dolayı araştırma sonuçları incelenirken bu hususun da araştırma kısıtları arasında yer aldığı göz önünde tutulmalıdır.

3.2. Yöntem

Bu çalışmada, temel anlamda nitel araştırma yöntemlerinden olan arşiv tarama yöntemi ve mülakat tekniğinden yararlanılmıştır. Uygulama temelde üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm mevcut durumu ortaya koyarken üçüncü bölüm ise gelecek durumun önerisi oluşturmaktadır. İkinci bölümde gelecek durumun tasarımında yer bulması muhtemel mevcut pazarda yer alan güncel uygulamalar özetlenmiş ve mevcut durum dikkate alınarak alternatif uygulamaların avantaj ve dezavantajları tartışılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde mevcut durum analizi ve önerilecek yapının tasarımı için gerekli inceleme ve analizlere konu verilerin toplanması gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda mevcut durumun ortaya konabilmesi için bir ön çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu ön çalışma

kapsamında ilk olarak hazine departmanı ve grup şirketlerinin üst düzey finans yöneticileri ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakatlardan elde edilen bilgiler ışığında hazine yönetim sistemi ve hazine raporlama sistemi üzerinden veri madenciliği ile elde edilen verilerin bilgiye dönüştürülmesi çalışmaları tamamlanmıştır. Son olarak hazine politikalarının gözden geçirilmesi ile ön çalışma tamamlanmıştır.

Ön çalışma sonrasında gerçekleştirilen mevcut durum analizi kapsamında ise ilk olarak mevcut hazine organizasyonu derinlemesine incelenmiş olup grubun stratejik banka ilişkilerinin mevcut durumu ortaya konmuştur. Akabinde tespit edilen bankalar ve bu bankalar ile mevcut ilişkiler göz önünde tutularak grubun nakit yönetimi işlemleri derinlemesine incelenmiştir. Bu inceleme döviz işlemleri süreci, ödeme sistemleri ile grup-içi ve üçüncü kişilere ödeme süreçleri ve fonlama ve likidite yönetimi başlıklarından oluşmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde şeffaf ve hataya kapalı bir hazine organizasyonu oluşturmak adına kurumsal hazine içerisinde gerçekleşen tüm süreçlerin iş süreçleri yönetimi kapsamında görselleştirme teknikleri kullanılarak analizleri gerçekleştirilmiş ve yeni yalın süreçler oluşturularak bu süreçlerin uygulanması ve izlenmesi önerilmiştir. Bu bağlamda bir durum çalışması gerçekleştirilmiş bu çalışma dört adımda tamamlanmıştır. Her adımın son aşamasında bir sonraki aşamaya geçmeden kurumun bağlayıcı kararı istenmiş ve bu karar göz önünde bulundurularak bir sonraki adım başlatılmıştır.

Öncelikle ilk adımda yeni kurumsal hazine organizasyonunun tanımlanması ve organizasyonun yeni yapısına uygun stratejik banka ilişkilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bir sonraki adım ile stratejik olarak ortaklık kurulacak ana bankanın seçimi gerçekleştirilmiş olup kurumun banka portföyü şirketin tüm ihtiyaçları göz önünde tutularak oluşturulmuştur. Bankalar, diğer finansal kurumlar ve grubun şirketleri ile merkez hazine arasında yer alan hazine nakit yönetimi uygulamaları üçüncü adımda tartışılmıştır. Bu beyin fırtınası aktiviteleri süresince temel tartışma konuları nakit havuzları, döviz riskinden korunma işlemleri, grup-içi fonlama ve ödeme süreçleri yönetimi olarak belirlenmiştir. Çalışmanın dördüncü adımında buraya kadarki adımlarda tartışılan ve süreç sahipleri ile araçları belirlenmeye çalışılan merkez hazinenin çalışma prensipleri ve gerçekleştireceği her faaliyet için kurum genelinde geçerli olacak politikaları tartışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde durum çalışması aşamasında tartışılan alternatifler dikkate alınarak şirketin gelecek yıllarda değişen ve büyüyen yapısına uygun ve finansal pazardaki güncel uygulamaları barındıran yeni kurumsal hazine organizasyonu tasarımı önerilmiştir.

3.3. Bulgular

Öncelikle mevcut durum analizi neticesinde ortaya çıkan bulgular aşağıdaki şekilde belirtilmiş olup akabinde gerçekleştirilen durum çalışmasına konu başlıklar açıklanmıştır. Son olarak, durum çalışmasında gerçekleştirilen tartışmalar sonrasında belirlenen öneriler dikkate alınarak gelecek durum tasarlanmıştır.

3.3.1. Mevcut Durum

Mevcut durum analizi ilk tespitleri içermekte olup taslak bir öneri oluşturulmasına olanak vermektedir. Bu bağlamda gerçekleştirilen ön çalışma neticesinde mevcut durum şu şekilde ifade edilebilir:

➤ Mevcut hazine organizasyonu merkezi olmayan yapıda faaliyet göstermekte olup, merkezi koordinasyon ile izlenmektedir. Merkezi organizasyon hazine operasyonlarında aktif olarak yer almamakta olup bağlı ortaklıklar ve diğer merkezi iş birimleri için danışman ve onay makamı görevini üstlenmiştir.

➤ Merkezi olmayan yapı nedeniyle birçok lokal banka ile kurumsal ilişkiler bölgesel ya da ülke bazında yürütülmektedir. Mevcut durumda kırk beşin üzerinde banka ve 800 dolayında banka hesabı ile nakit yönetimi işlemlerinin sürdürüldüğü izlenmektedir.

➤ Lokal bazda çalışılmasından dolayı nakit yönetimi ürünlerinin fiyatlamalarında grubun kaldıraç etkisini kullanamadığı gözlemlenmiştir.

➤ Grup içi netleştirme yapılmamakta ve gruba bağlı her şirket kendi arasında brüt fatura tutarları üzerinde ödemelerini gerçekleştirmektedir.

➤ Ödeme işlemleri yoğunlukla lokal internet bankacılığı uygulamaları, yazılı ve faks ile iletilen talimatlar ile gerçekleştirilmektedir.

➤ Döviz işlemleri telefon aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Şirket bazında lokal olarak gerçekleştirilen işlemlerde tutarların boyutu da dikkate alındığında fiyatlama konusunda piyasanın üzerinde kalınmaktadır.

➤ Nakit havuz sistemi sınırlı katılımında bulunmaktadır ve aktif likidite yönetimi transparan olmayan bilgi akışı nedeniyle gerçekleştirilememektedir.

➤ Bir diğer önemli tespit ise lokal likidite yönetiminden kaynaklanan grup bazında atıl nakit miktarıdır.

➤ Grup şirketleri fonlamalarını lokal bankalar üzerinden gerçekleştirme ve limitler büyük oranda taahhütsüz limitler olarak tahsis edildiği izlenmiştir.

➤ Temel anlamda hazine operasyonlarının lokal bazda nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği ile ilgili iç talimatlar merkezi olarak paylaşılmış olmasına karşın kapsamlı bir hazine politikası bulunmamaktadır.

Yapılan değerlendirme sonrasında, iyileştirme faaliyetlerinin odaklandığı alanlar veri madenciliği, hazine ve finans yöneticileri ile gerçekleştirilen mülakat ve beyin fırtınası uygulamaları neticesinde şu şekilde ortaya çıkmıştır:

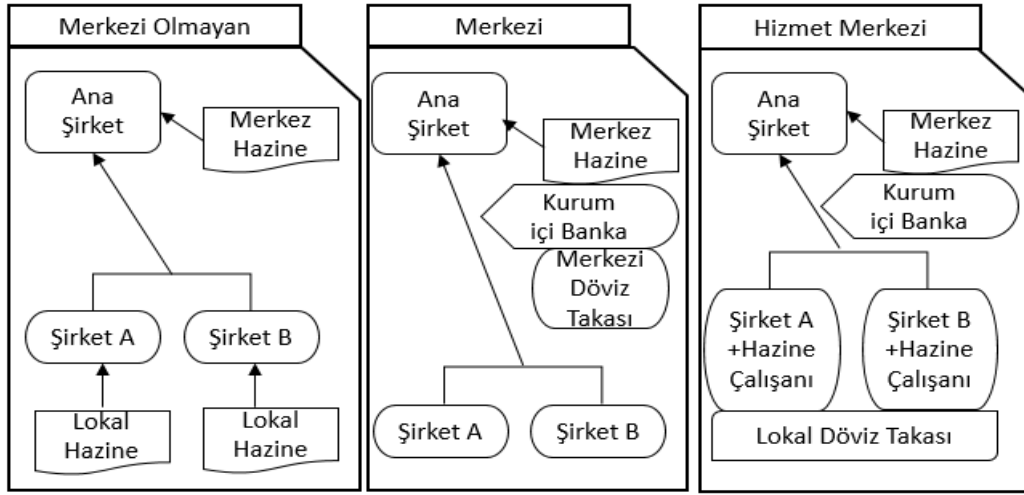
- Nakidin etkin kullanılması ve banka masrafları
- Grup içi netleştirme
- Nakit havuzları
- Döviz yönetimi
- Kısa dönem krediler ve mevduatlar

3.3.2. Durum Çalışması

Mevcut durum analizi neticesinde kararlaştırılan iyileştirme alanları göz önünde tutularak grubun yeni hazine yapısı tartışılmıştır. Bu bağlamda, önerilen iyileştirme çabaları şu şekilde özetlenebilir.

3.3.2.1. Hazine Organizasyonu

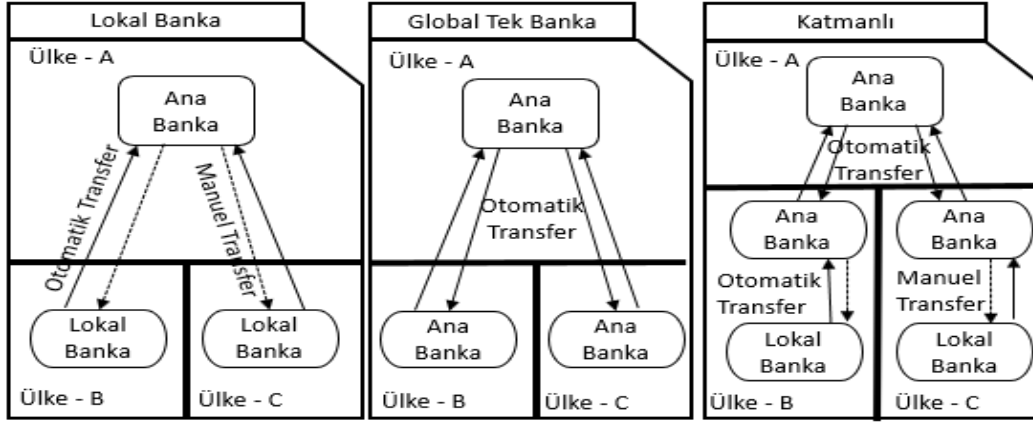
Mevcut merkezi olmayan hazine organizasyonu grubun hazine operasyonları kapsamında gerçekleştireceği işlemlerde kaldıraç etkisini kullanmasına olanak vermemektedir. Bunun yanı sıra raporlamalar ve buna bağlı bilgi akışı gecikebilmekte ve grubun genel nakit yonetimi performansını olumsuz etkilemektedir. Bu durum tam zamanlı üretim odaklandığı işlemlerin akış şeklinde gerçekleştirilmesi ile uyumlu değildir. Aynı zamanda birçok benzer işlem için farklı lokal uygulamalar izlenmektedir. Bu hususta 5S uygulaması ile standart iş prosedürleri oluşturulmuştur. Tüm bu bulgular ışığında, yeni organizasyonun tam zamanlı üretim ve 5S uygulaması ile uyumlu olması adına iki farklı yapı önerisi getirilmiştir. Bunlar, hizmet merkezi ve merkezi hazine organizasyonudur. şekil 2’de yer alan karşılaştırmada görüldüğü üzere grubun dinamikleri göz önüne alındığında merkezi hazine organizasyonu yapısının grubun gelecekteki değişimlerine daha kolay adapte olmasına olanak vereceği göz önüne alınarak bu yönde ilerlenmesi önerilmektedir.

Şekil 2. Hazine Organizasyonu Yapıları

3.3.2.2. Stratejik Banka İlişkileri

Lokal bankaların birçok avantajı olmasına karşın bu avantaj görece küçük şirketlerin bulunduğu ölkeler göz önünde tutulduğunda grubun güçlü pozisyonundan doğacak avantajın tam anlamıyla kullanılmadığı görülmektedir. Ayrıca banka ve banka hesaplarının çokluğu toplam üretken bakım kapsamında ele alınan idari bakım sürecini hantallaştırmakta ve etkinliğini azaltmaktadır. Bankalar tarafından talep edilen hesap bakım ücretlerinin yarattığı yüksek maliyet, ay sonu hesap kapanışlarının uzaması, ek personele ya da mesai saatlerine ihtiyaç duyulması ve denetim süreçlerini uzunluğu yalın bakış açısıyla örtüşmemektedir. Bu anlamda, şekil 3’te gösterildiği üzere bakım sürecini kısaltmak ve etkinliğini arttırmak adına ve maliyetlerin düşürülmesi hedefi ile iki farklı banka ilişkileri yapısı önerisi getirilmiş olup bunlar, katmanlı ve global tek banka konseptleridir.

Şekil 3. Stratejik Banka İlişkileri Yapıları

Önerilen konseptlere ilişkin avantaj ve dezavantajlar Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Stratejik Banka İlişkileri Avantaj ve Dezavantajlar*

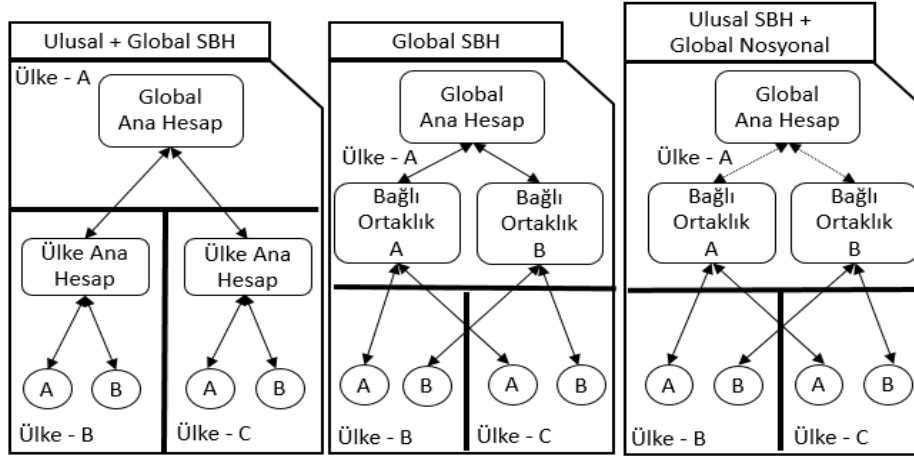
	Lokal Banka	Global Tek Banka	Katmanlı
Pazarlık Gücü ve Şeffaf Fiyatlama	-	+	-
Nakit Havuzu ve Likidite Yönetimi	-	+	-
Banka Sayısı	-	+	-
Bankacılık Uygulamalarında Standart/Tek Ara yüz	-	+	-
Standart Referans Bilgiye Ulaşım	-	+	-
Bağlı şirketler için yeni banka ilişkileri	+	-	+
Manuel Transfer	-	+	-
Otomatik Transfer Maliyeti	-	+	-
Banka Hesap Sayısı	+	+	-
Lokal Bankacılık İşlemleri	+	-	+
Karşı Taraf Riski	+	-	+

* (+) bir avantajı, (-) ise dezavantajı simgelemektedir.

Grubun birçok ülkede faaliyet gösteriyor olması ve hazine organizasyonunun yeni vizyonda merkezileşeceği önerisi dikkate alındığında global tek banka yapısının grubun ihtiyaçlarını daha yüksek oranda karşılayacağı düşünülerek bu yapının yeni hazine organizasyonu yapısında değerlendirilmesi önerilmektedir.

3.3.2.3. Likidite Yönetimi

Grubun her şirketin nakit durumunu görebilmesini ve her şirketin mevcut nakitinin etkin olarak değerlendirilebilmesi için sıfır bakiyeli hesap(SBH) nakit havuzları önerisi getirilmiştir. Bu anlamda Şekil 4’te yer verilen öneriler sunulmuştur.

Şekil 4. Nakit Havuzu Yapıları

Aşağıdaki karşılaştırma da göz önünde tutularak sınır ötesi transferlerin daha az olmasından kaynaklanan fiyatlamaya avantajı ve grubun önerilen kurum-içi bankacılık yapısına daha uygun olması sebebiyle ulusal ve global SBH nakit havuz yapısının uygulanması önerilmektedir. Bu öneri kapsamında nakitin kesintisiz iki yönlü bir akış şeklinde ilerlemesi beklenmektedir. Tam zamanlı üretim bakış açısı ile paranın sadece gerekli olduğu durumlarda çekildiği ve atıl nakitin aynı şekilde kullanılmadığı dönemlerde havuz tarafından çekildiği iki yönlü bir çekme sistemi kurulması hedeflenmiştir. Poka-yoke uygulamalarından biri olan otomasyon ile insan hatalarının en aza indirilmesi hedeflenmiş ve her iki yöndeki akış otomatik olarak gerçekleşecek şekilde bir nakit havuz yapısı oluşturulmuştur.

Tablo 2. Nakit Havuzu Yapıları Avantaj ve Dezavantajlar*

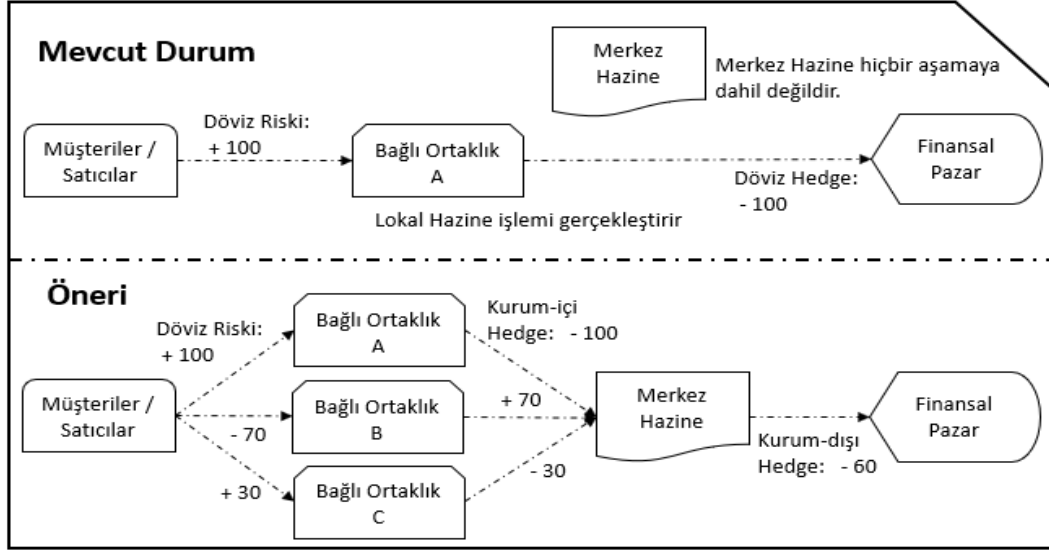
	Ulusal SBH + Global SBH	Global SBH	Ulusal SBH + Global Nosyonel
Manuel Fon Transferi	+	+	+
Sınır ötesi Transfer Sayısı	+	-	-
Minimum Rezerv Gereksinimi	+	+	-
Merkez Bankası Raporlaması	-	-	-
Lokal Nakit Havuz Gerekliliği	-	+	+
Bağlı Ortaklıklar için Genel Görünüm	-	+	+
Transferlerin Muhasebesi	-	-	-
Toplam Fonun Yatırıma Yönlendirilmesi	+	+	-
Kurum içi Fonlama	-	-	+

* (+) bir avantajı, (-) ise dezavantajı simgelemektedir.

3.3.2.4. Döviz Yönetimi

Şirketler lokal bazda döviz işlemlerini gerçekleştirdiklerinde tutarların görece küçük kalmasından dolayı yüksek marjlı fiyatlamalar şirketlerin işlem etkinliğini olumsuz etkilemektedir. Şekil 5'te dövizli işlemlerden kaynaklanan şirket riskinin riskten korunma

işlemleri ile minimize edilmesi ile ilgili sürecin mevcut ve önerilen şekli gösterilmektedir. Önerilen yeni süreç ile sağlanan avantaj göz önüne alındığında grubun her tür döviz işlemini merkezi olarak gerçekleştirmesi ve şirketlerin sadece merkezi hazine ile işlem yapmaları önerilmektedir.

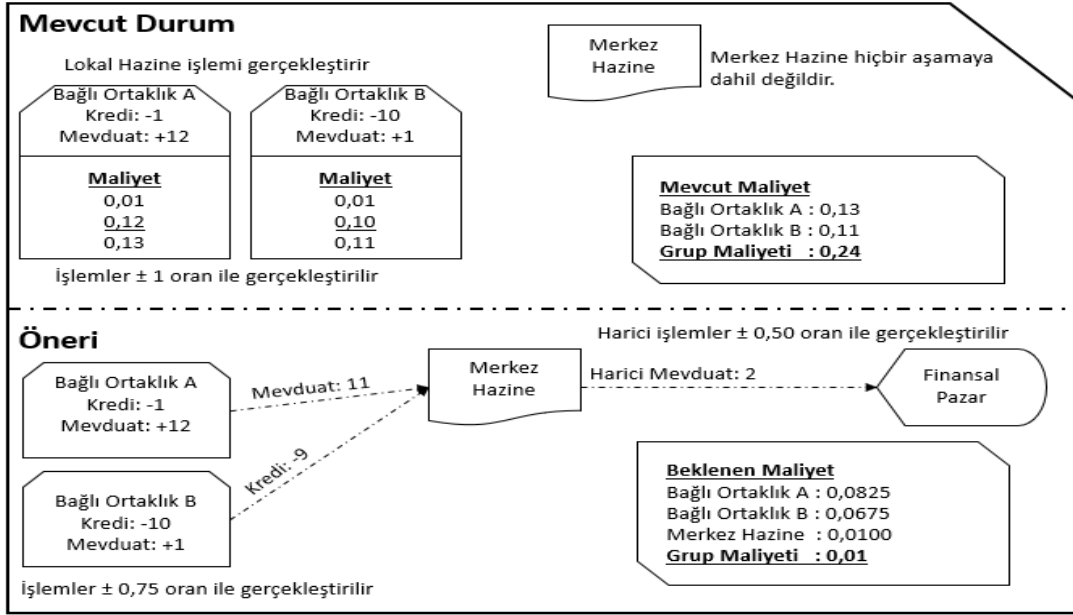
Şekil 5. Döviz Riskinden Korunma İşlemleri

Tüm grup şirketleri belirlenen zamanda ve sürede ilgili dönem için düzenli ve şeffaf olarak döviz risklerinin tümünü merkezi hazineye raporlamak zorundadır. Bu kapsamda iki yalın ofis uygulaması uyarlanmıştır. İlki tam zamanlı üretim bakış açısıyla raporlamaların gerekli görülen ve önceden belirlenen tarihlerde talep edilmesi kararlaştırılmış ve merkez hazine tarafından bir çekme sistemi oluşturulmuştur. Bu uygulama ile aynı zamanda gereksiz raporlamalar azaltılarak yalın yönetim israf kalemlerinden biri minimuma indirilmiştir. İkinci uyarlanan uygulama ise Poka-yoke kapsamında riskin raporlamasında kullanılan raporlama araçlarının basitleştirilmesi ve insan hatasının minimize edilmesine yöneliktir.

3.3.2.5. Grup İçi Fonlama

Finansal piyasalardan daha uygun fiyatlı borçlanma olanağı vermesi dolayısı ile merkezi hazinenin nakit havuzu ile bağlı ortaklıkları fonlaması ve net olarak yatırım yapması veya borçlanması önerilmiştir. Bu kapsamda merkezi hazine tüm grubun borçlanma ihtiyaçlarını ve yatırım imkanlarını daha yakın takip etme ve zamanında müdahale etme olanağına kavuşması beklenmektedir. İşlem hacminin yüksek olması merkezi hazinenin finansal piyasalardan lokal bazda gerçekleştirilen işlemlere kıyasla oldukça iyi fiyatlar temin etmesine olanak vermektedir. Grup bazında borçların ve yatırımların ofset ediliyor olması grubun borçlanma ve yatırım etkinliğini arttırması öngörülmektedir.

Şekil 6. Grup içi Fonlama İşlemi

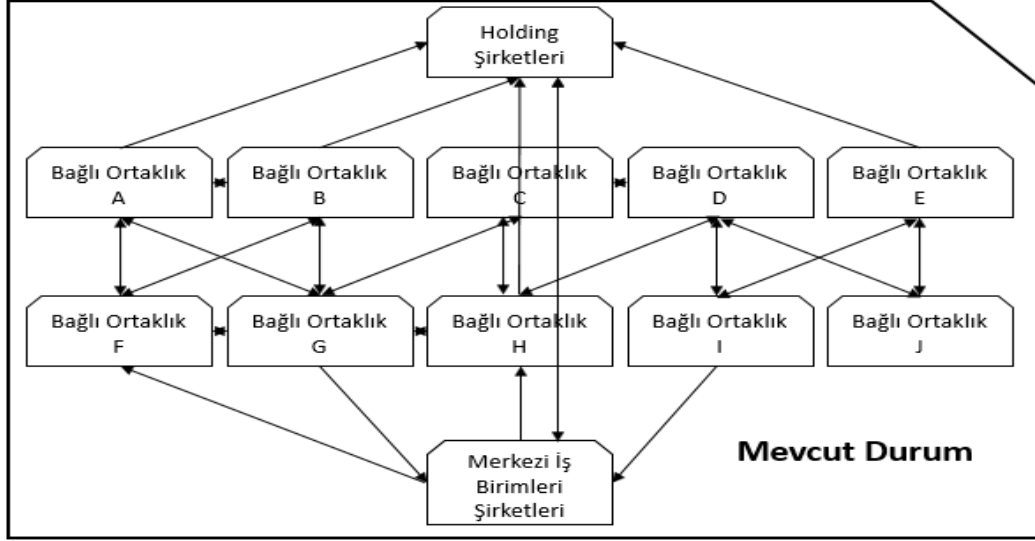
Şekil 6’da önerilen yeni süreç ile grubun sağladığı maliyet avantajı değerlendirilerek 5S kapsamında yeni yapıda grup içi fonlama için ana prensipler ve yeni standart süreçler tanımlanmıştır. Yine bu iyileştirme başlığı altında kredi talep formları revize edilerek sadeleştirilmiş ve hata oranlarının azaltılarak formların düzeltme veya açıklama maksatlı iadesi ve tekrar kabulünden kaynaklanan dokümanların gereksiz hareketinden doğan israf minimize edilmiştir.

3.3.2.6. Ödeme Sistemleri

Ödeme sistemleri iki aşamada ele alınmıştır. Birinci aşamada grup içi alış ve satışlardan doğan ödemeler, ikinci aşamada ise grup şirketlerinden üçüncü şahıslara gerçekleştirilen ödemeler ile ilgili süreç değerlendirilmiştir.

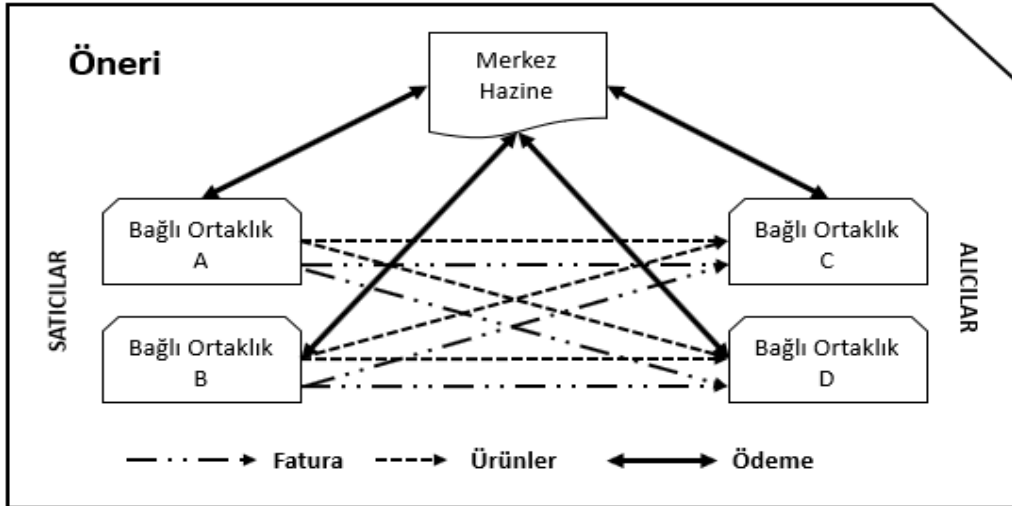
3.3.2.6.1. Grup İçi ödemeler / Grup İçi Netleştirme

Mevcut grup içi ödemeler harici ödemeler ile birlikte gerçekleştirilmekte olup hem operasyonel iş yükü hem de maliyet açısından gruba ciddi bir yük oluşturmaktadır. Şekil 7’de gösterildiği şekli ile her şirket iş yaptığı grubun diğer şirketlerine harici olarak ödeme gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda standart bir iş yapış şekli olmadığı izlenmektedir. Standart iş prosedürleri oluşturmayı hedefleyen 5S uygulaması ile bu alanda işlem güvenliğinin artırılması önerilmiştir. Bu uygulama ile süreç kontrol sürecinin basitleştirilerek insan hatalarının minimize edilmesi ve bu yolla tasarrufların artırılması hedeflenmektedir. Aynı zamanda yalnız ofis uygulamaları kapsamında süreç analizi araçlarında biri olan değer akış haritaları önceki ve sonraki durumlar için oluşturulmuş ve fark analizi akabinde gerçekleştirilen iyileştirmeler neticesinde önerilen süreç ile grup içi ödeme disiplini oluşturulmuş ve fatura bazından anlaşmazlıkların çözümü sadeleşen süreç ile hızlandırılmıştır.

Şekil 7. Mevcut Grup içi Ödeme Süreci

Her bağlı ortaklık grup içi alış satış işlemi sonrası ödemelerini brüt fatura tutarı üzerinden gerçekleştirme olup hem harici para transfer işlem maliyeti doğurması hem de döviz riskinin grup içinde yönetilmesini güçleştirmesi açısından mevcut sürecin yalınlaştırılarak grubun kurum içi banka hesapları ile grup içi alış satıştan kaynaklanan işlemlerin netleştirilmesi ve sürecin merkezi hazine tarafından sahiplenilmesi önerilmiştir. Merkezi hazine mevcut süreçte grup içi alış satıştan doğan faturaların netleştirilmesi ve netleştirme sonrası doğan döviz riskinin hedge edilmesinden sorumludur. Önerilen yeni süreç Şekil 8’de gösterilmektedir.

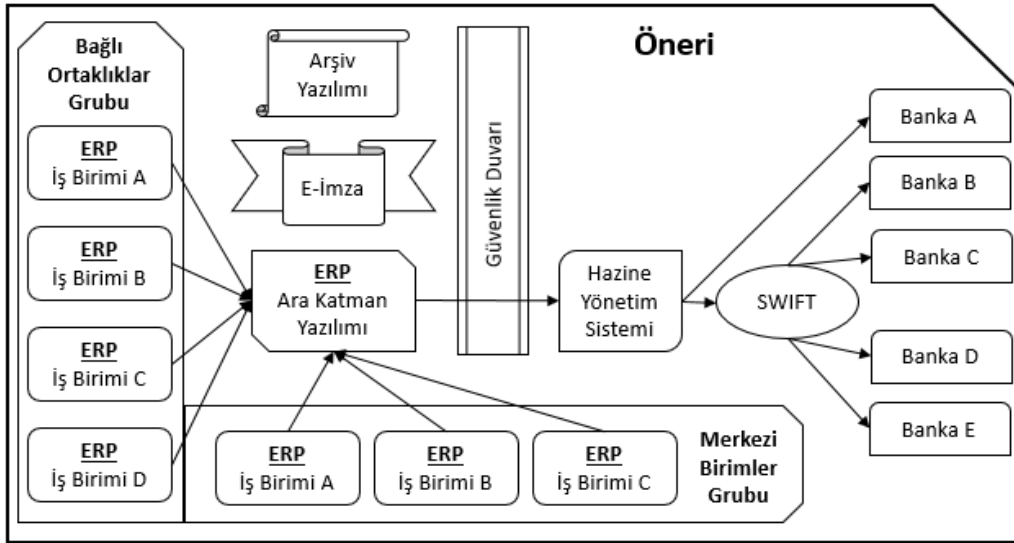

Şekil 8. Önerilen Grup içi Ödeme Süreci

3.3.2.6.2. Grup Dışı Ödemeler

Grup dışı ödemeler lokal uygulamalar ile gerçekleştirildiğinden grup içinde birçok farklı süreç yer almaktadır. Bu süreç çeşitliliği merkezi hazinenin kontrol ve likidite yönetimi

faaliyetlerini sınırlamaktadır. Bu bağlamda, grup bazında tüm ödemelerin izlenmesine olanak verecek ve aynı zamanda ödemeler konusunda grup içi harmonizasyonu sağlayarak ödeme güvenliği anlamında grubu piyasanın en üst düzeyine taşıyacak yeni bir sistem önerilmiştir. 5S uygulaması kapsamında standart bir prosedür oluşturulmuş ve tüm bağlı ortaklıkların bu standart süreci takip etmeleri sağlanmıştır. Değer akış haritaları oluşturularak sürece herhangi bir katkısı olmayan ve gerçekleştirilmesi zorunlu olmayan lokal uygulamalar kaldırılmıştır. Başlayan, devam eden ve biten bir süreç oluşturularak tek akış yaratılmış ve tam zamanlı üretim düşüncesi ile uyumlu bir süreç tasarlanmıştır. Ekipman (bilgisayar yazılımları) güvenliği ve verimliliğine odaklanan toplam üretken bakım anlayışı ile kurumsal kaynak planlaması(ERP) yazılım güncellemeleri ve yükseltmeleri için uzun dönemli planlar oluşturulmuştur. Bunun dışında yine toplam üretken bakım anlayışı çerçevesinde tüm sürecin bakımına her bir katılımcının (bilgi işlem çalışanı, bağlı ortaklık çalışanı, hazine çalışanı, hazine yönetim yazılımı sağlayıcısı çalışanı ve banka çalışanı) katkı sağlaması ve sistem çöküş olasılığının minimize edilmesi için gerekli bilgilendirme ve eğitimler gerçekleştirilmiştir. Yeni süreç içerisindeki yazılımlarda yer alan formlar sadeleştirilerek ve süreç otomasyonu oluşturularak insan hatası Poka-yoke uygulaması kapsamında minimize edilmeye çalışılmıştır. Yeni süreç Şekil 9’da gösterilmektedir.

Şekil 9. Grup dışı Ödeme Süreci Önerisi

3.3.3. Gelecek Durum

Analizin ikinci bölümünü oluşturan durum çalışması neticesinde mevcut durumun yalın bir bakış açısıyla önerilen yeni çözümler ile iyileştirilmesinin mümkün olduğu görülmektedir. Bu anlamda gelecek durumun şu şekilde tasarlanması şirketin amaçlanan hedefe ulaşmasını sağlaması beklenmektedir.

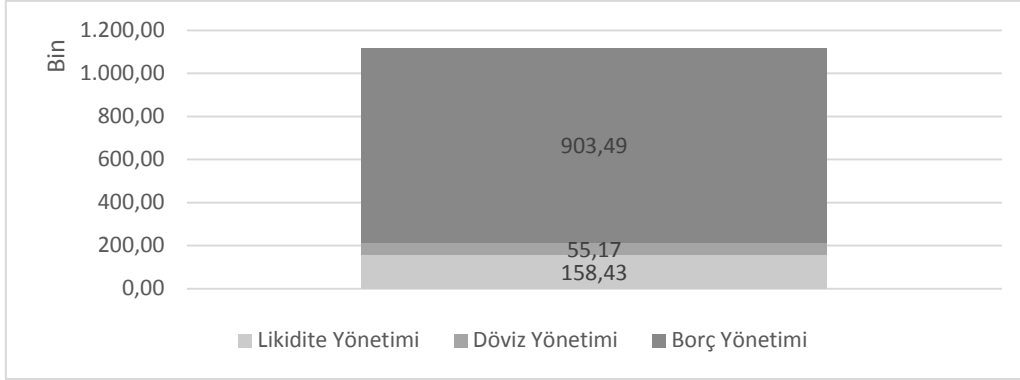
➤ Hazine organizasyonu merkezi bir yapıya kavuşturulacak ve merkez hazine tüm hazine süreçlerine operasyonel olarak katılacak ya da ilgili süreci gerçekleştirecektir. Merkez hazinenin bağlı ortaklıklar için danışmanlık görevi devam edecektir.

- Stratejik ana bankalar belirlenecek ve tüm bağlı ortaklıkların bu portföy bankaları ile çalışması sağlanacaktır. Bu bağlamda beklenen en büyük mali olmayan kazancın idari anlamda gerçekleşmesi beklenmektedir. Lokal bankaların kapatılması ile hem banka hem de hesap yönetimi anlamında bağlı ortaklıklara zaman ve personel tasarrufu sağlanmaktadır.
- Nakit yönetimi ürünlerinin fiyatlamaları ana bankalar üzerinden ve grup bazında gerçekleştirilecektir. Banka masraflarının takibi ana bankalardan gelecek özel raporlamalar ile merkez hazine tarafından takip edilecektir.
- Grup içi ödemeler harici banka hesapları ile gerçekleştirilmeyecek ve aylık olarak netleştirilecektir. Bu bağlamda grubun hazine yönetim sistemi ayık süreçler için kullanılacaktır. Bu sisteme tanımlanacak netleştirmeden sorumlu kullanıcıların idari yönetimi merkez hazinede olacaktır.
- Harici ödemeler için lokal bankacılık uygulamalarından vazgeçilecek ve şirketin kurumsal kaynak planlama yazılımı ile entegre ödeme çözümü uygulamaya alınacaktır. Güvenlik ve izlenebilirlik anlamında ödemeler kontrol altına alınacaktır.
- Döviz işlemlerinin tamamı merkez hazine üzerinden gerçekleştirilecektir. Döviz işlemleri için merkez hazinenin ana bankalar ile bağlantılı bilgisayar yazılımı kullanılacak ve fiyatlamalar iyileştirilecektir.
- Şeffaf ve daha etkin nakit yönetimi sistemi oluşturmak adına yasal engel ile karşılaşılmadığı takdirde tüm hesaplar nakit havuzlarına dahil edilecek ve nakitin zamanlı ve yakından takibi mümkün kılınacaktır. Atıl nakitin büyük oranda minimize edilmesi amaçlanmaktadır.
- Tüm fonlama ve yatırım işlemleri merkez hazine üzerinden gerçekleştirilecektir. Merkez hazine grubun toplam borcunu tek bir kaleme bono ihracı, sendikasyon kredileri vb. işlemler ile yönetecektir.
- Kurumsal hazine politikası oluşturulacak ve tüm bağlı ortaklıklar ile paylaşılarak ortak bir dil ve anlayış tesis edilecektir.

4. Uygulamanın Sonucu

Bu çalışmada uluslararası faaliyet gösteren bir grubun hazine operasyonlarının yalın bir bakış açısıyla optimize edilmesi ile grubun verimliliğinin ve dolayısı ile finansal performansının nasıl etkileneceği incelenmiştir.

Geniş bir coğrafi alanda faaliyet gösteren şirketin yukarıda önerilen iyileştirmeler neticesinde muhtemel sinerjiden doğacak kazançları ve bu anlamdaki hesaplamalar Grafik 1 ve Tablo 3 de gösterilmektedir.

Grafik 1. Beklenen Kazanç (Süreç Bazında-Avro/Ay)

Likidite yönetimi grubunda (158.43bin Avro) yer alan hesaplamalar nakit havuzu, grup içi netleştirme ve banka masraflarından elde edilen kazançları içermektedir.

Nakit havuzundan elde edilen kazançların (143,643.25 Avro) hesaplanmasında Şekil 10'da gösterilen yöntem izlenmiştir. Şekil 10'da verilen rakamlar yöntemi açıklamak için kullanılan rakamlardır. Nakit havuzu neticesinde bakiyeler tek bir hesapta netleştirilmekte ve faiz avantajı doğmaktadır.

Nakit Havuzu olmadan	Hacim	Faiz Oranı	Faiz
Pozitif Bakiye	80.000	1%	800
Negatif Bakiye	-50.000	4%	-2000
			-1200
Nakit Havuzu	Hacim	Faiz Oranı	Faiz
Pozitif Bakiye	80.000		
Negatif Bakiye	-50.000		
	30.000	1%	300

Şekil 10. Nakit Havuzu Beklenen Kazanç Hesaplama Yöntemi

Grup içi netleştirme ile sağlanan tasarruf (2,897.38 Avro) hesaplaması gerçekleştirilirken grup içi olması gereken kaç adet ödemenin grup dışı ödeme yöntemleri ile ödendiği döviz cinsi ve banka detayında analiz edilmiş ve mevcut işlem ücretleri üzerinden gruba maliyeti hesaplanmıştır. Merkez hazinenin grup içi netleştirme sürecinde aracılık rolünü üstlenmesi ile bu maliyetin doğmasının önüne geçilmiştir.

Banka masrafları ile sağlanan tasarruf (11,891.68 Avro) hesaplanırken son 12 ayın ortalama işlem sayıları temel alınmış ve mevcut banka ücretleri ile ana banka seçiminde teklif edilen banka ücretleri karşılaştırılmış, seçilen yeni ana bankanın teklif ettiği banka ücretleri ile mevcut banka ücretleri arasındaki fark ile hesaplanan maliyet bu kalemdeki tasarruf rakamı olarak not edilmiştir.

Döviz yönetimi ve grup içi fonlama ile sağlanan kazançlar lokal uygulamalar sırasında temin edilen fiyatlamalar ile merkez hazinenin grup olarak gerçekleştirdiği işlemlerde aldığı fiyatlar arasındaki fark ile hesaplanmıştır. Döviz yönetimi hesaplamasında son 12 ayın ortalama döviz riski hacimleri dikkate alınmıştır (55,168.45 Avro). Grup içi fonlama hesaplaması güncel

hazine raporunda grup şirketlerince raporlanan borç rakamları üzerinden gerçekleştirilmiştir (903,493.67 Avro).

Tablo 3. Beklenen Kazanç (Uygulama Bazında)

Uygulamalar	Kazanç(Avro/Ay)
Sıfır Bakiyeli Hesap- Nakit Havuzu	143,643.25
Grup içi Netleştirme ve Ödeme İşlemleri	2,897.38
Banka Masrafları ve Nakitin Aktif Kullanılması	11,891.68
Döviz Yönetimi ve Riskten Korunma İşlemleri	55,168.45
Grup içi Fonlama ve Yatırım İşlemleri	903,493.67
Toplam	1,117,094.43

Önerilen iyileştirmeler sonucunda hesaplanan beklenen kazanç göstermektedir ki hazine operasyonlarının optimizasyonu özellikle fon yönetimi, likidite yönetimi, döviz yönetimi ve ödeme sistemleri konusunda şirketin performansını pozitif olarak etkilemektedir.

Likidite Yönetimi ele alındığında yinelenen planlama tutarsızlıkları ve belirsizliklerinin ortadan kaldırılmasında, nakit ihtiyacı ve sermaye açıklarının erken tespitinde, nakit havuzları ile grup içi atıl nakitin etkin kullanılmasında, personel ihtiyacının azaltılması ve kredi derecelendirme notlarında iyileştirme konularında sağlanan iyileşmeler dikkat çekmektedir.

Döviz Yönetimi açısından merkezi riskten korunma(hedging) ile işlem fiyatlamalarında iyileştirme ve grup döviz riskinin her döviz cinsinde aktif izlenmesi, lokal bazda gerçekleştirilen riskten korunma işlemlerinden doğan hedge işlemlerinin birbirini ofset etme riskinin merkezi işlemler ile ortadan kaldırılması, merkezileşme sonrası işlem sayısının azaltılması ile işlem masraflarının ve personel maliyetlerinin düşürülmesi ve döviz riskinin daha tutarlı belirlenmesi ve takibinde olumlu gelişmeler izlenmektedir.

Ödeme Sistemleri incelendiğinde sağlanan iyileştirmeler ödemelerin merkezileşmesi ile gün içi limitlerin yakından takibi ve likidite planlamasının iyileştirilmesi, erken ya da geç ödeme sorunlarında iyileştirme, banka hesaplarının azaltılması, banka ekstrelerinin konsolidasyonunun iyileştirilmesi ve personel maliyetlerinin düşürülmesi, ödeme güvenliği konusunda güncel ödeme formatlarının merkezi olarak kullanılması ve lokal format değişikliklerinden kaynaklanacak ek maliyetlerin önüne geçilmesi, standart prosedürler ile kesintisiz işlem yapısının kurulmasına olanak verilmesi, lokal elektronik bankacılık uygulamalarının sonlandırılması ile sağlanan maliyet tasarrufu olarak ön plana çıkmaktadır.

Bu uygulama neticesinde denilebilir ki kurumsal hazine yönetiminin şirketlerin yalnızca karlılığında değil aynı zamanda birimler arası işleyiş, koordinasyon ve risk anlayışında da etkisi yadsınmaz derecede önemlidir. Hazine departmanı ve operasyonlarının aktif ve etkin kullanımı ve sürekli iyileştirme faaliyetleri ile verimliliklerinin artırılması bu çalışmada da görüldüğü üzere şirketlerin performansları üzerinde olumlu etkileri açıktır. Bu bağlamda, yalın yönetim anlayışının kurumsal hazine operasyonlarının optimize edilmesi sürecinde sağladığı katma değer göz önünde tutulduğunda çalışmamızda gerçekleştirilen uygulama yalın bakış açısının kurumsal hazine alanında gerçekleştirilecek sürekli iyileştirme çalışmaları için önemli bir araç olduğunu ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte kurum içi bankacılık uygulamalarının bir sonraki adımı olarak yukarıdaki iyileştirmeler sonrasında bir sonraki hedef kurum içi banka hesaplarının terk edilerek sanal hesapların ve çoklu dvız hesaplarının kullanılmaya başlanılması, bankalara olan bağımlılığın azaltıldığı kurumsal hazine yapısını oluşturmaya olanak verecek şekilde Swift alt yapısının etkin olarak kullanılmaya başlanması ile adına deme(Payment on behalf of-POBO) ya da adına toplama(Collection on behalf of-COBO) uygulamalarının yaygınlaştırılması, kurum içi bankacılık servisleri de dahil olmak üzere tüm hazine operasyonlarının bulut bazlı çalışılabilir şekilde dizayn edilmesi ve hizmet sağlayıcı olarak yazılım(SaaS – Software as a Service) sistemlerinin kullanılması olmalıdır. Bu yeni teknolojilerden bazıları kısmi olarak bazı şirketlerde denenmekte ya da pilot müşteriler ile test edilmektedir.

Çalışmanın sonuçları göz önünde tutularak, iyileştirme faaliyetleri kapsamında önümüzdeki yıllarda yukarıda bahsedilen gelişen teknolojilerin ngrdğu yeni ürünlerin ve sistemlerin mevcut hazine yapılarına adaptasyonunun grubun performansına olumlu etkisinin olup olmayacağıının sorgulanması önerilmektedir.

Kaynakça

- Ahlström, P. (1998). Sequences in the implementation of lean production. *European Management Journal*, 18(3), 327-334. [https://doi.org/10.1016/S0263-2373\(98\)00009-7](https://doi.org/10.1016/S0263-2373(98)00009-7)
- Anderson, S. (2002). Improvement corner: Poka-Yoke...mistake-proofing as a preventive action. *The Informed Outlook Reprint*, 7(3). Retrieved from <http://asq.org/pub/informed>
- Blach, J., Kosmala, M., Gorczynska, M., & Dos, A. (2014). Innovations in liquidity management - The potential of corporate treasury. *Journal of Economics and Management*, (18), 209-224. Retrieved from <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ekon-element-issn-1732-1948>
- Dudek-Burlikowska, M., & Szewieczek, D. (2009). The Poka-Yoke Method as an improving quality tool of operations in the process. *Journal of Achievements in Materials & Manufacturing Engineering*, 36(1), 95-102. Retrieved from <http://jamme.acmsse.h2.pl/>
- Fawaz, A. A., & Rajgopal, J. (2007). Analyzing the benefits of lean manufacturing and value stream mapping via simulation: A process sector case study. *International Journal of Production Economics*, 107(1), 223-236. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2006.09.009>
- Ishikawa, K. (1985). *What is total quality control? The Japanese way*. Michigan: Prentice-Hall.
- Kocakulah, M. C., & Upson, J. (2004). Lean manufacturing: Selected financial performance of recognized lean manufacturers. *International Business & Economics Research Journal*, 3(12), 9-20. <https://doi.org/10.19030/iber.v3i12.3745>
- Lynn, B. C. (2008). Managing the modern treasury. *Journal of Corporate Treasury Management*, 1(3), 211-218. Retrieved from <http://search.ebscohost.com>
- Masquelier, F. (2009). Corporate treasury's role in troubled times. *Journal of Corporate Treasury Management*, 3(1), 16-21. Retrieved from <http://search.ebscohost.com>
- Murman, E. (2002). *Lean enterprise value: Insights from MIT's lean aerospace initiative*. London: Palgrave Macmillan.
- Ohno, T. (1988). *Toyota production system: Beyond large-scale production*. Portland, Oregon: Productivity Press.
- Polak, P., & Klusacek, I. (2010). *Centralization of treasury management*. Ukraine: Business Perspectives
- Polak, P., Robertson, D. C., & Lind, M. (2011). The new role of the corporate treasurer: Emerging trends in response to the financial crisis [Special issue]. *International Research Journal of Finance and Economics*, (78). Retrieved from <https://www.internationalresearchjournaloffinanceand economics.com/>
- Rooyen, J. H. V. (2002). Emerging role of corporate treasury management in cyber space. *South African Journal of Information Management*, 4(4), 1-14. <https://doi.org/10.4102/sajim.v4i4.187>
- Shil, N. C. (2009). Explicating 5S: Make you productive. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 1(6), 33-47. Retrieved from <https://ijcrb.webs.com/>
- The Association of Corporate Treasurers. (2018). ACT competency framework. Retrieved from <https://www.treasurers.org/competencyframework>
- Tugwell, P. (2007). Clean up. *Works Management*, 16-17. Retrieved from <https://engineeringresearch.org>
- Williams, S. (2009). The lean toolkit, Part IV. *CircuiTree*, 22(11), 29. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org>

CRITIC VE EDAS YÖNTEMLERİ İLE İŞ BANKASI'NIN 2009-2018 YILLARI ARASINDAKİ PERFORMANSININ ANALİZİ

Analyzing the Performance of İşbank between 2009-2018 Years by CRITIC and EDAS Methods

Osman Yavuz AKBULUT*

Özet

Bir ekonomide bankaların sergilediği performans ekonominin gelişmesi açısından son derece büyük önem taşımaktadır. Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) teknikleri son zamanlarda banka performans değerlendirmesinde sıklıkla kullanılan yöntemler arasındadır. Bu çalışmada, Türk bankacılık sisteminde faaliyette bulunan İş Bankası'nın 2009-2018 yıllarına ait finansal performansının CRITIC (Criteria Importance Through Intercriteria Correlation) ve EDAS (Evaluation based on Distance from Average Solution) yöntemleri çerçevesinde değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada İş Bankası'nın finansal performansını ölçmek amacıyla sermaye yeterlilik oranı, mevduat düzeyi, alınan krediler, mevduatın krediye dönüşüm oranı, takibe düşen krediler, likidite düzeyi, ortalama aktif karlılığı, ortalama özkaynak karlılığı, gelir çeşitlendirme ve faaliyet giderleri gibi seçilmiş 10 adet finansal değerlendirme kriteri kullanılmıştır. CRITIC objektif ağırlıklandırma yaklaşımından elde edilen bulgular göstermektedir ki İş Bankası için en önemli performans kriteri mevduatın krediye dönüşüm oranı kriteridir. Ayrıca, EDAS performans sıralaması ile ulaşılan bulgulara göre araştırma döneminde İş Bankası'nın finansal performansının en yüksek olduğu yıl 2009 iken finansal performansın en düşük olduğu yıl 2018'dir.

Abstract

The performance of banks in an economy is of great importance for the development of the economy. Multi-Criteria Decision Making (MCDM) techniques have recently been used frequently in bank performance evaluation. In this study, it is aimed to evaluate the financial performance of İş Bank operating in the Turkish banking system for the years 2009-2018 within the framework of CRITIC (Criteria Importance Through Intercriteria Correlation) and EDAS (Evaluation based on Distance from Average Solution) methods. In order to measure the financial performance of İşbank, 10 selected financial evaluation criteria such as capital adequacy ratio, deposit level, loans received, deposit-to-loan ratio, non-performing loans, liquidity level, return on average assets, return on average equity, income diversification and operating expenses are employed. Findings from the CRITIC objective weighting approach indicate that the most important performance criterion for İşbank is the deposit-to-loan ratio. In addition, according to the findings obtained by EDAS performance ranking, the highest financial performance of İşbank during the research period is 2009 while the year 2009 is the lowest.

Anahtar Kelimeler:

İş Bankası, Türk Bankacılık Sektörü, CRITIC ve EDAS Yöntemleri

JEL Kodları:

G21, C65, CO2

Keywords:

İşbank, Turkish Banking Sector, CRITIC and EDAS Methods

JEL Codes:

G21, C65, CO2

*Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Finans Anabilim Dalı, osmanyavuz_39@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-9225-1728.

1. Giriş

Bankalar sadece gelişmiş ekonomilerde değil aynı zamanda gelişmekte olan ekonomilerde de finansal sistemin en önemli aktörlerinden biridir. Ekonomik birimler arasında çeşitli finansal araçlar yardımıyla finansal aracılık fonksiyonunu üstlenen bankalar; özellikle banka odaklı finansal sistemlerde reel sektör firmalarının büyümesi, sermaye birikimi, ekonomik kalkınma ve büyüme açısından son derece önemli roller üstlenmektedir (Aydın, 2019a, s. 182; Ersoy ve Aydın, 2018, s. 158; Isik, 2017, s. 343).

Aralık 2018 tarihi itibarıyla Türkiye'de faaliyet göstermekte olan 52 banka bulunmaktadır. Söz konusu bankaların 34'ü ticari banka, 13'ü kalkınma ve yatırım bankası ve 5'i de katılım bankasıdır. Türkiye Bankalar Birliği'nin Aralık 2018 verilerine göre Türkiye'de finansal sistemin aktif büyüklüğü bakımından %83'ünü bankalar oluşturmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, ülkemizde faaliyet gösteren bankalar diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi finansal sistem içerisinde en büyük paya sahip finansal kurumlardır. Bununla beraber, Türk bankacılık sektörü içinde de ticari bankaların baskınlığı dikkat çekmektedir (Türkiye Bankalar Birliği [TBB], 2018).

2018'de The Banker dergisi tarafından yayınlanan raporda ana sermaye büyüklüğüne göre dünyanın en büyük 1000 bankası sıralamasında İş Bankası Türkiye'de faaliyet gösteren diğer bankaları geride bırakarak 118. sırada kendine yer bulmuştur. 2018 yılsonu itibarıyla 416,4 milyar TL aktif büyüklüğü ile Türkiye'nin en büyük özel sermayeli ticari bankası olan İş Bankası, müşterilerine verdiği çeşitli hizmetlerle Türkiye ekonomisinin sürdürülebilir kalkınmasına önemli katkılar sağlamaktadır (Türkiye İş Bankası Faaliyet Raporu [TİBFR], 2018).

Bu çalışmanın amacı Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) teknikleriyle 2009-2018 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye'nin en köklü bankalarından biri olan İş Bankası'nın finansal açıdan performansını ölçmek ve değerlendirmektir. Türk bankacılık sektöründe finansal performans ölçümüne ilişkin birçok çalışma bulunmasına rağmen bu çalışmalar genelde sektörün performansına (Örn: Işık, 2019a) ya da kamu, özel ya da yabancı sermayeli bankaların birbirine kıyasla performansının değerlendirilmesine (Örn: Akçakanat, Eren, Aksoy ve Ömürbek, 2017; Aksaraylı ve Pala, 2017; Çalışkan ve Eren, 2016; Erdoğan, 2018; Gündoğdu, 2018; Yıldırım ve Demirci, 2017) odaklanmaktadır. Bu çalışmayla Türk bankacılık sektörünün önemli bankalarından biri olan İş Bankası'nın yıllara ilişkin performansının Criteria Importance Through Intercriteria Correlation (CRITIC) ve Evaluation based on Distance from Average Solution (EDAS) yaklaşımlarıyla değerlendirilmesinin bankacılık literatürüne önemli bir katkı sağlaması beklenmektedir.

Bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün ardından ikinci bölümde konuya ilişkin önceki çalışmalar özetlenmiştir. Üçüncü bölümde metodoloji tanıtılmış, dördüncü bölümde uygulama sonuçlarına yer verilmiş ve son bölümde ise genel bir değerlendirilme yapılmıştır.

2. Literatür Özeti

Literatürde çeşitli ÇKKV teknikleri kullanılarak finansal performans ölçümü ve değerlendirmesi yapan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. CRITIC ve EDAS yaklaşımlarının kullanıldığı bazı çalışmaların özeti Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Literatür İncelemesi

Yazarlar	Sektör/Firma	Kullanılan Yöntem	Ulaşılan Sonuçlar
Çakır ve Perçin (2013)	Fortune Türkiye dergisinde yer alan 10 lojistik firması/2011	CRITIC, SAW, TOPSIS, VIKOR ve Borda Sayım Yöntemi	Çalışmanın sonucunda CRITIC yöntemine göre incelen dönemde lojistik sektörü için en önemli kriterin özkaynaklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla beraber her üç ÇKKV yaklaşımından elde edilen sonuçlara göre ise performansı en yüksek olan lojistik firmasının Borusan olduğu tespit edilmiştir
Ünlü, Yalçın ve Yağlı (2016)	BİST-30 Endeksine kayıtlı 22 firma/2014	CRITIC ve TOPSIS Yöntemi	Bulgular göstermektedir ki CRITIC yaklaşımına göre en önemli kriter nakit katma değer kriteridir. TOPSIS performans sıralamasından elde edilen sonuçlara göre, ilgili dönemde finansal performans açısından en başarılı (başarısız) firmanın Şişecam (THY) firması olduğu belirlenmiştir.
Kıracı ve Bakır (2018)	13 havayolu firması/ 2005-2012	CRITIC ve EDAS Yöntemi	Çalışmanın sonucunda söz konusu dönemde hava yolu firmaları için arz edilen koltuk mil ve ücretli yolcu mil kriterlerinin en önemli kriterler olduğu tespit edilmiştir. EDAS yöntemine göre ise UAL havayolu firması hem küresel krizden önce hem de küresel krizden sonra finansal başarısı en yüksek firmadır.
Akçakanat, Aksoy ve Teker (2018)	TR-61 bölgesinde yer alan iller/2012-2017	EDAS, MDL ve CRITIC Yöntemi	CRITIC yöntemine göre en önemli ağırlığa sahip kriter şube sayısı iken MDL yöntemine göre ise en önemli kriter kredi/mevduat rasyosudur. EDAS yöntemine göre yapılan performans sıralamasında ise en iyi performansı gösteren il Isparta ili iken en başarısız ilin Burdur ili olduğu rapor edilmiştir.
Şenol ve Ulutaş (2018)	BİST'e kote olan 12 petrol, kauçuk, kimya ve plastik sektörü firması/2016	CRITIC ve ARAS Yöntemi	CRITIC yöntemine yapılan ağırlıklandırmada en önemli kriterlerin piyasa katma değeri ve hisse başına kar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ARAS yöntemiyle de firmaların muhasebe ve piyasa temelli performans sıralaması arasında önemli farklılıklar olduğu belirlenmiştir.
Özbek ve Engür (2018)	Ulusal ve uluslararası faaliyet gösteren 7 lojistik firması/2018	EDAS Yöntemi	Çalışmada finansal performans sıralamasında ilk sırayı Omsan firması alırken sonuncu sırayı ise Reysaş firmasının aldığı tespit edilmiştir.
Ulutaş (2018)	Fortune 500 listesinde yer alan 7 lojistik firması/2017	ENTROPI ve EDAS Yöntemi	Entropi yöntemi kullanılarak yapılan ağırlıklandırma işlemi sonucunda en önemli kriterin ihracat kriteri olduğu tespit edilmiştir. EDAS yöntemi ile elde edilen bulgulara göre finansal performans açısından en başarılı firma Mars firması, en başarısız firma ise Alışan firmasıdır.
Işık (2019b)	Türk sigortacılık sektöründe faaliyet gösteren hayat dışı sigorta şirketleri/2009-2017	CRITIC, TOPSIS ve MULTIMOORA Yöntemi	Çalışmada CRITIC yöntemine göre hayat dışı sigortacılık sektörü için en önemli performans kriterinin teknik karşılık oranı olduğu tespit edilmiştir. Bununla beraber TOPSIS (MULTIMOORA) yönteminin kullanıldığı finansal performans sıralamasında ilgili sektörün en başarılı olduğu yılın 2017 (2009), en başarısız olduğu yılın ise 2012 olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Aydın (2019b)	Türk sigorta sektöründe faal. gösteren hayat-emeklilik şirketleri 2015-2017	CRITIC ve TOPSIS Yöntemi	Çalışmada CRITIC yöntemi sonucunda en önemli kriterlerin sırasıyla prim/öz sermaye oranı ile hasar oranı olduğu, performans sıralamasında ise hayat/emeklilik şirketlerinin finansal açıdan başarısının en yüksek olduğu yılın 2015 olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1'in devamı

Kısa ve Ayçin (2019)	36 OECD ülkesi/ 2012-2018	SWARA ve EDAS Yöntemi	Çalışmada SWARA yöntemi kullanılarak hesaplanan ağırlıklandırma en önemli kriterin lojistik hizmet kalitesi olduğu belirlenmiştir. EDAS yöntemine göre ise incelenen dönemde performans açısından en başarılı ülkenin Almanya en başarısız ülkenin ise Letonya olduğu tespit edilmiştir.
Akgül (2019)	Ziraat Bankası/2007-2017	Entropi ve EDAS Yöntemi	Çalışmanın sonuçlarına göre Ziraat Bankasının finansal performans açısından performansının en yüksek (düşük) olduğu yıl 2017 (2012) yılıdır.

3. Metodoloji

Bu başlık altında İş Bankası'nın 2009-2018 yılları arasındaki finansal performansını değerlendirmek amacıyla seçilen kriterler, bu kriterlerin önem düzeylerinin belirlenmesinde kullanılan CRITIC yaklaşımı ve yıllara ilişkin başarı sıralamasının tespit edilmesinde kullanılan EDAS yaklaşımı tanıtılacaktır.

3.1. Değerlendirme Kriterleri

Bu çalışmanın amacı 2008 küresel finansal krizinden sonra 2009-2018 yıllarını kapsayan dönemde Türk bankacılık sisteminde faaliyet gösteren, aktif büyüklüğü açısından sektördeki en yüksek ikinci paya sahip, Türkiye'nin en köklü bankalarından biri olan özel sermayeli İş Bankası'nın finansal performansını CRITIC ve EDAS yöntemleri ile ölçmek ve değerlendirmektir.

Analiz sürecinde İş Bankası'na ilişkin finansal veriler TBB veri tabanından elde edilmiştir. Tablo 2'de finansal veriler, bu verilerin hesaplanma şekli ve karar vericiler açısından özellikleri (fayda/maksimum ya da maliyet/minimum durumu) verilmiştir.

Tablo 2. Kriterler, Hesaplama Şekilleri, Özellikleri ve Kodları

Sıra	Kriterler	Hesaplama Şekli	Özellik	Kodlar
1	Sermaye Yeterliliği	Özkaynaklar/Risk Ağırlıklı Aktifler	Mak.	DK1
2	Mevduat Düzeyi	Toplanan Mevduat/Toplam Aktifler	Mak.	DK2
3	Alınan Krediler	Alınan Krediler/Toplam Aktifler	Min.	DK3
4	Mevduatın Krediyeye Dönüşüm Oranı	Kredi ve Alacaklar/Toplam Mevduatlar	Mak.	DK4
5	Takibe Düşen Krediler	Takipteki Krediler (Brüt)/Toplam Krediler ve Alacaklar	Min.	DK5
6	Likidite Düzeyi	Likit Aktifler/Kısa Vadeli Yükümlülükler	Mak.	DK6
7	Ortalama Aktif Karlılığı	Net Kar (Zarar)/Ortalama Toplam Aktifler	Mak.	DK7
8	Ortalama Özkaynak Karlılığı	Net Kar (Zarar)/Ortalama Toplam Özkaynaklar	Mak.	DK8
9	Gelir Çeşitlendirme	Faiz Dışı Gelirler (Net)/Toplam Aktifler	Mak.	DK9
10	Faaliyet Giderleri	Diğer Faaliyet Giderleri/Toplam Aktifler	Min.	DK10

3.2. CRITIC Ağırlıklandırma Yaklaşımı

Problem çözüm sürecinde belirlenen kriterlerin ağırlıkları, karar vericilerin öznel bakış açılarından etkilenebilmektedir (Kazan ve Ozdemir, 2014, s. 209). Dolayısıyla, literatürde subjektif bir şekilde belirlenen kriter ağırlıklarıyla yapılan işlemlerin güvenilirliği çeşitli tartışmalara neden olmaktadır (Işık, 2019b, s. 547). Bu sorunun üstesinden gelebilmek için birçok objektif ağırlıklandırma yöntemi geliştirilmiştir. Kriterlerin objektif bir biçimde ağırlıklandırılmasında genel olarak mevcut verilerden hareket edilmektedir (Gao, Nam, Ko ve Jang, 2017). Literatürde objektif ağırlıklandırmaya ilişkin birçok yöntem geliştirilmiştir. Bu yöntemlerden biri de Diakoulaki, Mavrotas ve Papayannakis (1995) tarafından geliştirilen CRITIC yöntemidir. Normalize edilmiş karar matrisinin standart sapmalarını ve kriterler arasındaki korelasyon ilişkilerini dikkate alan CRITIC yöntemi son zamanlarda yapılan çalışmalarda araştırmacılar tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. CRITIC yöntemini kullanarak kriterlerin göreceli ağırlıklarının belirlenme süreci aşağıdaki aşamaları içermektedir (Çakır ve Perçin, 2013, s. 451; Diakoulaki vd., 1995, s. 764-765; Işık, 2019b, s. 547-549; Kiracı ve Bakır, 2018, s. 160-161; Şenol ve Ulutaş, 2018, s. 93-94).

Aşama 1: Karar Matrisinin Oluşturulması: Eşitlik (1)'de gösterilen karar matrisi (X), karar vericiler tarafından problem çözme sürecinin başında n adet kriter ve m adet alternatiften oluşturulan matristir.

$$X = x_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \cdots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \cdots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{m1} & a_{m2} & \cdots & a_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Aşama 2: Normalize Matrisinin Oluşturulması: Yöntemin ikinci aşamasında fayda ve maliyet kriterleri için Eşitlik (2) ve (3)'de gösterildiği gibi her bir eleman normalize edilmektedir.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - x_j^{\min}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \quad (2)$$

$$r_{ij} = \frac{x_j^{\max} - x_{ij}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \quad (3)$$

Yukarıdaki eşitliklerde $x_j^{\min}$ ve $x_j^{\max}$ sırasıyla j kriterine ait en düşük ve en yüksek değeri göstermektedir.

Aşama 3: Korelasyon Katsayı Matrisinin Oluşturulması: Yöntemin üçüncü aşamasında kriterler arasındaki ilişkinin derecesini ölçmek üzere Eşitlik (4) vasıtasıyla kriter çiftleri arasındaki korelasyonlar hesaplanmaktadır.

$$\rho_{jk} = \frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)(r_{ik} - \bar{r}_k)}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)^2 \sum_{i=1}^m (r_{ik} - \bar{r}_k)^2}}, \quad j, k = 1, 2, \dots, n \quad (4)$$

Aşama 4: C_j değerinin Hesaplanması: Bu aşamada her bir kriterde bulunan toplam bilgi miktarını ifade eden C_j Eşitlik (5) yardımıyla hesaplanmaktadır. Eşitlik (5)'te yer alan ve her bir kriterin standart sapmasını ifade eden σ_j değeri Eşitlik (6) vasıtasıyla hesaplanmaktadır.

$$C_j = \sigma_j \sum_{k=1}^n (1 - t_{jk}), \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (5)$$

Yukarıdaki eşitlikte t_{jk} kriter çiftleri arasındaki korelasyon katsayısını ifade etmektedir.

$$\sigma_j = \sqrt{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)^2 / m} \quad (6)$$

Aşama 5: Kriter Ağırlıklarının W_j Hesaplanması: Yöntemin son aşamasında analiz için belirlenen kriterlere ait ağırlıklar (önem düzeyleri) Eşitlik (7) yardımıyla hesaplanmaktadır.

$$W_j = \frac{C_j}{\sum_{k=1}^n C_k}, \quad j, k = 1, 2, \dots, n \quad (7)$$

3.3. EDAS Yaklaşımı

EDAS yaklaşımı ÇKKV yöntemlerinden biri olup Ghorabae, Zavadskas, Olfat ve Turskis (2015) tarafından literatüre kazandırılmıştır. Bu yaklaşım, karar verme sürecinde en optimal alternatifin belirlenmesinde ortalama çözüm uzaklığına dayalı değerlendirmelerden faydalanmaktadır. EDAS yöntemine ilişkin aşamalar aşağıdaki gibidir (Ghorabae vd., 2015, s. 438-441);

Aşama 1. Karar Matrisi X'in Oluşturulması: Yöntemin ilk aşamasında CRITIC yönteminde olduğu gibi n sayıda kriter ve m sayıda alternatifi içeren karar matrisi X aşağıdaki gibi oluşturulur.

$$X = x_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \cdots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \cdots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{m1} & a_{m2} & \cdots & a_{mn} \end{bmatrix} \quad (8)$$

Aşama 2. Ortalama Değerler Matrisinin (AV_{ij}) Oluşturulması: Yöntemin ikinci aşamada Eşitlik (9) vasıtasıyla belirlenen değerlendirme kriterine ilişkin ortalama çözümler matrisi oluşturulur.

$$AV_j = \frac{\sum_{i=1}^n X_{ij}}{n} \quad (9)$$

Aşama 3. Ortalamadan Pozitif ve Negatif Uzaklık Matrislerinin Oluşturulması: Bu aşamada her kritere ilişkin ortalamadan pozitif uzaklık matrisi (PDA) ve ortalamadan negatif uzaklık matrisi (NDA) oluşturulur. Bu değerlerin hesaplanması kriterlerin fayda veya maliyet özelliklerine göre değişkenlik gösterir.

$$PDA = [PDA_{ij}]_{n \times m} \quad (10)$$

$$NDA = [NDA_{ij}]_{n \times m} \quad (11)$$

Yukarıdaki eşitliklerde PDA, i. alternatifin j. kriter açısından ortalama çözüme olan pozitif uzaklığını, NDA ise i. alternatifin j. kriter açısından ortalama çözüme olan negatif uzaklığını ifade etmektedir.

Değerlendirme kriteri fayda yönlüye Eşitlik (12) ve (13) uygulanır.

$$PDA_{ij} = \frac{\max(0, (X_{ij} - AV_j))}{AV_j}, \quad j \in \text{fayda kriteri} \quad (12)$$

$$NDA_{ij} = \frac{\max(0, (AV_j - X_{ij}))}{AV_j}, \quad j \in \text{fayda kriteri} \quad (13)$$

Değerlendirme kriteri maliyet yönlüye Eşitlik (14) ve (15) uygulanır.

$$PDA_{ij} = \frac{\max(0, (AV_j - X_{ij}))}{AV_j}, \quad j \in \text{maliyet kriteri} \quad (14)$$

$$NDA_{ij} = \frac{\max(0, (X_{ij} - AV_j))}{AV_j}, \quad j \in \text{maliyet kriteri} \quad (15)$$

Aşama 4: Ağırlıklı Toplam Değerlerin Hesaplanması: Bu aşamada ağırlıklı toplam pozitif uzaklıklar (SP_i) ve ağırlıklı toplam negatif (SN_i) uzaklıklar Eşitlik (16) ve (17) yardımı ile hesaplanmaktadır. Eşitliklerde yer alan W_j her bir değerlendirme kriterinin önem ağırlığını ifade etmektedir.

$$SP_i = \sum_{j=1}^m W_j \times PDA_{ij} \quad (16)$$

$$SN_i = \sum_{j=1}^m W_j \times NDA_{ij} \quad (17)$$

Burada alternatiflerin optimal durumda olup olmadıkları SP_i ve SN_i değerlerinin artıp azalmasına bağlı olarak değişkenlik göstermektedir.

Aşama 5: Ağırlıklı Toplam Uzaklıkların Normalize Edilmesi: Aşama 5'i takiben tüm alternatiflere ait ağırlıklandırılmış ve normalize edilmiş NSP_i ve NSN_i değerleri Eşitlik (16) ve (17) kullanılarak hesaplanmaktadır.

$$NSP_i = \frac{SP_i}{\max_i(SP_i)} \quad (18)$$

$$NSN_i = 1 - \frac{SN_i}{\max_i(SN_i)} \quad (19)$$

Aşama 6: Her Bir Alternatife İlişkin Başarı Skorlarının Hesaplanması: Yöntemin son aşamasında bir önceki aşamada hesaplanan NSP_i ve NSN_i değerlerinin ortalaması alınarak her bir alternatif için performans değerlendirmede kullanılacak başarı skorları AS_i elde edilmektedir. Burada en yüksek AS_i değerine sahip alternatif en iyi alternatif olarak değerlendirilir.

$$AS_i = \frac{1}{2}(NSP_i + NSN_i) \quad (20)$$

4. Uygulama

Bu başlık altında hem CRITIC hem de EDAS yaklaşımları uygulanarak elde edilen bulgulara ve bu bulgulara ilişkin değerlendirmelere yer verilecektir.

4.1. Kriterlerin CRITIC Ağırlıklarının Hesaplanması

İş Bankası'nın 2009-2018 yıllarına ilişkin firma düzeyindeki verilerini içeren karar matrisi Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Karar Matrisi

	Mak.	Mak.	Min.	Mak.	Min.	Mak.	Mak.	Mak.	Mak.	Min.
	DK1	DK2	DK3	DK4	DK5	DK6	DK7	DK8	DK9	DK10
2018	16.500	58.900	10.800	106.100	4.300	21.100	1.700	14.500	0.500	1.000
2017	16.656	56.230	10.604	117.872	2.250	44.271	1.575	13.429	0.930	2.041
2016	15.173	56.914	9.911	115.165	2.421	47.418	1.601	13.828	1.290	2.088
2015	15.647	55.783	10.303	115.690	2.025	53.075	1.201	10.050	1.155	2.295
2014	16.022	56.168	8.693	116.715	1.553	52.408	1.509	12.790	1.596	2.395
2013	14.379	57.470	7.564	111.826	1.654	46.021	1.503	13.416	1.725	2.357
2012	16.328	60.067	6.126	101.669	1.890	46.220	1.887	14.571	2.215	2.556
2011	14.073	60.812	6.896	93.193	2.165	47.334	1.650	14.884	2.228	2.153
2010	17.547	66.967	6.102	72.775	3.748	55.678	2.263	17.528	2.511	2.430
2009	18.308	63.748	8.606	66.967	5.727	66.383	2.095	17.582	2.702	2.380

İkinci aşmada öncelikle her bir kriterin fayda ve maliyet özellikleri göz önüne alınarak başlangıç karar matrisi normalize edilir. Daha açık bir ifadeyle fayda kriterleri için Eşitlik (2)'den, maliyet kriterler için ise Eşitlik (3)'ten yararlanılarak normalize edilmiş karar matrisi Tablo 4'te gösterilen şekilde elde edilmiştir.

Tablo 4. Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	DK1	DK2	DK3	DK4	DK5	DK6	DK7	DK8	DK9	DK10
2018	0.573	0.279	0.000	0.769	0.342	0.000	0.470	0.591	0.000	1.000
2017	0.610	0.040	0.042	1.000	0.833	0.512	0.353	0.449	0.195	0.331
2016	0.260	0.101	0.189	0.947	0.792	0.581	0.377	0.502	0.359	0.301
2015	0.372	0.000	0.106	0.957	0.887	0.706	0.000	0.000	0.297	0.168
2014	0.460	0.034	0.449	0.977	1.000	0.691	0.290	0.364	0.498	0.103
2013	0.072	0.151	0.689	0.881	0.976	0.550	0.284	0.447	0.556	0.128
2012	0.533	0.383	0.995	0.682	0.919	0.555	0.646	0.600	0.779	0.000
2011	0.000	0.450	0.831	0.515	0.853	0.579	0.423	0.642	0.785	0.259
2010	0.820	1.000	1.000	0.114	0.474	0.764	1.000	0.993	0.913	0.081
2009	1.000	0.712	0.467	0.000	0.000	1.000	0.842	1.000	1.000	0.113

Tablo 5'te çalışmada kullanılan değerlendirme kriterleri arasındaki ilişkileri belirlemek için Eşitlik (4) yardımıyla hesaplanan korelasyon katsayıları sunulmaktadır.

Tablo 5. Kriterler Arası Korelasyon Katsayıları

	DK1	DK2	DK3	DK4	DK5	DK6	DK7	DK8	DK9	DK10
DK1	1.000	0.535	-0.049	-0.581	-0.738	0.302	0.664	0.550	0.246	-0.019
DK2	0.535	1.000	0.632	-0.954	-0.647	0.351	0.924	0.895	0.745	-0.189
DK3	-0.049	0.632	1.000	-0.530	0.108	0.371	0.558	0.502	0.834	-0.619
DK4	-0.581	-0.954	-0.530	1.000	0.753	-0.482	-0.867	-0.877	-0.785	0.217
DK5	-0.738	-0.647	0.108	0.753	1.000	-0.126	-0.659	-0.707	-0.246	-0.317
DK6	0.302	0.351	0.371	-0.482	-0.126	1.000	0.276	0.245	0.742	-0.842
DK7	0.664	0.924	0.558	-0.867	-0.659	0.276	1.000	0.958	0.668	-0.150
DK8	0.550	0.895	0.502	-0.877	-0.707	0.245	0.958	1.000	0.656	-0.058
DK9	0.246	0.745	0.834	-0.785	-0.246	0.742	0.668	0.656	1.000	-0.717
DK10	-0.019	-0.189	-0.619	0.217	-0.317	-0.842	-0.150	-0.058	-0.717	1.000

Her bir kriterin içinde barındırdığı bilgi miktarını ifade eden C_j değerleri, Eşitlik (5) yardımıyla standart sapmaların yanı sıra korelasyon katsayılarının da dikkate alınmasıyla hesaplanmış ve elde edilen değerler Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Hesaplanan C_j Değerleri

	DK1	DK2	DK3	DK4	DK5	DK6	DK7	DK8	DK9	DK10
C_j	2.517	2.210	2.787	4.779	3.796	2.071	1.930	2.000	2.253	3.319

Tablo 7’de Eşitlik (7) kullanılarak CRITIC yaklaşımının son aşaması için her bir kritere ilişkin hesaplanan önem ağırlıkları sunulmaktadır. Tablo 7’deki bulgulara göre, İş Bankası’nın performans kriterlerine ait önem ağırlıklarının 0.070 ile 0.173 arasında değiştiği görülmektedir. Tablo 7’de rapor edilen sonuçlar incelendiğinde, İş Bankası için en önemli performans kriterinin mevduatın krediye dönüşüm oranı olduğu görülmektedir. Bununla beraber, ortalama aktif karlılığı kriteri ise önem ağırlığı en düşük performans kriteridir.

Tablo 7. Değerlendirme Kriterlerinin Ağırlıkları

	DK1	DK2	DK3	DK4	DK5	DK6	DK7	DK8	DK9	DK10
W_j	0.091	0.080	0.101	0.173	0.137	0.075	0.070	0.072	0.081	0.120

4.2. EDAS Yöntemi Uygulaması

CRITIC yaklaşımında olduğu gibi EDAS yaklaşımında da ilk aşamasında 2009-2018 yıllarını kapsayan dönemde İş Bankası’nın finansal verilerinden oluşan karar matrisi Tablo 8’de gösterilmiştir. Tablo 8’in en alt satırında her bir kriter için hesaplanan AV_j değerleri verilmiştir.

Tablo 8. Karar Matrisi

	Mak.	Mak.	Min.	Mak.	Min.	Mak.	Mak.	Mak.	Mak.	Min.
	DK1	DK2	DK3	DK4	DK5	DK6	DK7	DK8	DK9	DK10
2018	16.500	58.900	10.800	106.100	4.300	21.100	1.700	14.500	0.500	1.000
2017	16.656	56.230	10.604	117.872	2.250	44.271	1.575	13.429	0.930	2.041
2016	15.173	56.914	9.911	115.165	2.421	47.418	1.601	13.828	1.290	2.088
2015	15.647	55.783	10.303	115.690	2.025	53.075	1.201	10.050	1.155	2.295
2014	16.022	56.168	8.693	116.715	1.553	52.408	1.509	12.790	1.596	2.395
2013	14.379	57.470	7.564	111.826	1.654	46.021	1.503	13.416	1.725	2.357
2012	16.328	60.067	6.126	101.669	1.890	46.220	1.887	14.571	2.215	2.556
2011	14.073	60.812	6.896	93.193	2.165	47.334	1.650	14.884	2.228	2.153
2010	17.547	66.967	6.102	72.775	3.748	55.678	2.263	17.528	2.511	2.430
2009	18.308	63.748	8.606	66.967	5.727	66.383	2.095	17.582	2.702	2.380
AV_j	16.063	59.306	8.560	101.797	2.773	47.991	1.698	14.258	1.685	2.170

Tablo 9’da sırasıyla ortalamadan pozitif ve negatif uzaklık matrisleri Eşitlikler (12)-(15) yardımıyla oluşturulmuş olup bu matrislere ilişkin bulgular Tablo 9 ve Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 9. Ortalamadan Pozitif Uzaklık Matrisi

	DK1	DK2	DK3	DK4	DK5	DK6	DK7	DK8	DK9	DK10
2018	0.027	0.000	0.262	0.042	0.550	0.000	0.001	0.017	0.000	0.000
2017	0.037	0.000	0.239	0.158	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
2016	0.000	0.000	0.158	0.131	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
2015	0.000	0.000	0.204	0.136	0.000	0.106	0.000	0.000	0.000	0.058
2014	-0.003	0.000	0.015	0.147	0.000	0.092	0.000	0.000	0.000	0.104
2013	0.000	0.000	0.000	0.099	0.000	0.000	0.000	0.000	0.024	0.087
2012	0.016	0.013	0.000	-0.001	0.000	0.000	0.111	0.022	0.315	0.178
2011	0.000	0.025	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.044	0.322	0.000
2010	0.092	0.129	0.000	0.000	0.351	0.160	0.332	0.229	0.490	0.120
2009	0.140	0.075	0.005	0.000	1.065	0.383	0.234	0.233	0.603	0.097

Tablo 10. Ortalamadan Negatif Uzaklık Matrisi

	DK1	DK2	DK3	DK4	DK5	DK6	DK7	DK8	DK9	DK10
2018	0.000	0.007	0.000	0.000	0.000	0.560	0.000	0.000	0.703	0.539
2017	0.000	0.052	0.000	0.000	0.189	0.078	0.073	0.058	0.448	0.059
2016	0.055	0.040	0.000	0.000	0.127	0.012	0.057	0.030	0.234	0.038
2015	0.026	0.059	0.000	0.000	0.270	0.000	0.293	0.295	0.315	0.000
2014	0.003	0.053	0.000	0.000	0.440	0.000	0.111	0.103	0.053	0.000
2013	0.105	0.031	0.116	0.000	0.404	0.041	0.115	0.059	0.000	0.000
2012	0.000	0.000	0.284	0.001	0.318	0.037	0.000	0.000	0.000	0.000
2011	0.124	0.000	0.194	0.085	0.219	0.014	0.028	0.000	0.000	0.008
2010	0.000	0.000	0.287	0.285	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
2009	0.000	0.000	0.000	0.342	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000

EDAS yaklaşımının son aşamasında ağırlıklı toplam pozitif ve negatif değerlerle bu değerlerin normalize edilmiş halleri (SP_i , SN_i , NSP_i , NSN_i) sırasıyla Eşitlikler (16)-(19) kullanılarak hesaplanmış ve ulaşılan bulgular Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11. Sonuçlar

	SP_i	SN_i	NSP_i	NSN_i	AS_i	Sıralama
2018	0.113	0.164	0.392	0.000	0.196	10
2017	0.055	0.089	0.190	0.460	0.325	5
2016	0.039	0.056	0.134	0.657	0.395	3
2015	0.059	0.112	0.205	0.322	0.263	9
2014	0.046	0.084	0.160	0.487	0.323	6
2013	0.029	0.094	0.102	0.425	0.264	8
2012	0.059	0.075	0.204	0.542	0.373	4
2011	0.031	0.079	0.109	0.517	0.313	7
2010	0.173	0.078	0.601	0.525	0.563	2
2009	0.288	0.059	1.000	0.641	0.820	1

Tablo 11'in son sütununda yer alan AS_i değerleri Eşitlik (20) yardımıyla hesaplanmış olup alternatiflerin performans sıralamasını göstermektedir. Tablo 11'de görüldüğü üzere İş Bankası'nın finansal performansının en yüksek olduğu yıl 2008 küresel finansal krizini izleyen 2009 yılıdır. 2008-2017 dönemini kapsayan çalışmada Işık (2019a) Türk mevduat bankacılığı sektörünün yıllara ilişkin performansını değerlendirmiş ve diğer yıllarla karşılaştırıldığında 2009 yılının sektörün en başarılı olduğu ikinci yıl olduğunu rapor etmiştir. Buna ilaveten 2007-2017 yıllarını kapsayan dönemde Ziraat Bankası için Akgül (2019) tarafından yapılan çalışmada başarı sıralaması açısından 2009 yılı yedinci sırada yer almıştır. Sonuç olarak İş Bankası'nın finansal oranlara dayalı başarı sıralamasında 2009 ilk sırada yer alırken, 2009 yılını sırasıyla 2010, 2016, 2012, 2017, 2014, 2011, 2013, 2015 ve 2018 yılları izlemektedir.

5. Sonuç

Hemen hemen tüm ekonomilerde bankacılık sektörünün faaliyetleri hem reel sektör firmaları açısından hem de genel ekonomi açısından büyük önem taşımaktadır. Ülkemiz ekonomisi dikkate alındığında bankalar ve bu bankaların yapmış oldukları faaliyetler sonucunda ulaşılmış oldukları performans derecesi ekonomide yer alan hemen hemen her kesimi çok yakından etkilediğini ifade etmek mümkündür.

Bu çalışmada Türk bankacılık sektöründe faaliyette bulunan İş Bankası'nın 2009-2018 yılları arasındaki finansal başarısının ÇKKV yaklaşımları ile ölçülmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bilindiği üzere 1924 yılında kurulan ve en köklü özel sermayeli ticari banka niteliği taşıyan İş Bankası'nın yıllara ilişkin faaliyet sonuçları bir taraftan kendi paydaşları diğer taraftan da ülke ekonomisi için son derece önemlidir. Bu noktadan hareketle bu çalışmada CRITIC ve EDAS yaklaşımları kullanılarak İş Bankası'nın araştırma dönemine ilişkin finansal başarısının araştırılması hedeflenmiştir. CRITIC objektif kriter ağırlıklandırma yönteminden elde edilen ampirik bulgulara göre en yüksek ağırlığa sahip kriterin mevduatın krediye dönüşüm oranı olduğu, bununla beraber en düşük ağırlığa sahip kriterin ise ortalama aktif karlılığı kriteri olduğu tespit edilmiştir. EDAS yaklaşımı çerçevesinde ulaşılan bulgular göstermektedir ki 2008 küresel finansal krizinin ardından gelen 2009 yılı İş Bankası'nın en başarılı finansal performans sergilediği yıldır. Bununla beraber, araştırma dönemi dikkate alındığında İş Bankası'nın finansal başarısının en düşük olduğu yıl ise 2018 yılıdır.

İş Bankası güçlü ve sürdürülebilir finansal yapısıyla başta sanayi sektörü olmak üzere ülke ekonomisine önemli katkılar sağlamaya devam etmektedir. Küresel finansal krizi takip eden 2009 yılında bankanın dış kaynak yaratma kapasitesini koruması, dünyada marka değeri en yüksek bankalar sıralamasında kendisine 91. sırada yer bulması, Global 2000 listesinde 331. sırada yer alan en iyi Türk firması olması ve aynı yıl seçkin web sitesi ödülünü kazanması 2009 yılının önemli başarıları arasında gösterilebilir. Söz konusu bu başarılar İş Bankası'nın 2009 yılında kurumsal yönetim açısından etkin bir yönetim politikası izlediğini ve diğer yıllarla karşılaştırıldığında finansal açıdan elde ettiği başarıyı açıklayabilir (TİBFR, 2009). Buna beraber, analiz sonuçlarına göre İş Bankası'nın yıllar itibarıyla finansal performansında herhangi bir istikrar olmadığının da altının çizilmesi gerekmektedir. Bunun da en önemli nedeni olarak Türkiye ekonomisinde ve uluslararası piyasalarda meydana gelen ekonomik ve siyasi dalgalanmalar gösterilebilir.

Bu çalışmanın literatür incelemesi bölümünden de anlaşılacağı üzere, ÇKKV metotları kullanılarak firma düzeyinde finansal performans analizi yapan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu doğrultuda firma düzeyinde yapılan bu çalışmayla ilgili literatürde önemli bir boşluğun doldurulması amaçlanmıştır. Bununla beraber, bu çalışmadan elde edilen bulgular bir yandan ilgili bankanın faaliyetlerinin etkin bir şekilde devam ettirebilmesi açısından diğer yandan da genel ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. Öncelikle bu çalışmadan elde edilen sonuçlar sadece İş Bankası açısından değerlendirilmelidir. İkinci olarak çalışmada İş Bankası'na ilişkin piyasaya dayalı verilerden (piyasa değeri, fiyat-kazanç oranı vs.) ziyade firma düzeyinde verilerin kullanılmış olması da önemli bir sınırlılık olarak görülmektedir.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda farklı ÇKKV teknikleri (Örn: ENTROPİ, SWARA, AHP, ARAS, TOPSIS, MOORA, COPRAS, VIKOR ve GRİ İLİŞKİ ANALİZİ vb.) kullanılarak konu derinlemesine araştırılabilir. Ayrıca, bankaların performansına ilişkin yapılacak çalışmaların hem banka düzeyinde hem de sektörel düzeyde yapılması sadece banka yönetimi ve pay sahipleri açısından değil aynı zamanda düzenleyici ve denetleyici otoriteler açısından yol gösterici nitelikte olabileceği unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Akçakanat, Ö., Aksoy, E. ve Teker, T. (2018). CRITIC ve MDL temelli EDAS yöntemi ile TR-61 bölgesi bankalarının performans değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(32), 1-24. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/sduiibfd>
- Akçakanat, Ö., Eren, H., Aksoy, E. ve Ömürbek, V. (2017). Bankacılık sektöründe ENTROPI ve WASPAS yöntemleri ile performans değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 285-300. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/sduiibfd>
- Akgül., Y. (2019, Temmuz). Entropi ve Edas yöntemleri ile Ziraat Bankasının 2007-2017 yılları arasındaki performansının analiz edilmesi. B.C. Tanrıtanır ve A. Movlyanov (Ed.), *ATLAS 3. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı (II-Cilt)* içinde (s. 378-385). ATLAS 3. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan bildiri, Sivas, 28-30 Haziran. İstanbul: IKSAD Yayınevi.
- Aksaraylı, M. ve Pala, O. (2017). Türk bankacılık sektöründe sermaye yapısına göre performans sıralama, kümeleme ve verimlilik analizi. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(11), 39-54. Erişim adresi: <http://www.javstudies.com>
- Aydın Y. (2019a). Türk bankacılık sektöründe karlılığı etkileyen faktörlerin panel veri analizi ile incelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(1), 181-189. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/gumus>
- Aydın, Y. (2019b). Türkiye'de hayat\emeklilik sigorta sektörünün finansal performans analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 107-118. doi: 10.29106/fesa.536729
- Çakır, S. ve Perçin, S. (2013). Çok kriterli karar verme teknikleriyle lojistik firmalarında performans ölçümü. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 13(4), 449-459. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/eab>
- Çalışkan, E. ve Eren, T. (2016). Bankaların performanslarının çok kriterli karar verme yöntemiyle değerlendirilmesi. *Ordu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6(2), 85-107. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/ordubtd>
- Diakoulaki, D., Mavrotas, G., & Papayannakis, L. (1995). Determining objective weights in multiple criteria problems: The CRITIC method. *Computers & Operations Research*, 22(7), 763-770. [https://doi.org/10.1016/0305-0548\(94\)00059-H](https://doi.org/10.1016/0305-0548(94)00059-H)
- Erdoğan, A. (2018). Katılım bankalarının performans analizlerine MULTIMOORA yöntemi ile bir bakış. *Ekonomi, Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 99-111. Erişim adresi: <https://dergi.arel.edu.tr/index.php/eyasad>
- Ersoy, E. ve Aydın, Y. (2018). Bankaların likiditesini etkileyen makroekonomik ve bankaya özgü faktörlerin ampirik analizi: Türkiye örneği. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 7(14), 158-169. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/gumusgjebs>
- Gao, R., Nam, H. O., Ko, W. I., & Jang, H. (2017). National options for a sustainable nuclear energy system: MCDM evaluation using an improved integrated weighting approach. *Energies*, 10(12), 1-24. <https://doi.org/10.3390/en10122017>
- Ghorabae, M. K., Zavadskas, E. K., Olfat, L., & Turskis, Z. (2015). Multi-criteria inventory classification using a new method of evaluation based on distance from average solution (EDAS). *Informatica*, 26(3), 435-451. <http://dx.doi.org/10.15388/Informatica.2015.57>
- Gündoğdu, A. (2018). Türkiye'de katılım bankalarının finansal performansının gri ilişki analizi ile ölçülmesi [Özel sayı]. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 17. *ÜİK Özel Sayısı*, 201-214. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.434619>
- Isik, O. (2017). Internal determinants of profitability of state, private and foreign owned commercial banks operating in Turkey. *Journal of Economics, Finance and Accounting*, 4(3), 342-353. doi:10.17261/Pressacademia.2017.701
- Işık, Ö. (2019a). Türk mevduat bankacılığı sektörünün finansal performanslarının ENTROPI tabanlı ARAS yöntemi kullanılarak değerlendirilmesi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 90-99. doi: 10.29106/fesa.533997

- Işık, Ö. (2019b). Türkiye'de hayat dışı sigorta sektörünün finansal performansının CRITIC tabanlı TOPSIS ve MULTIMOORA yöntemiyle değerlendirilmesi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 7(1), 542-562. <http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v7i1.1090>
- Kazan, H., & Ozdemir, O. (2014). Financial performance assessment of large scale conglomerates via TOPSIS and CRITIC methods. *International Journal of Management and Sustainability*, 3(4), 203-224. Retrieved from <http://www.conscientiabeam.com>
- Kısa, A. C. G. ve Ayçin, E. (2019). OECD ülkelerinin lojistik performanslarının SWARA tabanlı EDAS yöntemi ile değerlendirilmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(1), 301-325. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/ckuiibfd>
- Kıracı, K. ve Bakır, M. (2018). CRITIC temelli EDAS yöntemi ile havayolu şletmelerinde performans ölçümü uygulaması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (35), 157-174. doi: 10.30794/pausbed.421992
- Özbek, A. ve Engür, M. (2018). EDAS yöntemi ile lojistik firma web sitelerinin değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 21(2), 417-429. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/selcuksbmyd>
- Şenol, Z. ve Ulutaş, A. (2018). Muhasebe temelli performans ölçümleri ile piyasa temelli performans ölçümlerinin CRITIC ve ARAS yöntemleriyle değerlendirilmesi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 55(641), 83-102. Erişim adresi: <http://www.ekonomikyorumlar.com.tr>
- Türkiye Bankalar Birliği [TBB]. (2018). Bankalarımız 2018. Erişim Adresi: www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/7604/Bankalarimiz_2018.pdf
- Türkiye İş Bankası Faaliyet Raporu [TİBFR]. (2018). Erişim Adresi: www.isbank.com.tr/TR/hakkimizda/yatirimci-iliskileri/finansal-bilgiler/Documents/FaaliyetRaporlari/FaaliyetRaporu_2018.pdf
- Türkiye İş Bankası Faaliyet Raporu [TİBFR]. (2009). Erişim Adresi: www.isbank.com.tr/TR/hakkimizda/yatirimci-iliskileri/finansal-bilgiler/Documents/FaaliyetRaporlari/FaaliyetRaporu_2009.pdf
- Ulutaş, A. (2018). ENTROPİ tabanlı EDAS yöntemi ile lojistik firmalarının performans analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (23), 53-66. doi: 10.18092/ulikidince.458754
- Ünlü, U., Yalçın, N. ve Yağlı, İ. (2017). Kurumsal yönetim ve firma performansı: TOPSIS yöntemi ile BIST-30 firmaları üzerine bir uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 63-81. doi: <http://dx.doi.org/10.16953/deusbed.09673>
- Yıldırım, B. F. ve Demirci, E. (2017). Banka performansının TOPSIS-M uygulaması ile değerlendirilmesi. *Söke İşletme Fakültesi Priene Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 35-48. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/sifpusbd>

ABD İŞGÜCÜ PİYASASINDA ÜCRETLER VE GÖÇ İLİŐKİŐİ: NEOKLASİK GÖÇ TEORİŐİ

Wages and Migration Relation in the US Labor Market: Neoclassical Migration Theory

Sevil ÖZDİL*

Özet

Göçmenler genellikle güçlü gelir ve emek talebine sahip alanlara gittikçe, ücret ve istihdamdaki değişikliklerin hem nedeni hem de sonucu olabilmektedirler. Geçmişten bu yana en çok göç alan bölgelerin başında gelen ABD’de ise göçmen sayısı hızla artmaktadır. Dolayısıyla bu büyük göç akışının işgücü piyasası üzerindeki fırsatlarını ve tehditlerini çeşitli açılardan incelemek önemlidir. Bu anlamda bu çalışmada, ABD’de uluslararası göçün işgücü piyasası üzerindeki ekonomik etkilerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmada, Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi uygulanmıştır. Bu prosedür, MWALD testinin problemlerini ortadan kaldırmakta ve standart Granger nedensellik testiyle ilgili problemleri önlemektedir. Bu bakımdan güçlü bir test prosedürü içeren Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçları, seriler arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığına işaret etmektedir. Diğer bir deyişle, ücretler ve göç arasında iki yönlü nedensel bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Uluslararası göçün işgücü piyasaları üzerindeki etkisi incelendiğinde, göçlerin hedef ülkede ücret düzeyinde bir değişmeye neden olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan bu çalışma göç teorisini ilgilendiren diğer çalışmalarla doğrudan ilgilidir.

Anahtar Kelimeler:

Neoklasik Göç Modeli,
Ücret Farklılıkları, ABD,
Uluslararası Göç

JEL Kodları:

J31, R23, O51, F22

Abstract

As migrants generally go to areas with strong income and labor demand, they can be both the cause and the result of changes in wages and employment. The number of immigrants has been increased rapidly in the USA, which can be considered as the one of the most immigrated regions ever. Therefore, it is important to examine the opportunities and threats of this large migration flow on the labor market from various perspectives. To this end, this study examines the economic impacts of international migration on the labor market in the US. The study utilizes the Toda-Yamamoto (1995) causality approach. This procedure eliminates the problems caused by MWALD test and avoids the problems associated with the standard Granger causality. According to the results of the Toda-Yamamoto causality test which includes a powerful test procedure, there exists bi-directional causality between series under investigation. In other words, wages and migration causes each other. When the impact of international migration on labor markets is examined, it is understood that migrations cause a change in the wage level in the target country. This study is directly related to other studies in line with the migration theory.

Keywords:

Neoclassical Migration
Model, Wage
Differences, USA,
International Migration

JEL Codes:

J31, R23, O51, F22

* İktisat Doktora Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, sevilozdl@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4321-4899

1. Giriş

Artan ticaret ve sermaye hareketliliği nedeniyle, gerek ulusal gerekse uluslararası sınırlar boyunca bölgeler, yoğun emek hareketliliğine tanıklık etmiştir. İlk küreselleşme dalgası olan 1870-1913 yılları arası, sermayenin ve emeğin uluslararası alanda serbest olduğu bir dönemdir. Göç dalgası, başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere 1980’lerde ve 1990’larda pek çok iş fırsatına sahip olan ülkelerde toplanmaya başlamıştır. Özellikle ABD, 20. yüzyıl boyunca önce Avrupa’dan sonra da gelişmekte olan birçok ülkeden göç almıştır (Solimano ve Watts, 2005).

Göç konusundaki kararlar ekonomik, sosyal ve kültürel faktörlerle şekillenmektedir. Örneğin göçmen nüfusun becerisi, eğitim ve tecrübe düzeyleri, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki yenilikler sosyal bir faktör olarak rol oynamaktadır. Diğer yandan ekonomik çalkantılar, iş imkanlarının kısıtlı olması, siyasi kargaşa, artan milliyetçilik gibi durumlar ise ekonomik ve kültürel bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla göçün, ücretler ve işgücü piyasasının belirleyici bir etkeni olduğu düşünülmektedir (Blau ve Mackie, 2017). Bu nedenle uluslararası göçün neden başladığını açıklamak için çeşitli kuramsal modeller önerilmiştir ve temel olarak her model benzer şeyleri açıklamaya çalışsa da, radikal olarak farklı kavramlar, varsayımlar ve referans çerçeveleri kullanmıştır (Massey vd., 1993). Göç modellerinin temel amacı, göç üzerinde doğrudan ve dolaylı etkilerin tanımlandığı, göç eğilimlerinin düzenlendiği ve politika değişiklikleri de dahil olmak üzere dışsal şokların göç üzerindeki etkisinin tahmin edildiği bir analitik yapı sağlamaktır. Tahmin edilen modeller, politika ve diğer etkilerin göç kararları üzerindeki etkilerini araştırmak için kullanılmaktadır. Göç modellerinin çoğu ekonomik belirleyicilere odaklanmaktadır. Bunlar göçmenlerin menşe ülkedeki tehdit ve sınırlamaları; hedef destinasyonlarda ise gelir fırsatları ve göç maliyetleridir. İlk göç modelleri, önce Büyük Britanya ve daha sonra ABD’de olmak üzere 11 göç yasası öneren coğrafyacı Ravenstein’in (1834-1913) teorisine dayanmaktadır (Taylor, 2003). Göçün nedenlerini açıklayan en etkin teori ise, emek göçünün farklı motivasyonlarını bir araya getirmek varsayımına dayanan Neoklasik teoridir (Kurekova, 2011). Borjas ile bilinen Neoklasik teori, 1960’lı yıllarda ortaya atılan uluslararası göçün en bilinen teorisidir (Wickramasinghe ve Wimalaratana, 2016). Teoriye göre göçün ortaya çıkmasında esas faktör, işgücü piyasasındaki arz ve talebin coğrafi olarak değişiklik göstermesinden kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu model, ülkeler arasındaki ücret farklılıkları nedeniyle düşük ücretli ülkelere yüksek ücretli ülkelere işgücü göçü olacağını öne sürmektedir (Aktaş, 2015).

Bu makale, ABD’de ücretlerle göç ilişkisini incelemektedir. Bu amaç doğrultusunda literatüre üç katkı sağlaması hedeflenmektedir. İlk olarak 1986-2016 dönemlerini ele alarak daha uzun ve daha yeni veri seti kullanılarak kapsamlı bir analiz yapılacaktır. Ayrıca literatürde az çalışılmış olan göç olgusunun, Neoklasik göç modeli ile nasıl açıklanabileceği gösterilecektir. Son olarak ise uluslararası göç araştırmaları, bilgi birikimini kolaylaştıracak ve yaygın olarak kabul gören bir kuramsal çerçeveden yoksundur. Dolayısıyla bu makale, böyle bir çerçeveyi inşa etmek ve uluslararası göç modelleri yaklaşımına Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testini dahil ederek literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir.

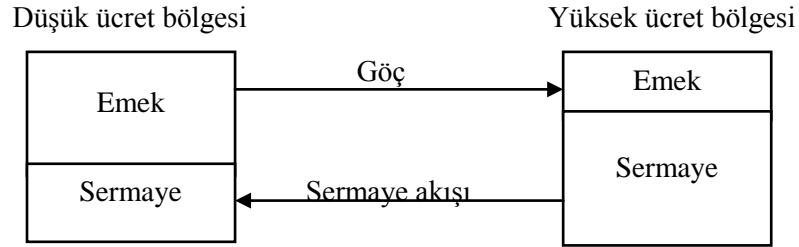
Çalışma giriş bölümünü takiben beş bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde Neoklasik göç paradigmasıyla başlayan göç teorilerinin ve ücret etkileriyle ilişkisinin temel yaklaşımları gözden geçirilmiştir. İkinci bölüm, ilgili çalışmanın literatür kısmını içermektedir. Üçüncü bölüm, çalışmanın model ve veri setini açıklamaktadır. Dördüncü bölüm, ABD’ye ilişkin göç

verilerinin ampirik testlerini sunmaktadır. Son bölüm olan beşinci bölüm ise nihai sonuç, değerlendirme ve politika çıkarımlarından oluşmaktadır.

2. Teorik Çerçeve

2.1. Neoklasik Göç Teorisi

Neoklasikler göçü, makro ve mikro çerçevede ele almıştır. Makro yaklaşıma göre, ülkeler arasındaki reel ücret farklılıkları ve sermaye getirilerindeki farklılık işgücü ve sermaye akışına yol açmaktadır. Örneğin, düşük ücretli ülkelere yüksek ücretli ülkelere olan düşük vasıflı iş gücü akışı reel ücret farklılığının bir sonucuyken; yüksek ücretli ülkelere düşük ücretli ülkelere yapılan sermaye akışı ise sermayenin getirisindeki farklılığın bir sonucudur (Jennissen, 2007, bkz. Şekil 1). Dolayısıyla işgücü arzının sermayeye kıyasla yüksek olduğu ekonomilerde düşük işgücü verimliliği ve düşük ücret düzeyi uygulanırken; sermayeye kıyasla emeğin kıt olduğu ekonomilerde ise, yüksek işgücü verimliliği ve buna bağlı olarak yüksek ücretler söz konusudur (Aktaş, 2015). Neoklasikler, göçü işgücü arz ve talebi arasındaki coğrafi farklılıkların sonucu olarak görmektedir. Bu farklılıklar ulusal veya uluslararası düzeyde olmakla birlikte, ülkeler ve işgücü piyasaları arasındaki ücret düzeylerindeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bu ücret farklılıkları ortadan kaldırılırsa, emek göçü bu teoriye göre durmaktadır (European University Institute [EUI], 2018). Bu yaklaşımın merkezi argümanı bu nedenle ücretlere odaklanmaktadır. Tam istihdam varsayımı altında bu teori, ücret farklılıkları ve göç akımları arasında doğrusal bir ilişki öngörmektedir (Bauer ve Zimmermann, 1999; Borjas, 2008; Kurekova, 2011; Lewis, 1954; Massey vd. 1993).

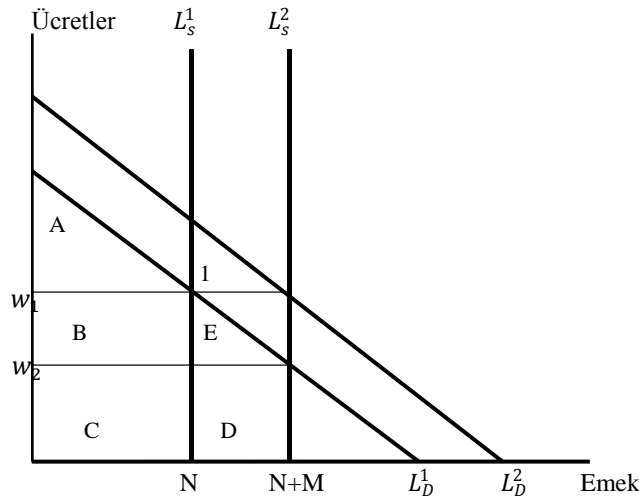
Şekil 1. Neoklasik Mekanizma
Kaynak: Jennissen (2007)

Neoklasiklerin makro düzey yaklaşımı, bireysel seğimlerin mikro düzey modeline aktarılabilir şeklidir ve bu teori “insan sermayesi” olarak adlandırılmaktadır (Kurekova, 2011). Bu teörinin mikro yaklaşımı, göçmenlerin alternatif yerlere taşınmanın maliyetlerini ve faydalarını tahmin ettiğini ileri sürmektedir. Her bir göçmenin insan sermayesi, hedef ülkede istihdam edilme olasılığını ve onun beklenen kazancını artırabilmektedir. Bu nedenle her bireyin hareket etme olasılığını etkilemektedir. Dolayısıyla mikro yaklaşım, istihdam ve ücretlerin yanı sıra, göçün maliyetini ve teknolojilerini belirleyen bireysel özellikleri de kapsamaktadır (EUI, 2018).

2.2. Göçün İşgücü Piyasasına Etkileri

Göçmen girişlerinin bir ülkeye olan ilk etkisi, genel olarak ekonominin büyüklüğünde bir genişleme meydana getirmesidir. Kişi başına düşen etkiler ise daha az tahmin edilebilir düzeydedir. İşgücü piyasasına yeni işçilerin katılması, mevcut yerli ya da yabancı işgücü üzerinde hem olumlu hem olumsuz etki yaratabilmektedir (Blau ve Mackie, 2017). Göç, işgücü arzını ve talebini genişletebilir, çünkü ekonominin belirli sektörlerindeki işçi havuzunu artırıcı rol oynayabilmektedir. Böylece belirli mal ve hizmetler için tüketici talebini artırarak yeni işler yaratabilir. Mesela, emeğin kullanıldığı sektörlerde (örneğin tarım veya bakım sektörleri gibi) üretimi artırabilmektedir. Bunun nedeni, ekonomide sabit sayıda iş bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Göçün ücretleri ve istihdamı nasıl etkilediğinin temel belirleyici özelliği ise, yeni gelen işçilerin mevcut işçilerin yerine geçmesi veya onları tamamlaması ile olmaktadır (Ruhs ve Vargas-Silva, 2018). İşverenler, göçmenleri kolayca ikame edilebilir buldukları için kısa vadede ücretler düşebilirken, yeni işçilerle mevcut işçiler tamamlayıcı bir ilişki içinde ise ücretler yükselebilmektedir. Örneğin, yabancı doğumlu inşaat işçilerinin işgücü piyasasına girerek inşaat işçilerinin ücretlerinde bir azalmaya neden olduğu varsayıldığında, firmalar daha fazla inşaat işçisini işe alarak bu duruma cevap vereceklerdir. Genişletilmiş işgücünün faaliyetlerini denetlemek ve koordine etmek amacıyla ilave personele de ihtiyaç duyuluyorsa, bu durum ücretlerde bir artışa neden olabilmektedir (Blau ve Mackie, 2017).

Şekil 2’deki diyagram, ekonominin işgücü piyasasını tanımlamaktadır ve ücretlerin nasıl düştüğünü göstermektedir. Firmalar için L_D^1 ile temsil edilen, başlangıç emek talep doğrusudur ve yerli işçiler tarafından sağlanan işgücü ise, N ’de sabittir. 1 rakamı ile gösterilen başlangıç dengesi, işgücü arzı L_S^1 ve işgücü talebi L_D^1 ’in kesiştiği noktadır. Bu nokta w_1 ücret düzeyini belirlemektedir. Bu ekonomide toplam gelir, tek malın üretilen miktarına eşdeğerdir ve talep eğrisinin altındaki A, B ve C alanı ile temsil edilir. B ve C ($N \times w_1$) dikdörtgenlerinin alanı, bu ekonomideki kişilerin, işgücü kazançları olarak firmalardan elde ettikleri geliri temsil etmektedir. A üçgeni ise, işçilik maliyetinin ödenmesinden sonra, firmaların mal satışından elde ettiği muhasebe karlarını temsil etmektedir. Şekle göre, göçmenlerin akınından dolayı nüfusta meydana gelen beklenmedik bir artış, toplam işgücü arzını N ’den $N+M$ ’ye yükseltecektir ve işgücü arz eğrisini, L_S^1 ’den L_S^2 ‘ye kaydıracaktır.

Şekil 2. Göçlere Karşı İşgücü Piyasası (esnek olmayan işgücü arzıyla)
Kaynak: Blau ve Mackie (2017)

Şekil 2’de, w_2 yeni denge noktasındaki ücretlerdir ve ücretler w_1 ’den w_2 ’ye düşmüŐtür. Yeni denge noktası, w_2 ücret düzeyi ile L_D^1 ’ in kesiştiği nokta olacaktır. Böylece göçmenlerin doğrudan etkisi ücretleri düşürmek olmuştur. Artık firmalar, göçmenlere D dikdörtgeni ile karşılık gelen $w_2 \times M$ kadar ücret, C dikdörtgenine karşılık gelen işçilere ise $N \times w_2$ kadar ücret geliri ödemektedirler. Firmalarca kazanılan karlar, A üçgeni ile temsil edilen alandan $A+B+E$ alanına yükselir. B dikdörtgeni, bir zamanlar yerli işçilere maaŐ olarak ödenen, ancak Őimdi firmaya kalan tutarı temsil etmektedir. E üçgeni ise, göçmenlerin toplam gelir artışının (D+E) bir bölümünü temsil eder. Üretilen toplam mal miktarının değeri $A + B + C + D + E$ ’ye yükselmiŐtir. Statik analize göre göçlerin işgücü piyasasına verdiği ilk tepki, hedef ülkede ücretlerin düşmesi olmuştur. Özetle, işgücü piyasasının bu basit teorik modelinde, göçmenlerin akışı başlangıçta ücretleri aşağıya çekmekte ancak göç fazlası nedeniyle yerli gelirler toplamda artmaktadır (Blau ve Mackie, 2017). Dinamik analizde ise en temel haliyle, ücretlerdeki düşüŐ hedef ülkede mal ve hizmetlerin üretim maliyetlerini düşürerek fiyatları da düşürecektir. Fiyatların düşmesi ise toplam talebi uyaracak ve talep L_D^2 ’ ye kayacaktır. Bu noktada emek talep eğrisi sağa kayarak, ücretler L_D^2 ile L_S^2 ’ nin kesiştiği noktada birleŐecek ve istihdam düzeyi artacaktır (Aktaş, 2015). Diğer yandan göçmenler, yerli işçilere ikame edilebilir bir seviyedelerse eğer, öncelikle emek piyasasında rekabeti artırıp emek arzının geniŐlemesine yol açabilir ve bu kanalla emek talebini artırıcı yönde etki yaratabilir. Talebin artmasına katkı sağlayan bu etkiler ekonomide istihdamı ve ücretleri arttıracaktır (Koçbıyık, 2016).

3. Literatür

Emek göçüne ilişkin literatür, emek göçünü çeşitli açılardan ele almıştır ve Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Literatür Tablosu

Yazar	Ülke	Yıl	Sonuç
Dustmann, (2003)	-	-	Optimal göç sürelerini analiz ederek, eğer göçler geçici ise ücret farkının daha da büyüdüğü ve göç etme süresinin azalabileceği ifade edilmiştir.
Ottaviano ve Peri, (2006)	ABD	1990-2004	Göçün, hem kısa vadede hem de uzun vadede yerli işçilerin ortalama ücretlerini olumlu etkilediği belirlenmiştir.
Dustmann, Glitz ve Frattini, (2008)	İngiltere	1997-2005	Yabancı nüfus oranındaki 1 puanlık artışın, işgücü piyasasındaki ortalama ücretleri yaklaşık yüzde 0,2 ila 0,3 oranında artırdığı tespit edilmiştir.
Barcellos, (2010)	ABD	1982-2007	Göçün ücretler veya iç göç üzerinde önemli bir etkisi olmadığı belirtilerek, aksine ücretlerin göçü etkilediği vurgulanmıştır.
Mitze ve Reinkowski, (2011)	Almanya	1996-2006	Sonuçlara göre işgücü piyasasında çalışan nüfusun, iç göç oranlarının belirlenmesinde önemli rol oynadığı vurgulanarak, çalışmanın Neoklasik çerçeveye ampirik olarak destek verdiği belirtilmiştir.
Alecke, Mitze ve Untiedt, (2010)	Almanya	1991-2006	Çalışma Neoklasik göç modelini geniş ölçüde desteklemekte ve göçün, işgücü piyasasındaki farklılıkları üzerinde bir etkisi olduğu belirlenmiştir.
Reed ve Latorre, (2009)	İngiltere	-	Yabancı doğumlu çalışma çağındaki nüfusta 1 puanlık artışın, ortalama ücretleri yüzde 0,3 oranında düşürdüğü belirlenmiştir.
Docquier, Özden ve Peri, (2011)	Büyük Batı Avrupa Ülkeleri	1990-2000	Göçün, ortalama ücretler üzerinde pozitif etki yarattığı ve yerli işçilerin ücret eşitsizliğini azalttığı sonucuna varılmıştır.
Damette ve Fromentin, (2013)	14 OECD Ülkesi	1970-2008	Göçmen artışının, kısa vadede hedef ülkelerdeki ücretleri artırdığı, ancak uzun vadede bu artırma olasılığının daha yüksek olduğu ifade edilmiştir.
Ruist ve Bigsten, (2013)	Avrupa, Kuzey Amerika, (Japonya-Avustralya-Yeni Zelanda), Avrasya, Latin Amerika, Afrika		Ülkelere olan emek göçünün, yerel ücretler üzerindeki olumsuz etkiyi önemli ölçüde azalttığı ve göçten elde edilen verimliliği artırdığı tespit edilmiştir.
Karagöl, Özgür ve Görüş, (2017)	İsveç, Norveç, Danimarka	1990-2014	Göçün, ortalama ücrette meydana gelen bir şoka pozitif tepki verdiği sonucuna varılmıştır.

4. Metodoloji

4.1. Model ve Veri Seti

Bu çalışmada durağanlığın sınanması için Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (KPSS) test istatistiği kullanılmıştır. Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (1992) tarafından geliştirilen bu test, serinin durağan olduğu alternatif hipoteze karşılık, boş hipotezin durağan olduğunu savunmuşlardır. Bunun için de Lagrange Multiplier test istatistiği ele alınmıştır. Bu test için denklem;

$$Y_t = a + \beta t + \varepsilon_t \quad (1)$$

şeklinde belirlenmektedir. Denklem (1)'de yer alan βt , deterministik trendi ve ε_t hata terimini ifade etmektedir. Rassal yürüyüş modeli $Y_t = Y_{t-1} + \varepsilon_t$ stokastik trendle belirtilmektedir. Hipotezler ise, $H_0: \sigma_\mu^2 = 0$ ve $H_1: \sigma_\mu^2 > 0$ şeklinde kurulmaktadır (Yavuz, 2004).

Bu çalışmada sonuçların dayanıklı olabildiğini sağlamak amacıyla son yıllarda geliştirilmiş etkili bir yöntem olan Toda-Yamamoto (1995) nedensellik test stratejisi izlenmiştir. Bu teknikte serilerin eşbütünleşme ilişkisi veya birim kök içermesi analizi etkilememektedir (Gazel, 2017). Bu test, Vector Auto Regression (VAR) tahminlerine dayalı standart Granger nedenselliğini test etmek için kullanılan F-istatistiğini kullanmaktadır. Ve Toda-Yamamoto yaklaşımı, değişkenler arasındaki dinamik ilişkiyi modellemeye izin veren, seviyelerinde arttırılmış bir VAR modelini önermektedir. VAR modelinin parametreleri üzerindeki kısıtlamaları uygulamak için de değiştirilmiş bir Wald testi uygulamaktadır. Test iki adımdan oluşmaktadır. İlk adımda, sistemdeki değişkenlerin optimal gecikme uzunluğu ve maksimum entegrasyon sırası (d) belirlenmektedir. İkinci adımda, nedensellik için VAR (k) modelini test etmek amacıyla Modifiye Edilmiş Wald (MWALD) prosedürü kullanılmaktadır (Ünlü ve Topcu, 2012). Model aşağıdaki gibi formlize edilir;

$$m_t = a_0 + \sum_{i=1}^v a_1 m_{t-i} + \sum_{i=1}^v a_2 l_{t-j} + \sum_{i=1}^v a_3 k_{t-j} + \sum_{i=1}^v a_4 w_{t-j} + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$k_t = \varphi_0 + \sum_{i=1}^v \varphi_1 k_{t-i} + \sum_{i=1}^v \varphi_2 m_{t-j} + \sum_{i=1}^v \varphi_3 l_{t-j} + \sum_{i=1}^v \varphi_4 w_{t-j} + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$l_t = \theta_0 + \sum_{i=1}^v \theta_1 l + \sum_{i=1}^v \theta_2 k_{t-j} + \sum_{i=1}^v \vartheta_3 m_{t-j} + \sum_{i=1}^v \vartheta_4 w_{t-j} + \varepsilon_t \quad (4)$$

$$w_t = \delta_0 + \sum_{i=1}^v \delta_1 w_{t-i} + \sum_{i=1}^v \delta_2 k_{t-j} + \sum_{i=1}^v \delta_3 l_{t-j} + \sum_{i=1}^v \delta_4 m_{t-j} + \varepsilon_t \quad (5)$$

Yukarıda belirtilen hipotezlerde hesaplanan MWALD test istatistiği, k serbestlik derecesinde X^2 'nin tablo değerinden büyük olması durumunda reddedilmektedir (Gazel, 2017).

Çalışmada kullanılan veri seti yıllık olup 1986-2016 dönemlerini kapsamaktadır. Çalışmanın rneklemini ABD oluşturmaktadır. Ulusal ve uluslararası literatüre uygun olarak Güç (w) verileri, yabancı nüfusun ülkeye toplam girişi ele alınarak U.S. Department of Homeland Security veri tabanından elde edilmiştir. *Sermaye* (k), 2010 sabit fiyatlarıyla sabit sermaye cinsinden llen verileri temsil etmektedir ve Dünya Bankası istatistiklerinden alınmıştır. *Emek* (l), sayı cinsinden llen yıllık işgücü istatistiki verileri temsil etmektedir ve Organisation for Economic Co-Operation and Development Statistics (OECDSTAT) veri tabanından elde edilmiştir. *cret* (w) ise, 2017 sabit fiyatlarıyla ABD doları cinsinden ifade edilen ortalama ücretleri temsil etmekte olup, veriler için OECDSTAT istatistiklerinden faydalanılmıştır.

5. Ampirik Sonuçlar

Çalışmada zaman serisi analizine dayalı yöntemler izlenmiştir. Bu nedenle öncelikle serilerin durağanlığı araştırılmalıdır. Granger ve Newbold (1974), durağan olmayan serilerin sahte regresyona neden olacağını ve elde edilen sonuçların gerçek ilişkiyi yansıtmayacağını

belirtmiştir. KPSS testinde Bartlett Kernel tahmin fonksiyonu kullanılmaktadır ve bu testte kurulan birim kök hipotezi diğerlerinden farklıdır. Diğer birim kök testlerinde boş hipotez birim kök içerirken, bu testte temel hipotez birim kök yok şeklinde kurulmaktadır (Çağlayan ve Saçaklı, 2006). Tablo 2’de KPSS birim kök testi sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 2. KPSS Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	LM istatistik	
	Sabit	Sabit ve Trend
m	0.157	0.069
k	0.649	0.144
l	0.718	0.180
w	0.364	0.156
%1 önem seviyesi	0.739	0.216
%5 önem seviyesi	0.463	0.146
%10 önem seviyesi	0.347	0.119

Not: Bu testte Bandwith değeri için Newey-West Bartlett Kernell kullanılmış olup, otomatik seçim ölçümü olarak LM-istatistiği kullanılmıştır.

Tablo 2’de yer alan KPSS birim kök testi sonuçları, serilerde birim kök yoktur şeklinde ifade edilen sıfır hipotezinin kabul edildiğini ve serilerin düzey değerleri itibariyle durağan olduklarını $I(0)$ göstermektedir. Çalışmada serilerin durağanlık dereceleri incelendikten sonra, değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığını saptamak amacıyla Toda-Yamamoto (1995) test prosedürü uygulanmıştır.

Tablo 3, Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarını göstermektedir. Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre, ücretlerden göçe doğru bir nedenselliğin olmadığını ifade eden H_0 hipotezi %1 önem seviyesinde reddedilmiştir. Göçten ücretlere doğru bir nedenselliğin olmadığını ifade eden H_0 hipotezi ise %5 önem seviyesinde reddedilmektedir. Buna göre ücretler ve göç arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Diğer bir deyişle göç akımları değiştikçe ücretler de değişecek, ücretler değiştikçe göç akımları da değişecektir. Diğer yandan emek ve sermaye arasında da iki yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Çünkü emekten sermayeye doğru bir nedenselliğin olmadığını ifade eden H_0 hipotezi %5 önem seviyesinde, sermayeden emeğe doğru bir nedenselliğin olmadığını ifade eden H_0 hipotezi ise %1 önem seviyesinde reddedilmektedir. Buna karşılık diğer tüm değişkenlerin test istatistikleri incelendiğinde hiç birinin anlamlı olmadığı görülmektedir ve H_0 hipotezleri reddedilememektedir.

Tablo 3. Toda-Yamamoto (1995) Nedensellik Testi Sonuçları

Boş hipotez	Chi-sq	df	Olasılık	Sonuç
k m'nin nedeni değildir	0.4255	2	0.808	H_0 : Kabul
m k'nın nedeni değildir	1.4554	2	0.483	H_0 : Kabul
l m'nin nedeni değildir	0.8586	2	0.651	H_0 : Kabul
m l'nin nedeni değildir	2.7814	2	0.248	H_0 : Kabul
w m'nin nedeni değildir	11.1186	2	0.003	H_0 : Red
m w'nin nedeni değildir	7.3523	2	0.025	H_0 : Red
l k'nın nedeni değildir	8.4247	2	0.014	H_0 : Red
k l'nin nedeni değildir	18.4195	2	0.000	H_0 : Red
w k'nın nedeni değildir	2.5048	2	0.285	H_0 : Kabul
k w'nin nedeni değildir	2.1660	2	0.338	H_0 : Kabul
w l'nin nedeni değildir	5.2047	2	0.074	H_0 : Kabul
l w'nin nedeni değildir	1.2412	2	0.537	H_0 : Kabul

6. Sonuç ve Değerlendirmeler

Bu alışmada ABD için ücretler ve güç ilişkisinin geçerliliği sınanmaktadır. Bu amaçla çalışmada 1986 ile 2016 dönemleri arası, yıllık gözlemlere dayanarak Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi uygulanmıştır. Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçları, hem ücretler ve güç arasında hem de emek ile sermaye arasında iki yönlü bir nedensellik olduğunu göstermektedir.

Teorik olarak gn, başlangıçta hedef ülke ekonomisine net ekonomik faydalar sağladığı, ücret yapısında bir takım değişiklikler meydana getirdiği ve bu yolla yerli çalışanlar arasında kazananlar olduğu gibi kaybedenlerin de olduğu bir durum ortaya çıkmaktadır. Yani bu etkinin yönü pozitif veya negatif olabilmektedir. Dolayısıyla söz konusu çalışmadan elde edilen bulgular önceki çalışmaların bulguları ile değişiklik göstermekle birlikte tutarlıdır. Mevcut çalışmadan elde edilen bulgular, Brcker ve Jahn (2011), Damette ve Fromentin (2013), Dustmann vd., (2008), Ottaviano ve Peri (2006), Ottaviano ve Peri (2012), Reed ve Latorre'nin (2009) yaptıkları çalışmalarla sonuç itibari ile benzer nitelik taşımaktadır.

Uluslararası göçün, ülkeler ve iřėc piyasaları arasındaki ücret düzeylerindeki farklılıklardan kaynaklandığını belirten Neoklasik teori, ücret farklılıkları ortadan kaldırılsa, emek göçünün durabileceğini ifade etmiştir. Temel argümanı ücretlere odaklanan Neoklasik teoriden hareketle yapılan bu alışma, Mitze ve Reinkowski (2010); Alecke ve diğerlerinin (2010) alışmalarında olduğu gibi teoriye büyük destek vermektedir.

Gn, iřėc piyasalarını nasıl etkilediği ve ekonominin bu etkiler sonucunda ne yapması gerektiğini çeşitli politika kanalları açıklamaktadır. İřėc piyasası, uluslararası göçü etkileyen ana mekanizmalardandır. Diğer pazarların bu mekanizmada çok az rolü vardır. Dolayısıyla, hkmetler iřėc piyasası politikaları ile göçü düzenleyebilirler. Örneğin, gönderen ülkelerde ücret artışları, gn gerçekleşmesini engelleyecek bir politika olarak uygulanabilir. Göçmenleri iş gücünden uzak tutan politikalar ise, ister doğrudan yasaklanarak olsun ister düzenleyici engellerle veya ücret belirleme yoluyla olsun, gten elde edilen kazanımları azaltmaktadır. Buna ek olarak istihdam odaklı gler, özellikle kalifiye çalışanlar, ekonomiye fayda sağlamaktadır. Dolayısıyla Amerika Birleşik Devletleri'nde yüksek vasıflı

göç, temel bilimler, sağlık, teknoloji gibi mesleklerdeki sıkıntıları ve darboğazları hafifleterek, araştırma ve geliştirmede yenilik ve yatırımı teşvik etmektedir. Ayrıca yüksek vasıflı işçiler, kamu hizmetlerinde kullandıklarında, daha fazla vergi ödeyerek olumlu bir mali etkiye sahip olmaktadır. Bu nedenle eğitim ve becerileri ön planda tutan ve daha yetenekli göçmenleri getiren göç politikası, ev sahibi ülkenin avantajlarını artırmaktadır.

Kaynakça

- Aktaş, M. (2015). Ücret odaklı uluslararası işgücü hareketliliğinin işgücü piyasalarına etkileri. *TESAM Akademi*, 2(2), 197-219. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tesamakademi>
- Alecke, B., Mitze, T., & Untiedt, G. (2010). Internal migration, regional labour market dynamics and implications for German East-West disparities: Results from a Panel VAR. *Jahrbuch für Regionalwissenschaft*, 30(2), 159-189. doi: 10.1007/s10037-010-0045-3
- Barcellos, S. H. (2010). *The dynamics of immigration and wages* (Rand Labor and Population Working Paper No. WR-755). Retrieved from https://www.rand.org/pubs/working_papers/WR755.html
- Bauer, T. K., & Zimmermann, K. F. (1999). *Assessment of possible migration pressure and its labour market impact following EU enlargement to Central and Eastern Europe* (IZA Research Report No. 3). Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/74a9/44e045d4cf2da18e7108a710214fd98aad9f.pdf>
- Blau, F. D., & Mackie, C. (2017). *The Economic and fiscal consequences of immigration*. Washington, DC: The National Academies Press.
- Borjas, G. J. (2008). Labor outflows and labor inflows in Puerto Rico. *Journal of Human Capital*, 2(1), 32-68. <https://doi.org/10.1086/527521>
- Brücker, H., & Jahn, E. J. (2011). Migration and wage-setting: Reassessing the labor market effects of migration. *Scandinavian Journal of Economics*, 113(2), 286-317. doi:10.1111/j.1467-9442.2010.01634.x
- Çağlayan, E. ve Saçaklı, İ. (2006). Satın alma gücü paritesinin geçerliliğinin sıfır frekansta spektrum tahmincisine dayanan birim kök testleri ile incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1), 121-137. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/atauniiibd>
- Damette, O., & Fromentin, V. (2013). Migration and labour markets in OECD countries: A panel cointegration approach. *Applied Economics*, 45(16), 2295-2304. <https://doi.org/10.1080/00036846.2012.661400>
- Docquier, F., Özden, Ç., & Peri, G. (2011). *The wage effects of immigration and emigration* (The World Bank Policy Research Working Paper No. WPS5556). Retrieved from <http://documents.worldbank.org/curated/en/675801468331816158/pdf/WPS5556.pdf>
- Dustmann, C. (2003). Return migration, wage differentials, and the optimal migration duration. *European Economic Review*, 47(2), 353-369. [https://doi.org/10.1016/S0014-2921\(01\)00184-2](https://doi.org/10.1016/S0014-2921(01)00184-2)
- Dustmann, C., Gritz, A., & Frattini, T. (2008). The labour market impact of immigration. *Oxford Review of Economic Policy*, 24(3), 477-494. <https://doi.org/10.1093/oxrep/grn024>
- European University Institute. (2018). Neoclassical economics and the new economics of migration. Retrieved from <https://www.futurelearn.com/courses/migration-theories/0/steps/35078>
- Gazel, S. (2017). BİST sinai endeksi ile çeşitli metaller arasındaki ilişki: Toda-Yamamoto nedensellik testi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(52), 287-299. Erişim adresi: <http://www.asosjournal.com>
- Granger, C. W. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 37(3), 424-438. Retrieved from <https://www.jstor.org>
- Granger, C. W., & Newbold, P. (1974). Spurious regressions in econometrics. *Journal of Econometrics*, 2(2), 111-120. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(74\)90034-7](https://doi.org/10.1016/0304-4076(74)90034-7)
- Jennissen, R. (2007). Causality chains in the international migration systems approach. *Population Research and Policy Review*, 26(4), 411-436. doi: 10.1007/s11113-007-9039-4
- Karagöl, E. T., Özgür, Ö. ve Görüş, M. ř. (2017, Kasım). Göçün işgücü piyasasına etkisi: İskandinav ülkeleri örneğİ [Özet]. H. Bağcı, F. Beşel ve F. Yardımcıoğlu (Ed.), *ICPESS 2017 Bildiri Özetleri Kitabı* içinde (s.192). Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi'nde sunulan bildiri, Ankara, 9-11 Kasım 2017. Sakarya: Beşköprü Yayınları.

- Koçbıyık, H. (2016). Göç olgusunun işgücü piyasasına ve yerli işçiler üzerindeki etkilerine dair literatür çalışması. Erişim adresi: https://www.academia.edu/30812147/G%C3%B6%C3%A7_Olgusunun_%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC_Piyasas%C4%B1na_ve_Yerli_%C4%B0%C5%9F%C3%A7iler_%C3%9Czerindeki_Etkilerine_Dair_%C4%B0ncelemeler
- Kurekova, L. (2011, April). *Theories of migration: Conceptual review and empirical testing in the context of the EU East-West flows*. Paper presented at the Interdisciplinary Conference on Migration, Economic Change, Social Challenge. University College London, England. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/f6cd/407bb33dcee11d834a6dadb2d3ccdb99f972.pdf>
- Kwiatkowski, D., Phillips, P. C., Schmidt, P., & Shin, Y. (1992). Testing the null hypothesis of stationarity against the alternative of a unit root: How sure are we that economic time series have a unit root?. *Journal of Econometrics*, 54(1-3), 159-178. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(92\)90104-Y](https://doi.org/10.1016/0304-4076(92)90104-Y)
- Lewis, W. A. (1954). Economic development with unlimited supplies of labour. *The Manchester School*, 22(2), 139-191. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9957.1954.tb00021.x>
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), 431-466. Retrieved from <http://www.jstor.org>
- Mitze, T., & Reinkowski, J. (2011). Testing the neoclassical migration model: Overall and age-group specific results for German regions. *Zeitschrift für ArbeitsmarktForschung*, 43(4), 277-297. doi: 10.1007/s12651-010-0046-2
- Ottaviano, G. I. P., & Peri, G. (2006). *Rethinking the effects of immigration on wages* (NBER Working Paper No. 12497). Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.
- Ottaviano, G. I., & Peri, G. (2012). Rethinking the effect of immigration on wages. *Journal of the European Economic Association*, 10(1), 152-197. <https://doi.org/10.1111/j.1542-4774.2011.01052.x>
- Ravenstein, E. G. (1885). The laws of migration. *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 167-235. Retrieved from <http://www.jstor.org>
- Reed, H., & Latorre, M. (2009). *The economic impacts of migration on the UK labour market* (IPPR Economics of Migration Working Paper No. 3). Retrieved from <https://www.ippr.org/publications/the-economic-impacts-of-migration-on-the-uk-labour-market>
- Ruhs, M., & Vargas-Silva, C. (2018). *The labour market effects of immigration* (Briefing, The Migration Observatory). Retrieved from Center on Migration, Policy and Society, University of Oxford website: <https://migrationobservatory.ox.ac.uk/wp-content/uploads/2016/04/181214-Briefing-Labour-Market-Effects-Immigration.pdf>
- Ruist, J., & Bigsten, A. (2013). Wage effects of labour migration with international capital mobility. *The World Economy*, 36(1), 31-47. <https://doi.org/10.1111/twec.12006>
- Solimano, A., & Watts, N. (2005). *International migration, capital flows and the global economy: A long Run View*. Santiago: United Nations Publications.
- Taylor, J. E. (2019). Migration Models. Retrieved from <https://www.encyclopedia.com/social-sciences/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/migration-models>
- Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of Econometrics*, 66(1-2), 225-250. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(94\)01616-8](https://doi.org/10.1016/0304-4076(94)01616-8)
- Ünlü, U., & Topcu, M. (2012). Do oil prices directly affect stock markets: Evidence from Istanbul Stock Exchange. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 27(319), 75-88. doi: 10.3848/iif.2012.319.3438
- Wickramasinghe, A. A. I. N., & Wimalaratana, W. (2016). International migration and migration theories. *Social Affairs*, 1(5), 13-32. Retrieved from <https://www.socialaffairsjournal.com>

Yavuz, N. . (2004). Durağanlığın belirlenmesinde KPSS ve ADF testleri: İMKB Ulusal-100 Endeksi ile bir uygulama. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakóltesi Mecmuası*, 54(1), 239-247. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/istjecon>

İMALAT SANAYİNDE İHRACATA DAYALI BÜYÜME HİPOTEZİNİN GEÇERLİLİĞİNİN TEST EDİLMESİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Testing the Validity of the Export-Led Growth Hypothesis in Manufacturing Industry: The Case of Turkey

Rümeysa TEKKELİ*

Özet

Bu çalışmada Türkiye’de imalat sanayi için ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliği analiz edilmektedir. İhracata dayalı büyüme hipotezi, ihracat hacmindeki genişlemenin, çeşitli kanallardan ekonomik büyümeye pozitif katkıda bulunacağını öne sürmektedir. Bu doğrultuda büyüme literatüründe ihracata dayalı büyüme hipotezi üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde genellikle toplam ihracat bazında bulgular sunmaktadır. Sektörel boyutta olan çalışmalar ise göreceli olarak daha az sayıdadır. Bu noktadan hareketle çalışmanın temel amacı, Türkiye’de 1996-2018 döneminde imalat sanayi ihracatı ile sanayi üretim endeksi arasındaki nedenselliğin analiz edilmesidir. Bu doğrultuda Johansen eş bütünleşme testi, Granger nedensellik testi ve Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılarak Türkiye’de imalat sanayi ihracatı ile sanayi üretimi endeksi arasındaki bağlantı araştırılmıştır. Analiz sonucu, standart Granger tekniğinde nedenselliğin yönünün sanayi üretiminden ihracata doğru olduğunu gösterirken, Toda-Yamamoto tekniği ise iki değişken arasında nedensellik bağının olmadığını göstermektedir. Elde edilen bulgular, ihracata dayalı büyüme hipotezinin imalat sanayinde hem kısa hem de uzun dönemde geçerli olmadığını göstermektedir. Ayrıca, çalışmadan elde edilen ampirik sonuçlar ışığında politika çıkarımları da tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler:
İmalat Sanayi, Sanayi
Üretimi, İhracat
Dayalı Büyüme
Hipotezi, Türkiye.

JEL Kodları:
F14, F43, O47.

Abstract

In this study, the validity of export-led growth hypothesis is analyzed for Turkish manufacturing industry. Export-led growth hypothesis asserts that expansions in the export volume positively contribute to economic growth. Accordingly, studies on export-led growth hypothesis in the growth literature have frequently presented evidences at the aggregate level. The number of the studies at the disaggregate level are relatively limited. Inspired from this point, the aim of this study is to examine the causality between manufacturing exports and industrial production in Turkey over the period 1996-2018. To this end, Johansen cointegration, Granger causality and Toda-Yamamoto causality tests are used to investigate the linkage between manufacturing industry exports and industrial production index in Turkey. Standard Granger causality test indicate causality running from industrial production to exports whereas no causality is detected given the results of Toda-Yamamoto approach. Findings obtained from empirical analyses indicate that export-led growth is not valid in the manufacturing industry either in the short- or in the long-run. Moreover; policy implications based on empirical findings are also discussed.

Keywords:
Manufacturing
Industry, Industrial
Production, Export-
Led Growth, Turkey.

JEL Codes:
F14, F43, O47.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
r.tekkeli@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-4596-3025

1. Giriş

Ülkelerin temel makroekonomik hedeflerinden biri ekonomik büyümedir. Bu nedenle de hükümetlerin uygulayacakları büyüme politikalarının şekillenebilmesi için ekonomik büyümeyi etkileyen faktörler çok önemlidir. Literatürde, ekonomik büyümeyi etkileyen faktörler üzerine birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar, büyümeyi etkileyen birçok değişkeni incelemekte ve bu değişkenler arasında dış ticaretin önemli bir kalemi olan ihracatta yer almaktadır.

Ülkelerin diğer ülkeler ile ekonomik ilişki içinde olabilmesi için ihracat gibi döviz kazandırıcı faaliyetlerde bulunmaları gerekmektedir. İhracatı artırmaya yönelik politika izleyen ülkelerin, mukayeseli üstünlüğe sahip oldukları mal ve hizmetlerde üretim yapmaları öngörülmektedir (Seyidoğlu, 2009). Bu şekilde ulusal ekonomiler dünya ekonomisinin bir parçası haline gelebilmektedir. Böylece de ihracatın, ülke hükümetinin uygulayacağı dış politikalar ile zaman içerisinde ekonomik büyümeye önemli bir katkı sağlaması beklenmektedir.

Serbest dış ticaret koşullarının geçerli olduğu ülkelerin büyük çoğunluğunda imalat sanayi ihracatında yaşanan artışlar, büyüme ile ihracat arasındaki bağlantının önemine yeniden vurgu yapmış ve yazında bu konuda birçok akademik çalışma yapılmasına zemin hazırlamıştır (Arslan ve van Wijnbergen, 1993).

Literatürde ekonomik büyüme ve dış ticaret kalemi olan ihracat arasındaki ilişki, ihracata dayalı büyüme (İDB) hipotezi çerçevesinde nedensellik analizi yardımı ile incelenmektedir. Ancak büyüme literatüründe bu konuda yapılan çalışmalar genellikle ilişkiyi makro bazda analiz etmektedir. Sektör bazında yapılan çalışmalar ise oldukça sınırlıdır. Makro bazda yapılan çalışmalar, ihracat potansiyeli düşük olan sektörlerin büyümeye katkısını, ihracat potansiyeli yüksek olan sektörlerin büyüme katkısı ile homojen varsaymaktadır. Bu durum da toplamın yanlışlığı (aggregation bias) sorununa sebep olmaktadır (Aslan ve Topcu, 2018). Bu durum göz önüne alındığında, İDB hipotezinde sektörel bazlı bir analiz, daha tutarlı sonuçların elde edilebileceği gerçeğine işaret etmektedir.

İDB hipotezinin doğruluğunun araştırıldığı uluslararası çalışmaların büyük çoğunluğu hipotezin geçerli olduğunu ileri sürerken (örneğin, bkz: Gabriel ve de Santana Ribeiro, 2019; Ljungwall, 2006; Siliverstovs ve Herzer, 2006; vd.) göreceli olarak daha az çalışma ise (örneğin, bkz: Giles ve Williams, 2000; Panas ve Vamvoukas, 2002; Shan ve Sun, 1998; vd.) geçerli olmadığını ileri sürmektedir. Ayrıca, sektörel düzeyde yapılan çalışmaların sayısı da oldukça azdır (örneğin, bkz: Abu-Qarn ve Abu-Bader, 2004; Henneberry ve Khan, 2000; vd.). Söz konusu durum Türkiye üzerine yapılmış çalışmalar açısından da geçerliliğini korumaktadır. Sektörel olarak İDB hipotezinin geçerliliğini inceleyen çalışmaların sayısı kısıtlı olmakla birlikte, üretimin lokomotif sektörü olarak bilinen imalat sanayi sektöründe bu hipotezin geçerliliği hakkında neredeyse çok az bulgu mevcuttur (Aslan ve Topcu, 2018; Kurt ve Terzi, 2007; Önder ve Hatırlı, 2014; Züngün ve Dilber, 2010.). Bu noktadan hareketle çalışmanın amacı, 1996-2018 döneminde Türkiye’de imalat sektöründe İDB hipotezinin geçerliliğinin analiz edilmesidir.

Çalışmanın kalan kısımları şu şekilde planlanmaktadır: ikinci bölümde konuya ilişkin yazın özeti verilecek, üçüncü bölümde kurulan ekonometrik model ve kullanılan veri tanıtılacak, dördüncü bölümde ekonometrik metodoloji ve elde edilen sonuçlar sunulacak ve beşinci bölümde ise genel değerlendirme yapılacaktır.

2. Literatür Taraması

Türkiye’de 1960-1980 döneminde ithal ikameci sanayileşme politikası uygulanmıştır. Politika değişikliği doğrultusunda sanayileşmenin ivmelenmesi ve döviz girişinin artması gibi pozitif etkilerin olması beklenmiştir. Ancak 1970’lerde yaşanan petrol krizlerinin de etkisiyle ciddi döviz krizinin yaşanması, söz konusu politikanın sürdürülebilirliğini zedelemiştir. Aynı dönemde Türkiye ekonomisinde cari açıklardaki artış ve enflasyon sorunu, 24 Ocak 1980 Kararlarının alınmasına zemin hazırlamıştır. Türkiye ekonomisinde yaşanan yapısal dönüşüm ile dışa açık bir ekonomi benimsenmiş ve dış ticaret önemli ölçüde serbestleşmiştir. 1970 yılından sonra Türkiye ekonomisinde yaşanan yapısal dönüşüm, İDB hipotezinin geçerliliğini sorgulayan çok sayıda ampirik çalışmanın ortaya çıkmasına neden olmuştur (Giles ve Williams, 2000).

Uluslararası literatürde, İDB hipotezinin geçerliliğinin test edildiği çalışmaların büyük bir kısmı, toplam ihracat bazında incelenmektedir. Ahmad (2001) tarafından yapılan bir çalışmada iktisadi büyüme ve ihracat arasındaki nedensellik bağı araştırılmış ve hem gelişmekte olan ülkelerde hem de gelişmiş ülkelerde İDB hipotezinin geçerli olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Khalafalla ve Webb (2001), Malezya’da 1965-1996 ve 1965-1980 dönemlerinde İDB hipotezinin geçerli olduğunu göstermiştir. Awokuse (2003), 1961-2000 dönemine ait üçer aylık veriler ile Kanada için Granger nedensellik testini kullanarak İDB hipotezi analiz etmiştir. Bulgular, hipotezin geçerli olduğunu göstermektedir. Awokuse (2005), Kore için de benzer bir çalışma yapmış ve İDB hipotezinin geçerli olduğunu raporlamış ancak bu hipotezin Arjantin, Kolombiya ve Peru’da geçerli olmadığı bulgusuna ulaşmıştır. Love ve Chandra (2005), Sri Lanka, Hindistan ve Pakistan üzerine yaptıkları çalışma sonucunda Pakistan ve Hindistan’da İDB hipotezinin geçerli olduğunu ancak Sri Lanka’da herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığını ileri sürmüşlerdir. Abual-Foul (2004), tarafından Ürdün için yapılan bir çalışmada İDB hipotezinin geçerliliği test edilmiş ve çalışma sonucunda hipotezin uzun dönemde geçerli olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Siliverstovs ve Herzer (2006), Şili’de İDB hipotezinin geçerli olduğunu raporlamıştır. Shan ve Sun (1998), Avustralya için yaptığı analizde modelin daha uzun gecikme sayıları için büyümeden ihracata doğru tek yönlü nedensellik bağının olabileceği bulgusuna ulaşmıştır. Sahni ve Atri (2012), Hindistan’da İDB hipotezinin geçerli olduğuna dair bulgulara ulaşmıştır.

Uluslararası literatürde İDB hipotezinin sektörel bazda incelendiği çalışmaların, sayısının nispeten az ve büyük bir kısmında hipotezin geçerli olduğu görülmektedir. Gilbert, Linyong ve Divine (2013), Kamerun’da 1975-2009 döneminde vektör hata düzeltme ve Engle ve Granger modellerini kullanarak tarımsal ihracat ve büyüme ilişkisini incelemiştir. Analiz sonucunda, tarımsal ihracatın ekonomik büyümeyi etkilediğini tespit etmiştir. Kahve ve muz ihracatının ekonomik büyüme ile pozitif ve iktisadi olarak anlamlı olduğunu ancak kakao ihracatının anlamsız olduğunu raporlamıştır. Uddin (2015), Bangladeş’te tarım sektöründe İDB hipotezinin geçerli olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Sjarif, Kotani ve Lin (2011), Endonezya’da balıkçılık sektöründe İDB hipotezinin geçerliliğini analiz etmiş ve değişkenler arasında uzun dönemde çift yönlü nedensellik bağının olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Sahoo, Sahoo ve Sahu (2014), Hindistan’da madencilik sektöründe İDB hipotezinin doğrulandığını tespit etmiştir.

Mevcut çalışmanın motivasyonunu oluşturan imalat sanayi sektöründe yapılan çalışmalar uluslararası literatürde de oldukça azdır. Ghatak, Milner ve Utkulu (1997), Malezya için 1955 - 1990 döneminde İDB hipotezinin geçerliliğini test etmişler ve bulgular, ihracat ve büyüme

arasındaki ilişkinin varlığının imalat sanayi sektöründen kaynaklanmakta olduğunu ve buna göre imalat sanayi sektörünün büyümenin itici gücü olduğu göstermiştir. Henneberry ve Khan (2000), Pakistan’da tarım sektörü ihracatının büyümeyi pozitif etkilediğini ve bu etkinin imalat sektörünün etkisinden daha küçük olduğunu raporlamıştır. Abu-Qarn ve Abu-Bader (2004), dokuz MENA ülkesi için yaptığı analizde sanayi malı ihracatının göreceli olarak daha düşük olduğu ülkelerde değişkenler arasında bir ilişki tespit edemezken; bu oranın göreceli olarak daha büyük olduğu ülkelerde değişkenler arasında çift yönlü bir ilişki tespit etmiştir. Bu oranının en yüksek olduğu iki ülke olan İsrail ve Türkiye’de ise sanayi ihracatında İDB hipotezinin geçerliliği olduğu tespit edilmiştir. Parida ve Sahoo (2007), Hindistan, Pakistan, Bangladeş ve Sri Lanka’da gerek İDB gerekse de sanayi ihracatına dayalı büyüme hipotezinin geçerli olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Gabriel ve de Santana Ribeiro (2019), çalışmasında imalat sanayinin ‘büyüme motoru’ olarak çalışabileceğini raporlamış ancak gelişmekte olan ülkeler için imalat sanayisi önemli iken gelişmiş ülkeler için göreceli olarak önemini yitirmekte olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Ulusal literatürde İDB hipotezinin geçerliliğini toplam ihracat bazında inceleyen çalışmalar, sektörel bazda inceleyen çalışmalara oranla çok daha fazladır. Şimşek (2003), 1960-2002 döneminde İDB hipotezinin geçerli olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Demirhan ve Akçay (2005), 1987-2004 döneminde toplam ihracat bazında, İDB hipotezinin geçerliliğini araştır ve hipotezin geçerli olduğunu raporlamıştır. Taban ve Aktar (2008) 1980 dönemi sonrasında, Granger nedensellik kapsamında incelediği araştırmasında, İDB hipotezinin geçerli olduğunu tespit etmiştir. Fakat Demirhan ve Akçay (2005), aynı dönemi kapsayan çalışmasında İDB hipotezinin geçerli olmadığı bulgusuna ulaşmıştır. Karagöz ve Şen (2005) de aynı şekilde hipotezin geçerli olmadığını tespit etmiştir. Halicioğlu (2007), 1980-2005 dönemine ait çeyrek dönemlik verilerle İDB hipotezini test etmiştir. Sanayi üretimi, ihracat ve ticaret şartları arasındaki nedensellik ilişkisini test etmek amacıyla, eş bütünleşme sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır. Ampirik bulgular, hem kısa vadede hem de uzun vadede İDB hipotezini desteklemektedir. Takım (2010), İDB hipotezinin geçerli olmadığını tespit etmiştir. Mangır (2012), 2002-2011 döneminde ihracat ve büyüme arasında kısa dönemde çift yönlü, uzun dönemde ise sadece tek yönlü bir nedensellik bağının varlığını raporlamaktadır. Sandalcılar (2012), 1987-2007 döneminde tarım sektöründe İDB hipotezinin geçerli olduğunu ortaya koymuştur. Özcan ve Özçelebi (2013), 2005-2011 döneminde İDB hipotezinin geçerli olduğunu raporlamaktadır. Saraç (2013), 1989(2)-2011(4) döneminde ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmış ve Türkiye’de ekonomik büyümeyi, ihracat ve ithalatın sadece ekonomik durgunluk veya canlanma dönemlerinde pozitif etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Çeştepe ve Tunçel (2018), 1974-2011 döneminde İDB hipotezinin geçerli olduğunu raporlamaktadır. Akbulut ve Terzi (2013), tarım sektöründe İDB hipotezini analiz etmiş ve bulgular doğrultusunda hipotezin geçerli olduğunu raporlamıştır. Önder ve Hatırlı (2014), çalışmasında söz konusu değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettiklerini gözlemlemiştir. Korkmaz ve Aydın (2015), ihracat ile ekonomik büyüme arasında hiçbir nedenselliğin olmadığı bulgusuna ulaşmıştır.

Ulusal literatürde sektörel ihracat bazda İDB hipotezini analiz eden çalışmalar, hipotezi genellikle nedensellik kapsamında incelemişlerdir. Bu çalışmaların büyük bir kısmı sektörel bazda İDB hipotezinin geçerli olduğunu ileri sürmektedir. Yapraklı (2007), 1970-2005 döneminde toplam ve ana sektörler için ihracat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testi ile analiz etmiştir. Bulgular, sanayi, tarım ve madencilik sektöründe

İDB hipotezinin geçerli olduğu göstermektedir. Kurt ve Terzi (2007), 1989:1-2003:04 döneminde dış ticaret (imalat sanayi), verimlilik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi VAR analizi çerçevesinde ele almış ve imalat sanayinde İDB hipotezinin geçerli olduğunu raporlamıştır. Züngün ve Dilber (2010), 1997-2013 döneminde imalat sanayi ihracatı ve sanayi üretim endeksi arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testi ile analiz etmiştir. Ampirik bulgular, imalat sanayi sektöründe İDB hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir. Güneş ve Karaalp (2012), 2002-2012 döneminde sanayi sektöründe İDB hipotezinin hem kısa hem de uzun dönemde geçerli olduğunu raporlamıştır. Önder ve Hatırlı (2014), 1994-2009 döneminde imalat sanayi ihracatında İDB hipotezinin geçerli olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Ayrıca Türkiye’de İDB hipotezini Granger nedensellik testi dışında regresyon yöntemi ile ele alan çalışmalarda bulunmaktadır (örneğin, bkz: Kaya ve Hüseyini, 2015; vd.).

3. Model ve Veri

Bu çalışmada 1996-2018 dönemini baz alan aylık veriler ile Türkiye’de İDB hipotezinin geçerliliği test edilecektir. Bu amaçla TÜİK tarafından yayınlanan verilerden yararlanılarak analize dâhil edilecek olan değişkenler arasındaki ilişki, eşbütünleşme ve Granger nedensellik yöntemleri ile analiz edilecektir. Çalışmada İDB hipotezinin geçerliliği sektörel bazda test edileceği için imalat sanayi ihracatı ve sanayi üretim endeksi değişkenleri kullanılacaktır. Çalışmanın ekonomik modellemesi şu şekildedir:

$$ipi_t = \alpha_0 + \alpha_1 exp_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Denklem (1)’de gösterildiği üzere modelde imalat sanayi ihracatı ‘exp’, sanayi üretim endeksi ise ‘ipi’ ile temsil edilmektedir.

Tablo 1. Değişkenler ve Veri Kaynağı

Değişken	Gösterge	Kaynak
ipi	Sanayi üretim endeksi (2015=100), mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış endeksler	TÜİK
exp	Uluslararası standart sanayi sınıflaması (ISIC), 3. Revizyona göre ihracat	TÜİK

Tablo 1, analizde kullanılacak değişkenlerin nasıl ölçüldüğünü ve veri kaynağını göstermektedir. Bu değişkenler kullanılarak (1) nolu denklemde sunulan değişkenler, Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik ve Toda-Yamamoto analizlerine tabi tutulacaktır.

4. Yöntem ve Bulgular

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de 1996-2018 dönemine ait veriler kullanılarak İDB hipotezinin imalat sanayi için geçerliliğinin test edilmesidir. İmalat sanayi ihracatı için uzun dönemli eş bütünleşme ilişkisi Johansen eş bütünleşme yöntemi, nedensellik ilişkisi ise Granger nedensellik tekniği ile analiz edilmiştir. Johansen eş bütünleşme testi için ilk olarak serilerin

durağanlıklarının test edilmesi gerekir. Zaman seri ekonometrisinde regresyona dâhil edilen tüm değişkenler aynı mertebeden tümleşik olmadığı zaman ‘sahte regresyon’ sorunu baş göstermektedir (Granger ve Newbold, 1974). Bu durumda da katsayılara güvenilememe durumuyla karşılaşılabilir. Bu sebepten ötürü denklemlerin tahmininden önce, her bir değişkenin durağanlıkları test edilmiştir. Bu amaçla çalışmada serinin durağanlığını ölçmek için literatürde sıkça kullanılan iki testten (Dickey-Fuller (ADF), 1981 ve Phillips-Peron (PP), 1988) faydalanılmıştır.

ADF(1981) durağanlık testinde hata teriminde ardışık bağımlılık problemini yok etmek için açıklanan değişkene ait gecikmeli değerler açıklayıcı değişken olarak modele entegre edilmektedir. Bu durumda büyük önem arz eden gecikme uzunluğunun belirlenmesinde Schwarz bilgi kriteri dikkate alınmıştır.

$$\Delta y_t = \alpha_0 + \gamma y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta y_{t-i} + u_t \quad (2)$$

$$\Delta y_t = \alpha_0 + \gamma y_{t-1} + \alpha_{1t} + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta y_{t-i} + u_t \quad (3)$$

(2) ve (3) nolu denklemler sırasıyla sabitli terim ve sabit ile trend içeren modelleri göstermektedir. Denklemlerde $\gamma = 0$ koşulu analiz edilmektedir. Serilerin durağan olduğunu ifade eden sıfır hipotezinin reddedilmesi, serilerin durağan olduğuna işaret etmektedir.

PP durağanlık testi gürültü teriminin zayıf bağımlı olduğunu ve homojen dağılmadığını varsaymaktadır. ADF testinden farkı hata terimindeki entegre sorununu çözmek için gecikmeli fark terimlerini hesaba katmadan sayısal olmayan istatistikî yöntemler kullanmasıdır. PP testinin formülasyonu ADF ile aynı olduğu için tekrar verilmesi gerekli görülmemiştir. Tablo 2’de ADF ve PP test sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 2, zaman seri birim kök testlerinden ADF ve PP testi sonuçlarını yansıtmaktadır. Tabloya göre tüm değişkenlerin düzey değerleri için birim kök bulunduğunu içeren boş hipotez %10 anlamlılık düzeyinde dahi reddedilemeyerek serilerin düzeylerinde durağan olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak değişkenlerin birinci farkları alındığında, birim kök bulunduğunu içeren boş hipotez %1 anlamlılık düzeyinde dahi reddedilerek serilerin birinci farklarında durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre sistemdeki tüm seriler I(1) mertebesinden tümleşiktir.

Tablo 2. ADF ve PP Durağanlık Bulguları

Boş Hipotez	H_0 : Seriler durağan değildir.			
	ADF		PP	
Değişkenler	Sabit	Sabit + Trend	Sabit	Sabit + Trend
lnipi	-0,454*	-2,965*	-0,357*	-2,801*
Δ lnipi	-19,193***	-19,155***	-19,203***	-19,165***
lnexp	-1,330*	-1,343*	-13,127*	-15,972*
Δ lnexp	-6,009***	-6,053***	-239,65***	-238,901***

Not: ADF durağanlık testinde kullanılan gecikme sayıları Schwarz Bilgi Kriterine göre belirlenmiştir. ***,** ve * simgeleri sırasıyla %1,%5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. Δ simgesi değişkenin birincinin farkında durağan olduğunu ifade etmektedir.

Literatürde zaman serisi biçimindeki değişkenler arasında uzun dönem ilişki araştırılmak üzere sıklıkla kullanılan yöntemlerden biri Johansen eşbütünleşme testidir. Modele dâhil edilen sistemdeki tüm serilerin birinci dereceden bütünleşik olması, bulguların Johansen (1988) eşbütünleşme testi ile analiz edilmesine olanak sağlamaktadır.

Johansen eşbütünleşme testi sonuçları Tablo 3'de özetlenmektedir. Tabloya göre sistemdeki değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olmadığını ifade eden boş hipotez reddedilemediği için sistemdeki değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket etmedikleri, yani eşbütünleşik olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3. Johansen Eşbütünleşme Sonuçları

H_0 : Eşbütünleşme yoktur.				
İz (Trace) Testi Sonuçları				
Boş Hipotez	Özdeğer	İz (Trace) İstatistiği	%5 Kritik Değer	Karar
$r=0$	0,031	12,983	25,872	H_0 : Kabul
$r\leq 1$	0,017	4,565	12,517	
Maksimum Özdeğer Testi Sonuçları				
Boş Hipotez	Özdeğer	İz (Trace) İstatistiği	%5 Kritik Değer	Karar
$r=0$	0,031	8,418	19,387	H_0 : Kabul
$r\leq 1$	0,017	4,565	12,517	

Seriler arasında uzun dönemli ilişki belirlendikten sonra değişkenler arasında bir neden sonuç ilişkisinin var olup olmadığının araştırılması ve olması durumunda bu ilişkinin yönünün belirlenebilmesi amacıyla Granger (1988) tarafından geliştirilen standart nedensellik analizinin değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olmaması halinde kullanılabileceğini öne sürmektedir.

Tablo 4. Standart Granger Nedensellik Bulguları

Boş Hipotez	F- İstatistik	Karar
$\ln \text{exp}, \ln \text{ipi}'$ in nedeni değildir	0,993	H_0 : Kabul
$\ln \text{ipi}, \ln \text{exp}'$ un nedeni değildir.	1,610*	H_0 : Red

* simgesi, %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 4'de Granger nedensellik sonuçları özetlenmektedir. Analiz sonucunda, sanayi üretimi endeksi ile imalat sanayi ihracatı arasında tek yönlü nedensellik bağının varlığı ve bu nedenselliğin sanayi üretimi endeksinden ihracata doğru olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada ayrıca Granger nedensellik analizi bulgularını desteklemek amacıyla Toda-Yamamoto (1995) testi de uygulanmıştır. Toda-Yamamoto testi, entegre veya koentegre zaman serilerinde standart dağılım olmadığı için, standart Granger nedenselliğinde kullanılan F-istatistiğinin geçerli olmayacağını ileri sürmektedir. Toda-Yamamoto yaklaşımı, değişkenler arasında dinamik ilişkilere izin veren geliştirilmiş VAR modelinin kullanılmasına olanak

sağlamaktadır. Standart Granger tekniğinin aksine Toda-Yamamoto testi, VAR(k) modelinin parametrelerine kısıtlar koyan geliştirilmiş bir Wald testidir.

Tablo 5. Toda-Yamamoto Nedensellik Bulguları

Boş Hipotez	MWald İstatistiği	Karar
$lnipi, lnexp$ 'un nedeni değildir.	13,236	H_0 : Kabul
$lnexp, lnipi$ 'in nedeni değildir.	13,236	H_0 : Kabul

Tablo 5, Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarını göstermektedir. Toda-Yamamoto nedensellik testi sonucunda iki değişken arasında herhangi bir nedensellik bulgusuna ulaşılmamıştır. Buna göre, nedensellik bağının sanayi üretimi endeksinden imalat sanayi ihracatına doğru olduğunu ileri süren standart Granger tekniğinin aksine, Toda-Yamamoto tekniği kullanıldığında iki değişken arasında nedensellik ilişkisi bulunmadığı ortaya çıkmaktadır. Ancak her iki teknikten elde edilen bulgular da, Türkiye’de imalat sanayinde İDB hipotezinin geçerli olmadığını doğrular niteliktedir.

5. Sonuç ve Değerlendirmeler

Bu çalışmada Türkiye için 1996-2018 dönemini kapsayan aylık veriler ele alınarak imalat sanayinde İDB hipotezinin geçerliliği analiz edilmiştir. Analiz için uzun dönem ilişkinin araştırılması amacıyla Johansen eşbütünleşme analizi, nedensellik ilişkisinin araştırılması amacıyla ise Granger ve Toda-Yamamoto nedensellik testleri uygulanmıştır.

İmalat sanayi ihracatı ve sanayi üretim endeksi arasındaki uzun vadeli ilişkinin belirlenmesi için yapılan Johansen eşbütünleşme testine göre, açıklayan ve açıklanan değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı, yani uzun dönemde değişkenlerin birlikte hareket etmediği tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki nedensellik bağı Granger nedensellik testiyle analiz edildiğinde ise, değişkenler arasında kısa dönemde tek yönlü nedenselliğin varlığı ve bu ilişkinin sanayi üretiminden ihracata doğru olduğu tespit edilmiştir. Ancak Toda-Yamamoto tekniğinden elde edilen nedensellik bulgularına göre ise iki değişken arasında herhangi bir nedensellik bulgusuna ulaşılamamıştır. Her iki teknikten elde edilen ampirik sonuçlar, Türkiye’de İDB hipotezinin geçerli olmadığı hususunda paralellik göstermektedir.

Çalışmadan elde edilen bulgular, Türkiye’de İDB hipotezinin makro bazda geçerli olmadığı sonucuna ulaşan Demirhan ve Akçay (2005), Taban ve Aktar (2008), Özcan ve Özçelebi (2013) gibi çalışmalarla örtüşmektedir. Mikro bazda yapılan çalışmalar ise imalat sanayinde İDB hipotezinin geçerli olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Bu çalışmadan elde edilen bulguların mevcut literatürle çelişmesinin temel nedeni, ele alınan analiz periyodunun ve ele alınan büyüme göstergesinin farklılaşması olarak düşünülmektedir. Literatür genellikle 1990’lı ve 2000’li yılların başlarını içeren bir örnekleme odaklanırken, bu çalışma daha güncel bir periyota ait bulgular sunmaktadır. Ayrıca, mevcut literatürdeki çalışmalardan sadece Züngün ve Dilber (2012) büyüme göstergesi olarak bu çalışmada olduğu gibi sanayi üretim endeksini kullanmakta, diğer tüm çalışmalar tüm sektörlerin hesaplamaya dâhil edildiği ekonomik büyüme değişkenini kullanmaktadır.

Çalışmada İDB hipotezinin geçerliliği test edilirken iki ayrı teknik kullanılmış ve iki teknikten elde edilen bulguların bire bir örtüşmediği tespit edilmiştir. İleride literatüre katkı sağlayacak araştırmacıların, bulguların tutarlılığını kontrol etmek amacıyla birden fazla yöntem kullanmalarının daha güvenilir sonuçlar üretileceği düşünölmektedir.

Kaynakça

- Abu-Qarn, A. S., & Abu-Bader, S. (2004). The validity of the ELG hypothesis in the MENA region: Cointegration and error correction model analysis. *Applied Economics*, 36(15), 1685-1695. <https://doi.org/10.1080/0003684042000266865>
- Abual-Foul, B. (2004). Testing the export-led growth hypothesis: Evidence from Jordan. *Applied Economics Letters*, 11(6), 393-396. <https://doi.org/10.1080/1350485042000228268>
- Ahmad, J. (2001). Causality between exports and economic growth: What do the econometric studies tell us?. *Pacific Economic Review*, 6(1), 147-167. <https://doi.org/10.1111/1468-0106.00123>
- Akbulut, S. ve Terzi, H. (2013). Türkiye’de ihracata dayalı büyümenin sektörler itibariyle analizi. *KTÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 43-58. Erişim adresi: <http://www.ktu.edu.tr/sbedergisi>
- Aslan, A. ve Topcu, E. (2018). İhracata dayalı büyüme hipotezine yeni bir yaklaşım: Türkiye ekonomisi üzerine sektörel bir uygulama. *International Journal of Economic & Administrative Studies*, 20, 119-134. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.338806>
- Arslan, I., & van Wijnbergen, S. (1993). Export incentives, exchange rate policy and export growth in Turkey. *The Review of Economics and Statistics*, 75(1), 128-133. doi: 10.2307/2109635
- Awokuse, T. O. (2003). Is the export-led growth hypothesis valid for Canada?. *Canadian Journal of Economics/Revue canadienne d'économique*, 36(1), 126-136. <https://doi.org/10.1111/1540-5982.00006>
- Awokuse, T. O. (2005). Exports, economic growth and causality in Korea. *Applied Economics Letters*, 12(11), 693-696. <https://doi.org/10.1080/13504850500188265>
- Çeştepe, H. ve Tunçel, A. (2018). Türkiye demir çelik sektörünün uluslararası rekabet gücü analizi. *Electronic Turkish Studies*, 13(15), 113-129. doi: 10.7827/TurkishStudies.13527
- Demirhan, E. ve Akçay, S. (2005). İhracat artışı ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi: Seçilmiş Mena ülkeleri için ampirik kanıt. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 20(230), 124-131. doi: 10.3848/iif.2005.230.2652
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 49(4), 1057-1072. doi: 10.2307/1912517
- Gabriel, L. F., & de Santana Ribeiro, L. C. (2019). Economic growth and manufacturing: An analysis using Panel VAR and intersectoral linkages. *Structural Change and Economic Dynamics*, 49, 43-61. <https://doi.org/10.1016/j.strueco.2019.03.008>
- Ghatak, S., Milner, C., & Utkulu, U. (1997). Exports, export composition and growth: Cointegration and causality evidence for Malaysia. *Applied Economics*, 29(2), 213-223. <https://doi.org/10.1080/000368497327272>
- Gilbert, N. A., Linyong, S. G., & Divine, G. M. (2013). Impact of agricultural export on economic growth in Cameroon: Case of banana, coffee and cocoa. *International Journal of Business and Management Review*, 1(1), 44-71. <https://pdfs.semanticscholar.org>
- Giles, J. A., & Williams, C. L. (2000). Export-led growth: A survey of the empirical literature and some non-causality results. Part 1. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 9(3), 261-337. <https://doi.org/10.1080/09638190050086177>
- Granger, C. W. (1988). Some recent development in a concept of causality. *Journal of Econometrics*, 39(1-2), 199-211. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(88\)90045-0](https://doi.org/10.1016/0304-4076(88)90045-0)
- Granger, C. W., & Newbold, P. (1974). Spurious regressions in econometrics. *Journal of Econometrics*, 2(2), 111-120. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(74\)90034-7](https://doi.org/10.1016/0304-4076(74)90034-7)
- Gunes, S., & Karaalp, H. S. (2012). Exports and economic growth: A sectoral analysis for Turkey. *International Journal of Economics and Finance Studies*, 4(2), 255-265. Retrieved from <http://dergipark.org.tr/ijefs>
- Halicioğlu, F. (2007). *A multivariate causality analysis of export and growth for Turkey* (MPRA Paper No. 3565). Retrieved from https://mpra.ub.uni-muenchen.de/3565/1/MPRA_paper_3565.pdf

- Henneberry, S. R., & Khan, M. E. (2000). An analysis of the linkage between agricultural exports and economic growth in Pakistan. *Journal of International Food & Agribusiness Marketing*, 10(4), 13-29. https://doi.org/10.1300/J047v10n04_02
- Johansen, S. (1988). Statistical analysis of cointegration vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(2-3), 231-254. [https://doi.org/10.1016/0165-1889\(88\)90041-3](https://doi.org/10.1016/0165-1889(88)90041-3)
- Karagöz, M., & Şen, A. (2005). Exports and economic growth of Turkey: Co-integration and error-correction analysis. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(13), 1-15. Erişim adresi: <http://www.e-sosder.com/>
- Kaya, V. ve Hüseyini, İ . (2015). İhracatın sektörel yapısı ve ülkelere dağılımının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri: Türkiye örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(4), 749-773. Erişim adresi: <http://dergipark.org.tr/atauniiibd>
- Khalafalla, K. Y., & Webb, A. J. (2001). Export-led growth and structural change: Evidence from Malaysia. *Applied Economics*, 33(13), 1703-1715. <https://doi.org/10.1080/00036840010015066>
- Korkmaz, S. ve Aydın, A. (2015). Türkiye’de dış ticaret-ekonomik büyüme ilişkisi: Nedensellik analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(3), 47-76. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/oguiibf>
- Kurt, S. ve Terzi, H. (2007). İmalat sanayi dış ticareti verimlilik ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 25-46. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/atauniiibd>
- Ljungwall, C. (2006). Export-led growth: Application to China's provinces, 1978–2001. *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, 4(2), 109-126. <https://doi.org/10.1080/14765280600736866>
- Love, J., & Chandra, R. (2005). Testing export-led growth in Bangladesh in a multivariate VAR framework. *Journal of Asian Economics*, 15(6), 1155-1168. <https://doi.org/10.1016/j.asieco.2004.11.009>
- Mangır, F. (2012). Türkiye için ikiz açıklar hipotezi testi (1980-2011). *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 136-149. Erişim adresi: <http://iibfdergi.nigde.edu.tr>
- Önder, K. ve Hatırlı, S. A. (2014). Türkiye’de imalat sanayi ihracatı ve büyüme ilişkisinin iktisadi analizi. *Journal of Yasar University*, 9(34), 5851-5869. <https://doi.org/10.19168/jyu.65677>
- Özcan, B. ve Özçelebi, O. (2013). İhracata dayalı büyüme hipotezi Türkiye için geçerli mi?. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 1-14. Erişim adresi: <http://yonetimekonomi.cbu.edu.tr/>
- Panas, E., & Vamvoukas, G. (2002). Further evidence on the export-led growth hypothesis. *Applied Economics Letters*, 9(11), 731-735. <https://doi.org/10.1080/13504850210126840>
- Parida, P. C., & Sahoo, P. (2007). Export-led growth in South Asia: A panel cointegration analysis. *International Economic Journal*, 21(2), 155-175. <https://doi.org/10.1080/10168730701345414>
- Phillips, P. C., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346. <https://doi.org/10.1093/biomet/75.2.335>
- Sandalcılar, A. R. (2012). Türkiye’de tarımsal ihracat, tarım dışı ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin nedensellik analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 49(570), 65-76. Erişim adresi: <http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/>
- Saraç, T. B. (2013). İhracat ve ithalatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 13(2), 181-194. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/eab>
- Seyidoğlu, H. (2009). *Uluslararası İktisat* (17. bs.). İstanbul: Gizem Can Yayınları.
- Shan, J., & Sun, F. (1998). Export-led growth hypothesis for Australia: An empirical re-investigation. *Applied Economics Letters*, 5(7), 423-428. <https://doi.org/10.1080/135048598354555>

- Sahni, P., & Atri, V. N. (2012). Export-led growth in India: An empirical investigation. *International Journal of Marketing and Technology*, 2(7), 283-298. Retrieved from <https://www.semanticscholar.org/>
- Sahoo, A. K., Sahoo, D., & Sahu, N. C. (2014). Mining export, industrial production and economic growth: A cointegration and causality analysis for India. *Resources Policy*, 42(C), 27-34. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2014.09.001>
- Sjarif, I. N., Kotani, K., & Lin, C. Y. (2011). *Exports and economic growth in Indonesia's fishery sub-sector: Cointegration and error-correction models* (IUJ Research Institute EMS Working Paper No. EMS-2011-16). Retrieved from https://www.iuj.ac.jp/research/workingpapers/EMS_2011_16.pdf
- Siliverstovs, B., & Herzer, D. (2006). Export-led growth hypothesis: Evidence for Chile. *Applied Economics Letters*, 13(5), 319-324. <https://doi.org/10.1080/13504850500407293>
- Şimşek, M. (2003). İhracata dayalı-büyüme hipotezinin Türkiye ekonomisi verileri ile analizi, 1960–2002. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 43-63. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/ije>
- Taban, S., & Aktar, İ. (2008). An empirical examination of the export-led growth hypothesis in Turkey. *Journal of Yasar University*, 3(11), 1535-1551. Erişim adresi: <https://journal.yasar.edu.tr/>
- Takım, A. (2010). Türkiye’de GSYİH ile ihracat arasındaki ilişki: Granger nedensellik testi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 315-330. Erişim adresi: <http://dergipark.org.tr/ataunisobil>
- Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of Econometrics*, 66(1-2), 225-250. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(94\)01616-8](https://doi.org/10.1016/0304-4076(94)01616-8)
- Uddin, M. M. M. (2015). Causal relationship between agriculture, industry and services sector for GDP growth in Bangladesh: An econometric investigation. *Journal of Poverty, Investment and Development*, Retrieved from <http://citeseerx.ist.psu.edu>
- Yapraklı, S. (2007). İhracat ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik: Türkiye üzerine ekonometrik bir analiz. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 34(1), 97-112. Erişim adresi: <http://www2.feas.metu.edu.tr/metusd/ojs/index.php/metusd/index>
- Züngün, D. ve Dilber, İ. (2010). İhracata dayalı büyüme modelinin imalat sanayi ihracatı üzerindeki etkisinin saptanmasına ilişkin bir araştırma. *Öneri Dergisi*, 9(34), 223-231. Retrieved from <http://dergipark.org.tr/maruoneri>